

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Veronika Popelková

**Genderová analýza dokumentů určených
k eliminaci sociálního vyloučení**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **doc. Věra Sokolová, Ph.D.**

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 05.01.2016

Veronika Popelková

Poděkování

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala doc. Věře Sokolové, Ph.D., za odborné vedení mé práce, za cenné rady, připomínky a pozitivní přístup. Dále patří mé díky přítelkyním Daně a Terezce, bez kterých by „dělat gender“ bylo mnohem těžší.

Obsah

1. ÚVOD.....	8
2. TEORETICKÁ ČÁST	11
2.1 Paradigma	11
2.2 Teoretický rámec	11
2.2.1 Teorie Kapitálu	11
2.2.2 Sociální vyloučení	13
2.2.3 Socio-prostorové vyloučení ve městě.....	17
2.2.4 Stigma.....	19
2.2.5 Etika péče a sociální práce	20
2.2.6 Gender jako princip organizace společnosti.....	22
2.2.6.1 Generické maskulinum	25
2.2.7 Intersekcionalita sociálního vyloučení	29
2.2.7.1 Bezdomovectví	30
2.2.7.2 Konstrukce romství.....	33
2.2.7.3 Seniorská populace.....	35
2.3 Kontext.....	37
2.3.1 Sociální práce a její vývoj	38
2.3.2 Legislativa a její dimenze - evropský a český politický kontext.....	44
3. EMPIRICKÁ ČÁST	49
3.1 Výběr tématu.....	49
3.2 Má pozicionalita	50

3.3	Výběr výzkumného vzorku a jeho popis	52
3.3.1	Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou na období 2008 - 2013	52
3.3.2	Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 - 2019	54
3.3.3	Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení	55
3.4	Metodologie zkoumání	56
3.5	Genderová analýza materiálů	59
3.5.1	Obsah, genderový rozměr a sociální vyloučení v dokumentech	59
3.5.2	Bezdomovectví/ství	64
3.5.3	Romství	71
3.5.4	Senioři a seniorky	75
3.5.5	(Ne)Bezpečí	78
3.5.6	Rodičovství	81
4.	Závěr	87

ABSTRAKT

Předložená diplomová práce se zabývá fenoménem sociálního vyloučení v pojetí genderu, jako základního organizačního principu společnosti. Tento koncept řeší na svém území středočeská obec Kralupy nad Vltavou, a to v rámci písemných dokumentů, které byly k účelu boje se sociálním vyloučením vytvořeny jako nástroj. Dokumenty se zabývají současným stavem a možnostmi řešení tak, aby došlo k postupné eliminaci negativních jevů se sociálním vyloučením souvisejících, ve všech sférách života obyvatel a obyvatelek města, pokud jsou se sociálním vyloučením, či některou z jeho složek konfrontovány/i.

Metodou kritické genderové kvalitativní obsahové analýzy se snažím zjistit, jak se gender v předložených dokumentech projevuje a do jaké míry jsou tyto dokumenty genderově stereotypní.

V teoretické části se zaměřuji na oblast sociální práce, která je jako obor silně genderována, a to od doby svého vzniku, kdy se neustále potýká s problémy tzv. přirozeně ženského oboru lidské existence.

Klíčová slova

sociální vyloučení, intersekcionalita, bezdomovectví, instituce, sociální začleňování, etnicita, nebezpečí, gender, žena, muž

ABSTRACT

Submitted thesis is addressing the phenomenon of social exclusion from the gender perspective. Local issues of social exclusion is trying to resolve Central Bohemian town Kralupy nad Vltavou by producing written documents as an instrument to deal with this phenomenon. Documents look into the current situation and possibilities for change in order to achieve gradual elimination of negative effects related to social exclusion in all domains of citizens live, male or female, should they be affected by social exclusion.

By using the methodology of critical gender qualitative content analysis Im to find out the way the concerned documents include the subject of gender and what role the gender stereotypes play.

In the theoretical section I focus on the field of social work, which is as a discipline, heavily affected by stereotyped gender views and since its origins, faces constant misconceptions of being predominantly female profession.

Key words:

social exclusion, gender intersection, homelessness, institution, social integration, ethnicity, threat, gender, family, female, male

1. ÚVOD

Vzhledem k tomu, že již pět let pracuji jako sociální kurátorka pro dospělé, hledala jsem v rámci výběru tématu diplomové práce oblast, kde bych mohla vhodně propojit nově nabyté vědomosti a zkušenosti s praxí vykonávaného zaměstnání.

Předmětem této práce je kritická analýza přístupů a strategií ve vybrané obci v ČR, které tato obec v rámci svého institucionálního zabezpečení užívá směrem k otázkám sociálního vyloučení. Práce zkoumá, jak jsou tyto strategie a přístupy genderované, do jaké míry se v dokumentech, které slouží jako nástroj pro zvládání fenoménu sociálního vyloučení genderové stereotypy projevují a dále reprodukují.

Středočeská obec Kralupy nad Vltavou, obec s rozšířenou působností, nacházející se v jihovýchodní části okresu Mělník, spadající do Středočeského kraje, čítala dle databáze ČSU ke dni „31. 12. 2014 - 17 959 obyvatel“ (ČSU 2015).

Kralupy nad Vltavou disponují širokým spektrem práv a povinností, které ukládá stát, samospráva a lidé, kteří žijí na území samotné obce a v jejím spádovém území.

Obec s rozšířenou působností Kralupy nad Vltavou se 17 959 obyvateli je obcí s dlouhou tradicí chemického průmyslu, místně lokalizována na úpatí hlavního města Prahy, s dobrou dopravní dostupností a propracovanou infrastrukturou. Nezaměstnanost v obci a v jejích spádových oblastech je na republikovém minimu. Mnoho obyvatel obce dojíždí za prací do hlavního města. Kralupy nad Vltavou nevykazují vysoký počet sociálně vyloučených lokalit a sociálně vyloučených obyvatel. Ve městě funguje několik mateřských, základních a středních škol, gymnázium, chemické učiliště. Dále je zde léčebna dlouhodobě nemocných, zdravotní středisko, několik privátních ordinací lékařů s různým odborným zaměřením, kontaktní pracoviště Úřadu práce ČR, nízkoprahové centrum při FCH Praha, Dům na půl cesty pro mladé lidi do 26 let, Dům pro matky s dětmi a dva domy s pečovatelskou službou - jako organizační složky města Kralupy nad Vltavou (SA 2015).

Slabinou tohoto sociálního rámce jsou chybějící návazné sociální služby. Jejich implementaci do sítě institucí sociálního charakteru podporuje i *Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019*, (dále KP 2015 – 2019).

Město Kralupy nad Vltavou disponuje mapou tzv. sociálně vyloučených lokalit, kterou nechalo vypracovat MPSV. V této mapě jsou lokalizovány domy, dnes již soukromých vlastníků, v nichž žije převážně romské obyvatelstvo. V těchto tzv. vyloučených lokalitách spatřuje obec vyšší míru nezaměstnanosti, kriminality a dalších

sociálně patologických jevů (mapa SVL 2015). Lze konstatovat, že sociální vyloučení chápe město Kralupy nad Vltavou jako problematiku, která se týká především sociálně vyloučených lokalit (prostorové vyloučení), které jsou podmíněny vyšším podílem romského obyvatelstva na tomto území.

Přenesená působnost státu klade na obec Kralupy nad Vltavou povinnost postarat se o všechny své občany v míře, kterou ukládá zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb. Tento zákon také definuje pojem sociálního vyloučení jako „vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace“ (Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách: 110).

Diplomová práce si klade za cíl kritické zhodnocení částí dokumentů *Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou na období 2008 – 2013* (dále jen KP 2008 – 2013), *Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019* a *Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení* (dále jen SA 2015). Pokud chci analyzovat komunální dokumenty, musím vycházet z teoretického rámce, který mi poskytne vhodné ukotvení a pohled do konstrukce a fungování společenských institucí. Vzhledem k tomu, že instituce nejen odrážejí, ale hlavně spoluvytvářejí genderový řád, mohou také reprodukovat genderové stereotypy a mocenské uspořádání patriarchálního pojetí společnosti.

Hlavní výzkumné otázky jsou vedeny podle dvou hlavních propojených os: 1. Jakým způsobem jsou zkoumané dokumenty genderované? 2. Jakou úlohu hrají ve zkoumaných dokumentech genderové stereotypy a jak se ve zkoumaných dokumentech tyto genderové stereotypy projevují?

Tato práce se zaměřuje na konkrétní části dokumentů, které řeší fenomén sociálního vyloučení, kdo a jak se na území obce touto problematikou zabývá, komu slouží, pro koho se dokumenty podrobené analýze vytvářejí, kdo je konkrétně řeší a jak se zde projevují genderové stereotypy. Jako způsob zkoumání předložených dokumentů bude užita metoda hloubkového čtení.

Sociální vyloučení (exkluze) je v práci chápáno jako určitý specifický druh subkultury na území obce. Diplomová práce má za cíl tuto subkulturu a způsoby práce s touto subkulturou v rámci předložených dokumentů zmapovat a přechíst genderovou optikou – hloubkové čtení.

Problematika sociálního vyloučení tak, jak ji dnes chápeme je oblastí velmi širokou, multidisciplinární, s mnoha vlivy a proměnnými. Není tedy cílem práce postihnout všechny tyto sféry a pohledy. Diplomová práce nabízí jistý konstruktivní podnět všem

aktérům a aktérkám, kteří/é se na zvládání fenoménu sociálního vyloučení v obcích podílejí.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Paradigma

Diplomová práce je zpracována v paradigmatu sociálního konstruktivismu, kdy realitu poznáváme, dále konstruujeme a formujeme skrze kulturu, ve které žijeme. Jde tedy o realitu konstruovanou. „U každého společenského jevu je potřeba přezkoumat jeho „zkonstruovanost“. Sociální skutečnosti nejsou dané, ale jsou vytvořeny lidmi. V současné teorii poznání dokonce radikální konstruktivisté tvrdí, že poznání neodráží skutečnost. Smyslové vjemy nemají reprezentovat vnější realitu, ale spíše ji konstruují.“ (Jandourek 2012: 132). Feministický přístup v tomto paradigmatu sleduje fungování moci, role jednotlivých aktérů a jejich působení v rámci institucí. Paradigma sociálního konstruktivismu definuje, že: “gender není vůbec rysem jednotlivce, ale konstruktem, který vymezuje určité transakce jako přiměřené pouze pro jedno pohlaví. Při takto definovaném genderu můžeme všechny vlastnosti určité osoby považovat za genderově určené, a pod jeho vlivem konstruované. Konstruktivismus tedy zkoumá společenskou definici genderu“ (Novák 2001).

2.2 Teoretický rámec

V této práci používám několik teoretických rámců, které se navzájem doplňují, staví na sobě, celou práci ukotvují a spoluvytvářejí možnosti zpracování tématu.

2.2.1 Teorie Kapitálu

Společenské vědy jako je sociologie nejčastěji užívají definici kulturního kapitálu dle konceptu francouzského sociologa Pierra Bourdieho. Bourdie dále definuje kapitál sociální, ekonomický a symbolický. Tímto dělením vysvětluje rozdělení sociálního prostoru, postavení každého jedince, neboli, jak píše Bourdie, udává pozici ve struktuře distribuce různých druhů kapitálu (Bourdieu 2000). Každý jednotlivý typ kapitálu přináší svým nositelům určité výhody a privilegia, proto se každý člověk snaží získat co nejlepší postavení v rámci všech kapitálů, pokud je to možné.

Někteří autoři, např. Petr Růžička a Petr Vašát s výše uvedeným nesouhlasí s tím, že „by však bylo vhodnější chápat koncept forem kapitálu více jako „beztvarý“ koncept, který

nabývá konkrétních podob vždy až v závislosti na konkrétním sociálním a historickém kontextu” (Růžička, Vašát 2011).

Kulturní kapitál můžeme dle Bourdieho rozdělit do tří rovin. „Vtělený (jak se umíme pohybovat v sociálním prostoru – vkus, preference, distinkce), objektivizovaný (kulturní předměty hmotné povahy) a institucionalizovaný (vzdělání, zejména v podobě titulů). Bourdieho přínos byl originální nejen v teoretické rovině ale i tím, že se ve výzkumech v 60. letech pokusil vtělený kulturní kapitál empiricky měřit. Jeho přístup je ovšem dnes kritizován za to, že příliš zdůrazňuje význam jemností a kulturních signálů tzv. vysoké kultury, na druhé straně opomíjí praktické individuální schopnosti a roli morálních hranic při utváření sociální identity“ (Šafr 2007). Kulturní kapitál je závislý na úrovni vzdělání nejen obecně, ale také na druhu vzdělání, oboru a jeho uplatnitelnosti.

„Dalším faktorem, který významně přispívá k uchování diferencí, je setrvalost ekonomie symbolických statků (s manželstvím jako základním kamenem), daná její poměrnou autonomností“ (Bourdieu 2000: 87). Ekonomický kapitál je spjat dle Bourdieho s dalšími typy kapitálů, např. se symbolickým. Ekonomické postavení jedince ve skupině není samo o sobě řídicím faktorem. Ekonomický kapitál můžeme rozdělit na věcný a finanční, přičemž tyto hmotné statky hrají v rámci struktur významnou roli, nikdy však nestojí samy o sobě.

Sociální kapitál je závislý na vztazích s dalšími lidmi a tím, jakými typy kapitálů lidé se kterými se jedinec stýká, disponují. Sociální kapitál, tedy jeho velikost je přímo úměrná tomu, jaké druhy kapitálů jedinec nabízí. Sociální kapitál je neustále probíhajícím procesem, který je provázán s kapitálem kulturním a ekonomickým (Bourdieu 2000). Symbolický kapitál „je jakákoliv vlastnost - fyzická síla, bohatství, udatnost válečnická -, která tím, že ji sociální aktéři vnímají skrze takové kategorie vnímání a hodnocení, které jim umožňují ji vidět, rozpoznat a uznávat, nabývá symbolické účinnosti a stává se doslova jakousi magickou silou: protože odpovídá na sociálně ustavená "kolektivní očekávání" (Bourdieu 2000: 131). Symbolický kapitál by nemohl existovat bez přítomnosti ostatních kapitálů, neboť jeho existence je závislá na předpokladu fungování a důvěře v kapitály výše uvedené.

Pokud je tedy jedinec vystaven absenci sociálního, kulturního a ekonomického kapitálu, nevlastní ani kapitál symbolický a je tak přímo vystaven hrozbě fenoménu sociálního vyloučení.

2.2.2 Sociální vyloučení

Podle Ladislava Touška (2007) lze původ konceptu sociálního vyloučení, neboli exkluze hledat v 60., resp. 70. letech minulého století ve Francii, kde se lidé žijící v chudobě označovali jako *les exclus*. „V 70. letech minulého století se jím ve Francii chápalo především vyloučení ekonomické, v 80. letech, v době, kdy opozice (pravice i komunisté) obviňovala socialistickou vládu ze zvyšující se nezaměstnanosti a hovořila o tzv. nové chudobě, vládní strana hovořila o exkluzi a tímto termínem odkazovala nejen k nezaměstnanosti, ale i vzrůstající nestabilitě sociálních vazeb a sociální solidarity“ (Toušek 2007: 3).

V Evropě jako celku nahradil postupně koncept sociálního vyloučení (exkluze) koncept chudoby. Výhodou konceptu sociální exkluze je oproti konceptu chudoby jeho multidimenzionálnost. Autoři popisující sociální exkluzi se v některých případech liší ve výčtu forem a mechanismů, kde se sociální vyloučení projevuje. „Obecně můžeme do konceptu sociálního vyloučení zařadit mechanismy sociální a politické, ekonomické, kulturní, prostorové a symbolické“ (Toušek 2007: 4). Obecná definice sociální exkluze, neboli sociálního vyloučení tedy zní takto. „Sociálním vyloučením (exkluzí) rozumíme proces, kdy jsou jednotlivci či celé skupiny vytěšňovány na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou dostupné ostatním členům společnosti“ (Toušek 2007: 4).

Oldřich Matoušek argumentuje, že sociální vyloučení může mít různou úroveň a měnit se v čase. „Fakticky znamená život v chudobě, bez účasti na trhu práce (u mladých lidí bez účasti na systematickém vzdělávání), bez přiměřeného bydlení, bez dostatečného příjmu, obvykle v izolaci či v malé skupině podobně deprivovaných lidí pohybujících se na okraji společnosti. Jde podle něj o dlouhodobý pocit, že člověk nemá ve společnosti místo. Tento pocit je potom zdrojem chronického stresu“ (Matoušek 2008: 205).

Matoušek dělí sociální vyloučení dle příčin, které mohou být jak individuální, tak systémové. „Jsou jimi nízké sebevědomí, nízké příjmy, nedokončené vzdělání, nedostatečné sociální dovednosti, špatné duševní či tělesné zdraví, špatné bydlení, vysoký věk, vysoká úroveň kriminality v místě bydliště, nefunkčnost rodiny, závislost na návykových látkách, nezaměstnanost, chybějící zdravotní a sociální pojištění aj“. (Matoušek 2008: 205). Oproti tomu Toušek ve svém pojednání poukazuje na vlivy, které vedou k sociálnímu vyloučení, a tyto dělí na vlivy vnější a vlivy vnitřní. (Toušek 2007)

Vnější vlivy označují situace a fakta, která není jedinec schopen svým vlastním přičiněním ovlivnit. Řečeno odbornou terminologií, jde o vlivy strukturální. Mezi ně řadíme situaci na trhu práce, bytovou politiku, sociální politiku, praxi samospráv ve vztahu k sociální oblasti, rasismus a diskriminace na základě rasy, etnicity a národnosti (Toušek 2007).

Vnitřní vlivy jsou označením konání lidí, kteří jsou přímými aktéry sociálního vyloučení. Jsou to příčiny individuální. „Mezi ně patří například ztráta pracovních návyků při dlouhodobé nezaměstnanosti; dlouhodobá neschopnost hospodařit s penězi a dostat svým finančním závazkům; orientace na okamžité uspokojení potřeb vyplývající z dlouhodobé frustrace, apatie a nízká motivace k řešení vlastních problémů atd.“ (Toušek 2007: 5).

Sociální vyloučení je formou odchylky od sociálních norem. V obecné rovině lze normu vnímat jako standard a jako nástroj poměřování reality, tedy nástroj umožňující srovnávání, třeba rozlišování mezi žádoucím a nežádoucím, vhodným a nevhodným, zdravým a patologickým, apod.

„Sociální norma potom představuje kulturně a časově podmíněné verbalizované pravidlo lidského chování, které je v daném kontextu (skupině, společenství, komunitě, subkultuře, společnosti) široce sdílené a je považováno za přijatelné pro naplňování společně uznávaných hodnot. Z toho vyplývá, že základní funkcí sociálních norem je zajišťování sociální soudržnosti a dosahování konformity ve společnosti, respektive sociální skupině“ (Urban, Dubský, Bajura 2012: 33). Obecný konsenzus spatřuje v konceptu sociálního vyloučení zásadní prostor s výrazným výskytem sociálně patologických jevů.

„Řadíme mezi ně fenomény s nejvyšší mírou společenské nebezpečnosti, které jsou z tohoto důvodu také negativně společensky sankcionovány, a to i pokud nejsou automaticky protiprávní. Jde například o kriminalitu, prostituci, sebevražednost a závislostní chování – alkoholismus, gamblerství, aj.“ (Urban, Dubský, Bajura 2012: 37).

Sociální vyloučení můžeme tedy z určitého úhlu pohledu považovat za určitý druh sociální sankce, a to v momentě, kdy sociální vyloučení vydefinujeme a naplníme pojmy, které neodpovídají obecně platnému normativnímu rámci chování a jednání dané společnosti. Z jiného úhlu pohledu můžeme konstatovat, že sociální exkluze představuje pro své aktéry a aktérky, kteří tvoří skupinu obyvatel v některých případech vhodnou alternativu zvládnutí nastavení společenských norem a situací. „Sociální exkluzí si sociální

skupina snižuje skupinové napětí a zvyšuje si svoji konformitu a kohezi. Snižuje tak riziko ohrožení sebe sama zevnitř, tzn., že si „čistí“ svůj skupinový prostor“ (Novotná 2010: 58).

Mezi základní a také nejzřetelnější projevy sociálního vyloučení patří prostorová segregace, nebo-li residenční vyloučení. Jinými slovy řečeno, se jedná o stav či proces vylučování některých sociálních skupin do různých oblastí, sídel a lokalit na základě sociokulturních charakteristik a ekonomického statusu. „Určitá míra segregace na základě ekonomického statusu je přirozeným důsledkem nerovnosti ve společnosti. Avšak v případě, že segregace probíhá na základě připsaných charakteristik etnicity, národnosti, rasy nebo náboženství, tak právem hovoříme o diskriminaci. Ne vždy je však možné jednoznačně říct, zda je prostorová segregace důsledkem diskriminace, či nikoliv, neboť etnické, národnostní a jiné skupiny mají zpravidla nízký ekonomický status, což je způsobeno ostatními mechanismy sociálního vytěšňování“ (Toušek 2007: 7).

Michal Růžička (2006) považuje socio–prostorové vyloučení za: „formu sociální kontroly a za způsob udržování dominantního kulturního řádu tváří v tvář negativně pocíťovaným kulturním alternativám skupin definovaných jako esenciálně odlišné. Během procesů kontroly a reprodukce řádu jsou mezi esenciálně definovanými kolektivitami vztyčovány a udržovány sociální a prostorové hranice a dominantní kulturní a hodnotový řád je chráněn odstraňováním alternativ, respektive „abnormalit“, které údajně mohou ohrožovat jeho stabilitu“ (Růžička 2006: 128).

Dle Touška prostorová segregace nemusí být nutně nedobrovolným aktem projevu vlastní vůle. Vždy je ale nutné rozlišovat mezi tzv. prostorovou separací, tj. dobrovolným odloučením a segregací, tj. nedobrovolnou formou vyloučení. V České republice, stejně tak jako ve většině evropských zemí se v současnosti, vlivem rozšíření a popularizace konceptu sociální exkluze, uplatňuje nejvíce pojem sociálně vyloučená lokalita, kterým jsou označovány residenční útvary, jejichž strukturální charakteristiky jsou však velmi různorodé. Dalšími pojmy, které se v tomto duchu nesou Evropou, jsou ghetto či banlieues. (Toušek 2007). Růžička však argumentuje, že sociální vyloučení není nikdy dobrovolné (Růžička 2006).

Sociální vyloučení v sobě zahrnuje kategorie genderu, etnicity, věku, vzdělání a sociálního statusu. Sociálně vyloučení občané a občanky vědí, že jsou členy a členkami určité specifické skupiny občanů a občanek na okraji společnosti. Někteří/ré se s tímto statutem smířili, jiné tento stav znepokojuje a aktivně proti němu brojí, jiní/é si tento stav nepřipouštějí. Sociální vyloučení zakládá specifický způsob chování a jednání, který se velmi často liší od jednání většinové společnosti, a to jak v institucích, tak mezi lidmi

samotnými. Toto chování a jednání je většinovou společností ve velké míře hodnoceno negativně. Lidé sociálně vyloučení užívají pro svůj život specifické strategie odpovídající odrazu většinové společnosti na svou situaci.

Občané a občanky města Kralupy nad Vltavou, kteří/ré spadají do měřítek konceptu sociálního vyloučení, nejsou v tomto smyslu „vystavení“ pouze jednomu z mechanismů, které toto sociální vyloučení způsobují, ale ve většině případů jde o intersekcionalní koncept, tedy prolínání nerovností (Kolářová 2008). Většina odborníků a odbornic procesu boje se sociálním vyloučením pracuje s nejviditelnějším podobenstvím sociálního vyloučení, které se v podobě klienta, klientky na instituci či jednotlivého člověka obrátí. Pro potřeby této práce můžeme konstatovat, že jde z větší části o segregaci prostorovou, která odráží ekonomickou a společenskou marginalizaci. Tyto fenomény jsou přímo závislé a obec Kralupy nad Vltavou se je snaží se svými občany a občankami řešit. Měli bychom si také říci, že specifikací sociálně vyloučených lokalit tím, že je zakreslíme do mapy a budeme o nich na půdě jednotlivých institucí hovořit, přispíváme nejen k jejich přímému „nálepkování“, ale také k reprodukci stereotypů, které se k sociálně vyloučeným lokalitám váží a k názorům, které jsou poté tímto směrem vyjadřovány. Instituce, jako je obec tak sama přispívá k tvorbě konceptu sociálního vyloučení na svém území, i když se pyšní odkazem na boj s touto koncepcí.

Dalším spektrem využití pojmu sociálního vyloučení je politika všedního dne, kde se tímto termínem a jeho řešením zaštiťují politici celého politického spektra, a to zvláště v období předvolebním. I člověk neobeznámený podrobněji s tímto tématem chápe, že se politik snaží zvrátit chování a jednání lidí na okraji společnosti, chce řešit romskou otázku a bezdomovectví v prostorách nádraží každé větší obce. V mnoha případech pouze do dne, kdy volby vyvrcholí hlasováním.

Sociální vyloučení můžeme tedy ve smyslu argumentačním chápat jako nástroj k mnoha použitím. Po odborné stránce vede ke stále užšímu vydefinování oblastí a problémů, jichž se týká, a zajímá poměrně úzký okruh odborné veřejnosti. Pro širokou veřejnost jde o problematiku romství, bezdomovectví a chudoby, politické elitě může v jistém smyslu slova sloužit jako volební nástroj pro nástin lepších zítřků, ve smyslu řešení nešvaru, který se uschovává za termínem sociálně vyloučený člověk a sociálně vyloučená lokalita.

Zajímala jsem se o to, jak se fenomén sociálního vyloučení odráží v odborné literatuře se sociální tematikou, např. v knihách Oldřicha Matouška a kol. Sociální práce v praxi (2005) a Základy sociální práce (2007), které tvoří povinnou výbavu každé

knihovny odboru sociální péče (např. na MěÚ Kralupy nad Vltavou) a jsou užívány i ke studiu sociální práce na vysokých školách (např. Technická univerzita Liberec).

„Bible“ sociální práce, jak se dílům z pera O. Matouška a jeho kolegů říká, se dotýkají konceptu sociálního vyloučení velmi okrajově, i když se celé dílo zabývá řešením konkrétních sociálních situací. Matoušek se oproti jiným autorům (např. Toušek 2007) přiklání k názoru, že základem sociálního vyloučení je především dlouhodobá nezaměstnanost (Matoušek 2005: 47). Zajímavým propojením s konceptem sociálního vyloučení můžeme označit Matouškovu pojem „sociální izolace“, na kterou je kladen větší důraz (Matoušek 2005). Je nesporné, že veškeré sociální situace, které jsou v dílech O. Matouška popisovány a řešeny, se dotýkají aktérů sociálního vyloučení, je zde popisována znakovost a intersekcionalita (matka – samoživitelka – romského etnika – nezaměstnaná).

Sociální vyloučení jako koncept zde není řešen a přelévá se do konkrétních technik sociální práce. Matouškovo pojetí je spíše metodickým počinem pro výkon sociální práce, úzce zaměřeným na konkrétní akty této práce.

Literatura zaměřená na koncept sociálního vyloučení má odborný charakter a je určena užší skupině čtenářů z řad odborné veřejnosti (Toušek 2007).

Odborná literatura se zaměřuje na návody a přehledové metodiky pro sociální pracovníky a pracovnice, další odbornice a odborníky, obce, kraje a města a dále také pro samotné klienty a klientky těchto odborníků a odbornic. Mohu říci, že tyto návody z větší části nekorespondují s aktuálními možnostmi samotných aktérů a akterek sociálního vyloučení, jsou pro jejich použití složité, nepřehledné a nedávají klientům žádnou možnost bezpečného a jistého prostupu svou situací - Začít znovu (2006), Doporučení pro obce a města pro předcházení tvorby a rozšiřování sociálně vyloučených lokalit se zdůrazněním zajištění potřeby bydlení (2009).

Koncept sociálního vyloučení představuje dle mého názoru v současné společnosti moderní nástroj k uchopení mnoha sociálních problémů, pokud chceme nějakou oblast jako problematickou označit. Široké veřejnosti je tento pojem znám, vnímání tohoto termínu společností je redukováno viz výše.

2.2.3 Socio-prostorové vyloučení ve městě

David Sibley (1995) dospěl k závěru, že sociální a prostorová exkluze v našich městech, je důsledkem konceptů kulturních diferencí a Michael Foucault je autorem

myšlenky, že: „naše doba je dobou, v níž na sebe prostor bere podobu vztahů mezi umístěnými“ (Foucault 2003: 73).

Je tedy třeba mít tedy na zřeteli, že prostor a jeho uspořádání není architektonickou daností bez kontextu. „Prostor sám o sobě může být primordiálně daný, ale organizace a význam prostoru je výsledkem sociálního překladu, transformace a zkušenosti...podobně jako dějiny reprezentují sociální transformaci času“ (Soja 1989: 80). Sociální vyloučení je tedy v určitém pojetí dialektický, socio–prostorový fenomén (Madanipour 2003). V prostředí českých měst lze vysledovat snahu samospráv odsunout sociálně slabé občany a romské obyvatelstvo, které je považované silou stereotypů za obyvatelstvo druhé kategorie, do pokud možno odsunutých městských lokalit, čímž dochází k prostorové segregaci celých skupin obyvatel a ustanovování těchto lokalit na základě rozhodnutí místních samospráv. Na symbolické úrovni tak dochází ke vztyčování hranic mezi skupinami obyvatel. Obývaný prostor a jeho organizace funguje jako forma sociální kontroly (Růžička 2006). „V rámci tohoto procesu jsou „žadatelé“, kteří jsou konceptualizováni jako jiní, směřováni do lokalit, ve kterých již nějací jiní bydlí“ (Ratcliffe 2004: 61). Baumann argumentuje, že: „dominantní struktury zužují debatu o kulturně odlišných skupinách na „úžasně jednoduchou rovnici: kultura = komunita = etnická identita = přirozenost“ (Baumann 1997: 2014). Růžička upřesňuje, že tato „úžasně jednoduchá rovnice“ je užívána i stran obecních samospráv ke konceptualizaci kulturní „odlišnosti“ Romů, respektive „romské kultury“, respektive „romského etnika“ (Růžička 2006: 119).

Pro sociální vyloučení v rámci urbanistického pojetí platí, že je nahlíženo z esencialistického pohledu. „Esencialismus se na procesu sociální exkluze podílí tím, že pomáhá identifikovat a oddělovat sociální formace na základě nějaké zvnějšku jim imputované kvality, podstaty či „přirozenosti“ (Ratcliffe 2000: 174). Dobře je tato esence patrna na snaze institucí situovat romskou komunitu do určitých míst ve městě s poukazem na dominantní diskurs o Romech, který tvoří představa o „esenciálním vymezení dané skupiny“ (Jakoubek 2004: 218).

„O skupinách, které jsou definovány jako esenciálně odlišné, se pak v rámci dominantního diskursu vytvářejí specifické obrazy. Ty na sebe berou buď vizuální, nebo textovou podobu a vždy hrají důležitou roli v konstrukci stereotypů“ (Sibley 1995: 28). Tyto stereotypy, které jsou spoluodpovědné za sociální a prostorové vyloučení, vznikají také na základě toho, že dominantní skupiny ve společnosti nemají o exkludovaných skupinách obyvatel správné informace. Místo těchto informací je dosazen obraz či mýtus

(Růžička 2006). Tyto obrazy vypovídají o jinakosti a zpětně napomáhají k prohlubování propasti, která vede k sociální a prostorové exkluzi. Kruh se uzavírá. Aktéři stran institucí potom zcela „přirozeně“ jednají a rozhodují, čímž dochází k posilování a reprodukci „daného“, na podkladě esenciálních představ a minimu informací o skupinách, o kterých rozhodují.

„Za socio–prostorovou exkluzí se skrývá symbolická snaha o udržení dominantního kulturního řádu tváří v tvář negativně definovaným sociálním skupinám a jejich nebezpečným, respektive nečistým alternativním kulturním řádům. Porušování „dobrých mravů“, k němuž se řadí například odlišný estetický vkus, chudoba a dlouhodobá nezaměstnanost spolu s tzv. „etnickou definicí situace“ ze strany dominantního diskurzu (Růžička In Waisová 2006: 141 – 142), zdá se, vede do ghetta. „Nemístné“ prvky jsou umísťovány do prostoru, který jim daným symbolickým řádem vymezen je. „Jiný“ k „jinému“. Takovýto proces má řadu negativních důsledků, zejména pak v podobě narůstajícího počtu sociálně (a „etnicky“) a prostorově segregovaných lokalit“ (Růžička 2006: 128).

2.2.4 Stigma

Erving Goffman ve své knize Stigma - Poznámky o zvládnání narušené identity (2003), popisuje stigma jako nevhodný atribut jedince, který jej odlišuje od normativních stereotypů. Goffman argumentuje, že svět, ve kterém dnes žijeme, je tvořen systémem kategorizací osob, se kterými se v běžném životě setkáváme, a naše zkušenost nám dovoluje předvídat u každé konkrétní osoby její sociální identitu, tedy soubor očekávaných norem a atributů. Naše mysl v této rovině poté dokáže rozlišit, zda před námi stojí člověk, který je nositelem nežádoucích atributů, které se neslučují s naším stereotypem. Stigma je relativně trvalý jev, který Goffman rozděluje na několik skupin. Jedná se o tělesnou jinakost, charakterové nedostatky a kmenová stigmata – rasa, národnost, náboženství. Jedince se stigmaty autor dále rozděluje na tzv. diskreditované a diskreditovatelné. Diskreditovaný je jedinec, o jehož stigmatu již víme a jde zde hlavně o zvládnání napětí, které z této „vědomosti“ pro diskreditovaného jedince pramení. Diskreditovatelný jedinec své stigma skrývá, anebo o něm ví jen malý okruh lidí. Diskreditovatelný jedinec toto stigma kontroluje a nebo se jej snaží převést na stigma, které je ve společnosti vnímáno jako méně závažné (Goffman 2003).

Diskriminace stigmatizovaných jedinců dle Goffmana vyplývá z předpokladu jejich menší lidskosti (Goffman 2003). Stigmatizace a absence kapitálů vytváří u aktérů podmínky pro vznik sociálního vyloučení, kdy jsou tyto atributy vzájemně propojené.

2.2.5 Etika péče a sociální práce

Výkon sociální práce ve všech jejích podobách je tradičně spojován jednak s péčí osobní, institucionální a společenskou a dále je neodiskutovatelně spojován se ženami, jako těmi osobami, které jsou „údajně“ přirozeně, pod vlivem „údajně“ vrozených dispozic předurčeny pečovat. Vznik tohoto oboru datujeme v rámci moderní společnosti do období tzv. měšťanského modelu (18. – 19. stol.), kdy byla žena formou různých vyhlášek a nařízení zatlačena z veřejné sféry do sféry soukromé. Ženám bylo umožněno se vzdělávat v určité a velmi omezené formě, a to za účelem vzdělávání svých dětí, zvláště chlapců. Dalším největším úkolem a právem ženy v tomto období byla péče o rodinu a její blaho, což zahrnovalo i péči sociálního charakteru, zvláště potom pečovatelské služby o starší členy domácnosti. Možnosti a vývoj sociální sféry řídili muži, neboť pouze oni byli až na malé výjimky vzděláváni a byly jim poskytovány politické, ekonomické a rozhodovací kompetence, které se týkaly celého života a možnosti uplatnění žen. Všechny rozvíjející se obory lidské existence byly na těchto rozhodnutích závislé (Havelková 2004).

Stejně tedy tak sféra sociální se rozvíjela jako obor tradičně ženský, se všemi pozitivními i negativními konotacemi, mezi jejichž nejmarkantnější obrazy počítáme nižší platové ohodnocení, jeho feminizaci a zneviditelnování žen v rámci rozhodovacích kompetencí tohoto oboru. V rámci celostátní i regionální politiky stojí oblast sociální sféry vždy na opačné straně spektra nejzásadnějších mocenských hybných sil společnosti. Vše, co je tradičně spojováno s péčí, je také spojováno se ženami a jejich tradičními genderovými rolami.

Výše uvedené je připisováno androcentrismu a morálce spravedlnosti, která je považována za obecně lidskou, jak uvádí Gilligan (Gilligan 2001). Tradiční šestistupňový model morálního vývoje Lawrence Kohlberga, považuje za nejvyšší stupeň dosažitelného morálního vývoje autonomii, tj. nezávislost a schopnost odstupu. Ohled na druhé, který je tradičně spojován s péčí a přirozenými ženskými morálními vlastnostmi, je tedy dle jeho pojetí považován za neschopnost dokončit proces morálního vývoje a ukončení vývoje na nižším stupni. Ženy jsou dle této teorie obdařeny nižší mírou morálních kompetencí, jichž mohou dosáhnout a které jsou ženám připisovány. Tuto teorii morální nekompetence

žen trefně kritizuje, popisuje a rehabilituje Carol Gilligan ve své knize *Jiným hlasem*. Gilligan zde kritizuje šestistupňový model morálního vývoje L. Kohlberga když říká, že ženy ve svém vývoji neustrnuly na nižší úrovni, ale jejich vývoj je od tradičního pojetí odlišný. Přichází s teorií etiky péče. Gilligan oproti Kohlbergově pojetí staví teorii odlišného morálního vývoje u žen, u nichž nehraje klíčovou roli proces separace, ale proces přimknutí (Gilligan 2001). „Ženy procházejí vývojem osobnosti odlišně, nadále zůstávají ve vztazích a i v jejich morálním usuzování hrají ohledy na vztahy a kontext klíčovou roli. Neposuzují tedy morální dilemata z hlediska separace Já od druhých, ale z hlediska dopadu na reálné, existující vztahy“ (Gilligan 2001: 47).

Etika spravedlnosti je založená na rozumnosti a snaží se mít všeobecnou platnost, být objektivní a vynášet autonomní, nezávislé soudy. Etika péče je charakterizována vztahovostí a důrazem na kontext. Nesnaží se o nezávislé soudy a teoretické logické uvažování, ale vychází z reálných situací a přediva existujících sociálních vztahů. Není autonomní, protože při svých morálních úsudcích bere v úvahu druhé (Gilligan 2001).

S etikou péče dále souvisí základní morální problém žen, který Gilligan ve svém díle *Jiným hlasem* definuje. Jde o nalezení rovnováhy mezi nasloucháním druhým a jejich potřebám a vycházení vstříc vlastním potřebám. Ženy umlčovaly vlastní hlas a vlastní potřeby, což bylo považováno za obětavost, byly hodnoceny jako dobré matky, dobré manželky. Gilligan hovoří o tom, že „ospravedlňování těchto psychologických procesů ve jménu lásky či vztahů se rovná ospravedlňování násilí a znásilňování ve jménu morálky.“ (Gilligan 2001: 15)

Podle Gilligan se jedná o to, že žena v rámci zachování vztahu a z ohledu na druhé umlčuje vlastní hlas, vlastní potřeby, názory, a jedná tak, aby neublížila ostatním, nebo bere větší ohledy na druhé, než sama na sebe.

„Když se mě lidé ptají, co míním hlasem, a já se nad touto otázkou zamyslím hlouběji, odpovídám, že pod hlasem mám na mysli zhruba to, co si lidé představují, když hovoří o jádru osobnosti. Hlas souvisí s přírodou/přirozeností i kulturou. Skládá se z dechu a zvuku, slov, rytmu, jazyka. A hlas je i mocným psychologickým nástrojem, spojujícím vnitřní a vnější světy. Mluvení a naslouchání je jakousi součástí psychického dýchání. Tato neustálá relační výměna mezi lidmi je zprostředkována jazykem a kulturou, různorodostí a pluralitou. Z těchto důvodů je hlas novým klíčem k pochopení psychologického, společenského a kulturního řádu – lakmusovým papírkem vztahů a mírou psychologického zdraví“ (Gilligan 2001: 18).

Gilligan bývá za své pojetí etiky péče kritizována za homogenizaci všech žen a esencialismus. Z pohledu výkonu sociální práce zde však vidím jasné paralely s problematikou oboru, který s užitím tzv. vlastního hlasu a s etikou péče přímo souvisí i v reálném výkonu tohoto oboru. Pokud je sociální práce konstruována jako obor čistě ženský, se ženami i proti ženám, nemůžu si nevšimnout, že jeho androcentrické vedení může být částečně podporováno absencí onoho jiného hlasu, kdy ženy neumí, nechtějí, nebo se neodvažují tento hlas použít, a to ve jménu etiky péče. Zpětně se tak vracím k základnímu morálnímu dilematu ohledně nalezení rovnováhy, jak je uvedeno v této kapitole výše. Osobně se domnívám, že v této věci nebylo učiněno v rámci oboru mnoho, nebo ještě lépe, není činěno nic. V rámci studia sociální práce se studující o dilematech výkonu sociální práce dozvídají velmi málo, anebo vůbec nic (Zdroj: vlastní zkušenost na Technické univerzitě Liberec). Emancipační snahy ustrnuly na vědomí, že rovnosti již bylo dosaženo tím, že žena vstoupila na trh práce, vrátila se do veřejné sféry a pobírá plat, který je minimálně formálně vnímán stejně, jako plat mužský. Sociální sféra a lidé, kteří tuto práci vykonávají, nemají ve velké míře povědomí o tom, co by bylo třeba učinit, aby se situace se zneviditelnováním druhořadého postavení v rámci společnosti zlepšila. Nevědí o svém hlase, anebo se jej bojí použít.

2.2.6 Gender jako princip organizace společnosti

Dějiny pojmu gender, který je společenským konstruktem a často je chybně zaměňován s feminismem, datujeme do 70. let 20. století, kdy jej feministická teoretička a antropoložka Gayle Rubin (1975) vysvětluje jako zkoumání sociálních a kulturních praktik a vlastností zdůrazněné kulturou. Původně byl výraz gender používán jako gramatický rod. Genderový řád je samonosný, je neustále konstruován a naturalizován. Rovněž naše vnímání světa je genderované od samého počátku našeho bytí, až do jeho úplného zániku. Gender strukturuje všechny myslitelné oblasti našeho světa a týká se jak lidí, tak věcí a postihuje rovinu symbolickou, institucionální a osobní. Gender jako konstrukt může být tedy v podstatě čímkoliv, jakýmkoli pohledem, postojem, situací, nebo činem, ke kterému se budeme jako individuum či i na rovině institucionální vztahovat (Havelková 2012).

Gender se velmi často užívá ve smyslu pohlaví, a to i v sociálních vědách. Proti tomuto diskursu se ve svém díle velmi vymezuje Gerlinda Šmausová, která argumentuje, že gender žádné pohlaví nemá, je to společenský konstrukt. Argumentuje, že i v české

sociologii je termín gender užíván jako pohlaví, druhá přirozenost, neměnnost či jednotlivost. Poukazuje na fakt, že se toto „vidění“ stává automatickým mechanismem. Gender je ukotven hlavně v symbolické rovině. Pohlaví se však neustále vписuje do genderového kulturního těla a umožňuje pohlavní kódování jedinců (Šmausová 2002). V podobné rovině se nesouhlasně k užití genderu staví i Nagl-Docekal (2007), když píše, že dělení sex / gender je ovlivněno biologismem. Na této pojmové dvojici si dle Nagl-Docekal můžeme jako na příkladu uvědomit, že je nutné odlišovat tělesné normy od tělesných podmínek, i když mohou být vtělovány (Nagl-Docekal 2007).

Gender je analytickou kategorií, kterou denně vědomě či nevědomě užíváme v mnoha momentech svého zvažování o sobě, o věcech a situacích či lidech okolo sebe. Jde o základní organizační princip naší společnosti. Je to rovina, která je souborem faktů zcela odlišných od přírodních zákonitostí. Lze jej užít jako nástroj kritické analýzy, nebo jej lze užít normativně. „Hardingová umožňuje dekonstrukci genderu individuů tím, že odhaluje komplexní povahu genderovanosti společností. Vlastnosti a schopnosti nutné k uchování společností byly rozděleny do dvou jakoby protikladných skupin a nazvány „mužské“ a „ženské“, přičemž mužské vlastnosti jsou považovány za nadřazené. Tato duální genderovaná konstrukce skutečnosti vykazuje tři roviny: a) symbolické univerzum, b) dělbu práce a c) role. Zatímco se většina teorií soustřeďuje na individuální gender, Hardingová zdůrazňuje, že osobní role jsou nejslabším (nejjednodušším), a proto i nejdynamičtějším prvkem genderové konstrukce. Genderované symbolické univerzum a pracovní trh zdánlivě kopírují rozdílnost mezi muži a ženami, ve skutečnosti jsou ve vztahu k nim primární.“ (Šmausová 2002: 17).

Ženské a mužské charakteristiky přitom nevyplývají z přírodou dané, biologické přirozenosti žen a mužů, ale jsou utvářeny společností a reprodukovány prostřednictvím socializace. Genderová identita není vrozenou záležitostí, ale kulturním konstruktem, který se jeví jako přirozený. „Ontická představa přežívá v samém konstruktu genderové identity, tj. v představě, že muži hrají vždy jen tzv. mužskou a ženy jen tzv. ženskou roli. Ve skutečnosti hrají všichni všechny role v závislosti na rodové konstrukci sociálního kontextu“ (Šmausová 2002:15). Genderová identita je tedy velmi často pojímána natolik konvenčně, tj. ve smyslu tradiční femininity a maskulinity, že v podstatě navenek splývá s pohlavní identitou. Problém nastává právě v okamžiku, když někdo performuje svůj gender jinak, mimo společensky závaznou normu muž - žena.

Vlastnosti a schopnosti nutné k uchování společnosti byly rozděleny do dvou jakoby protikladných skupin a nazvány „mužské“ a „ženské“, přičemž mužské vlastnosti jsou

považovány za „nadřazené“ (Šmausová 2004: 17). Anne Fausto-Sterling kritizuje medicínský diskurs, který právě na základě konkrétních genderových rolí definuje zdravé ženy a muže. Navíc považuje za mylné další medicínské dogma, podle něhož existují pouze dvě pohlaví a pouze heterosexuality je normální (Fausto-Sterling 2000). „Dojem značné biologické rozdílnosti mezi pohlavími vzniká tím, že se potlačuje morfologická shoda většiny znaků a vyzdvihuje se onen nepatrný rozdíl ve vnější konstrukci, notoricky promítaný do falického symbolu (Šmausová 2002: 16).

„Většina „veřejných“ institucí se definuje jako „mužské“ a vyžaduje hraní „mužských rolí“, zatímco se v „privátní“ sféře tzv. přirozené reprodukce vyžaduje hraní „ženských“ role. Ženy a muži jsou podle potřeby těchto kontextů aktivní nebo pasivní, silní nebo slabí, rozumní nebo citoví, pečující či dobývající. Genderové role jsou „jen“ závislou proměnou a nemohou proto vysvětlit rozdílnost mezi muži a ženami. Genderové role jsou fenoménem rozdílného „postavení“ společensky konstruovaných mužů a žen, tj. jejich rozdílného statutu či pozice v genderovaných strukturách. Muži jsou - ceteris paribus - vůči ženám společensky zvýhodněni jak z hlediska rozdělení společenských statků, tak rozdělení moci“ (Šmausová In Duralová 2004: 19).

„Gender má tedy normativní charakter a biologická diferenciací žen a mužů nemá biologickou, ale společenskou funkci. Reprodukce, ačkoliv je nutným předpokladem pro trvání společnosti, nesouvisí s genderem, reprodukce se řídí zákazy a nařízeními, kdo děti mít má a kdo je mít nesmí, je to danost, ale je dána pryč od významu, to, co s biologickým pohlavím děláme, je už konstrukt“ (Šmausová 2002: 16).

Každý z nás zažívá aspekty genderových struktur jako fakt, se kterým se musí ve svém životě vypořádat. Prostřednictvím jednotlivců je prožíván jako strukturovaný. Neptá se, zda něco v životě chceme či nechceme. Ukazuje, nařizuje a nutí k přizpůsobení dané situaci, dle pravidel a schémat genderového řádu a uspořádání.

Symbolická moc genderu se také projevuje v rámci státního zřízení. Conell (2002) se například vyjadřuje o vzájemném vztahu státu a genderu takto:

Stát je jádrem celé struktury mocenských vztahů a genderu, má zřetelný genderový systém se silnou genderovou dělbou práce. Úřady státní moci jsou silně maskulinní. Mužská dominance je soustředěna ve vojenství, policii, infrastruktuře a ekonomice. Ženy nejsou z politického rozhodování zcela vyloučeny, ale jsou směřovány do periferní reprezentace, kterou představují oblasti vzdělávací, zdravotnictví a sociální. Stát má kapacitu „dělat“ gender, vytváří politiky zaměřené na genderové otázky. Jsou-li politiky

efektivní, stát reguluje genderové vztahy v širší společnosti. Státní aktivita reguluje, konstituuje a formuje existující genderové vztahy a formuje genderové identity.

Pateman argumentuje, že neutralita rozhodnutí ve prospěch univerzálního jednotlivce a občana, je vybudována z mužského těla. Tato identita je mužská, zneviditelňuje ženy a omezuje je v jejich právech (Pateman 1988).

2.2.6.1 Generické maskulinum

Pojetí diplomové práce s parametry genderové analýzy by nebylo úplné, kdyby nebylo zohledněno generické maskulinum jako výpověď o moci jazyka, který není nestranným prostředkem pro vyjadřování, ale nástrojem nesoucím význam a symboliku moci. „Jazyk lidem stále poskytuje objektivizaci a předpokládá v každodennosti smysl a řád. Realitu každodennosti pokládáme za zaručenou. Mohli bychom ji sice zpochybnit, ale nečiníme to, protože se v ní cítíme dobře. Sociální svět je kulturním produktem procesů vědomí“ (Jandourek 2012: 132).

Generickým maskulinem rozumíme „mužské jazykové tvary v názvech povolání, funkcí a společenského zařazení, jako např. klient, lékař, nebo majitel. Do 70. let 20. stol. se soudilo, že mužské tvary dostatečně zastupují také ženy, kterým to nevadí a také neškodí. Různými výzkumy a psychologickými testy však bylo prokázáno, že v drtivé většině případů si lidé při užití generického maskulina spontánně představí osobu mužského pohlaví. Čím vyšší je prestiž dané funkce či profese, tím se také zvyšuje procento asociací s mužským pohlavím. Jazyk odráží společenskou realitu, zároveň ji však fixuje a ospravedlňuje, a svým způsobem tak lobuje za muže. V důsledku používání generického maskulina se ženy vytrácejí z naší představy veřejného života, jsou systematicky zneviditelňovány a v reálném a materiálním důsledku také společensky znevýhodňovány“ (Simotová 2009).

„Tzv. generické maskulinum je v českém veřejném projevu takřikajíc systémovou chybou. Zdá se nám přirozené mluvit o ženách v mužském rodě, a proto se v zájmu jazykové úspornosti běžně takto mluví a píše. Tvrdíme, že výrazy "naši politici" aj. přece zahrnují také ženy. Nikoli náhodou se však souvislosti mezi jazykem a myšlením zkoumají na psychologických pracovištích“ (Valdrová 2006). „V české společnosti stále převládají utvrzované stereotypní role mužů a žen, které jim přisuzují určité chování a tím je do značné míry svazují. Genderová lingvistika uvádí, že jedním takovým „utvrzovačem“ může být i náš jazyk. Pokud se o ženách mluví jako o požárnících, právnících, lékařích,

politicích, jako by ženy ani v těchto oblastech nepůsobily. Nepřisuzuje se jim společenská důležitost; jsou neviditelné“ (Vrbová 2006).

V několika případech jsem osobně konfrontována s názorem, že chybou není, že by jazyk byl příčinou genderových nerovností mezi žernami a muži, ale že jde o zpolitizování jazyka, který vlastně tímto stavem trpí. Mé námitky, že jazyk nabízí mnoho možností pro narovnávání této asymetrie, že záleží pouze na tom, kdo a jak hovoří a jak kdo píše, se setkávají s nepochopením a námitkami ve smyslu zbytečné komplikovanosti takového projevu. „Jazyk může v našem podání buď provádět určitý „lobbing“ za ženy, nebo tuto příležitost nechává ležet ladem, lépe řečeno připisuje kladné body mužům“ (Valdrová 2005).

Pohled kulturních studií z druhé poloviny 20. století konstatuje, jak uvádí Hall, že jazyk není neutrální prostředek, ale nástroj, který formováním významů, které dávají význam materiálním předmětům a sociálním praktikám – praktikami označování, vytváří naši reálnou představu o světě a společnosti, ve které se pohybujeme, myslíme a žijeme. Tzv. obrat k jazyku říká, že jazyk je nástrojem hegemonie a ideologie (Hall 2003). Dále Hall přináší do témat ohledně jazyka a médií teorii o kódování a dekódování textů a mediálních sdělení, kde také vnímáme jazyk jako nástroj moci uplatňované právě skrze jazyk (Hall 1980).

Jazyk bereme jako přirozenost, nicméně z konstruktivistického hlediska se jedná o konstrukt, proces, za jehož přispění je napomáháno strukturám moci, aby se mohly reprodukovat, naturalizovat a navozovat právě tímto způsobem dojem přirozenosti.

„Strukturální lingvistika říká, že maskulina mají roli jak rodově specifickou, tak rodově neutrální (generickou). Generické maskulinum má tedy zástupnou funkci za obě pohlaví. Podle některých lingvistů (např. Valdrová) však generické maskulinum již obě pohlaví nezastupuje a brání zrovnoprávnění žen v jazyce. S padesáti lidmi provedla asociační testy padesáti názvů osob podle povolání, funkcí a sociálních vztahů. „Některá maskulina fungují genericky, tj. dotazovaní je skutečně spojovali s obrazem muže i ženy: student, uchazeč, divák, posluchač, volič, důchodce apod. Čím vyšší však byla společenská a ekonomická prestiž dané funkce či profese, tím více dotazovaných (až kolem 70 – 80 %) ji spojovalo s obrazem muže – sem patřila např. substantiva právník, poslanec, kandidát, vlastník, šéf, expert, předseda“ (Vrbová 2006).

Čeští genderoví lingvisté a lingvistky, např. J. Valdrová, zcela pragmaticky docházejí k závěru, že hovořit, psát a prezentovat cokoliv a kohokoliv genderově citlivým jazykem

není nic tak těžkého a ani takový model nenabourává a neničí čistotu daného jazyka. Podle Valdové nejde o to, odstranit tzv. genericke maskulinum z jazyka úplně, či se proti tomuto jazykovému tvarosloví vymezovat úplně, nýbrž o to, aby se zredukovalo jeho užívání ve prospěch jazykového zviditelnění žen (Valdová 2006). „Navrhují používat obě podoby tvaru, jako např. „hledáme grafika/grafičku“. V opačném případě lze podprahově odvodit, že firma přijme raději muže“ (Vrbová 2006).

Většina jedinců, ať již čtenářů, nebo tvůrců psaných textů si výše uvedené naprosto neuvědomuje a genericke maskulinum se tímto způsobem reprodukuje jako přirozený nástroj sdělovaného. Genderová citlivost je otázkou vzdělávání. Učit děti, ale hlavně učitele a novináře samotné genderové citlivosti v užívání jazyka je základním předpokladem pro změnu vnímání celé společnosti, která je tohoto systému účastna.

Rovnoprávné zobrazování žen v jazyce by mělo být součástí celé agendy, která se rovnosti žen týká. V dnešní společnosti jde o agendu velmi populární, která je napříč politickým spektrem tak ráda zobrazována v médiích, a tak málo užívána v praktickém životě nás všech. Napadá mne, zda a nakolik je možné popularitu genderových témat z posledních několika let ve vrcholových patrech společnosti a strukturách EU přičítat skutečnému zájmu, který by mohl generovat změnu, a nakolik je tento zájem pouze formálním aktem z pera moci androcentrických struktur. Jana Valdová dokonce argumentuje, že: „český jazyk zůstává jednou z domén nedotčených porevolučním vývojem. Zatímco na Západě vznikly statisíce stránek odborných pojednání o demokratizaci jazyka, my češi a češky dodnes spíme na něžně revolučních vavřínech svobody. Snahy o jazykové zrovnoprávnění žen zprostředkováváme na překladatelských seminářích nanejvýš jako "interkulturní specifika", tedy něco, na co je nutno dát si pozor při převodu z cizího jazyka“ (Valdová 1999).

Literatura zabývající se problematikou sociální práce, sociálního vyloučení a témat oborově spřízněných se genderu jako analytické kategorii nevěnuje, pouze se o něm mluví, a to v rovině fragmentů. Gender není v oblasti sociální práce nijak tematizován, nepracuje se s ním. Jde o zvláštní situaci, pokud si uvědomíme, z jakých základů sociální práce vyšla, kdo byli/y její zakladatelé a zakladatelky a jaké principy emancipace byly při jejím zrodu tematizovány.

Gender jako analytická kategorie nebo organizační princip není například v dílech O. Matouška (např. *Základy sociální práce* 2007) a kolektivu řešen vůbec, dokonce ani v rejstříku nenajdeme žádný výraz, který by se genderové tematice byť i jen vzdáleně dotýkal. V knize *Sociální práce v praxi* je jedna kapitola autorky Hany Malinové věnována

sociální práci se ženami, které poskytují placené sexuální služby. Pohled na ženu je zde veden stereotypními představami o práci prostitutek a normativním ukotvením sociální práce s touto skupinou žen. Z této kapitoly pro představu můžeme citovat: „Jakmile se na našem pracovišti objeví andělsky vypadající velmi mladá blondýna, těžko se bráníme předtuše, že půjde o komplikovaný případ. Může jít o neprofesionální předsudek, ten se však většinou potvrdí“ (Malinová In Matoušek 2005: 252). „Mezi prostitutkami existuje podskupina žen, které do prostituce vstoupily kvůli sklonu k promiskuitnímu chování, a tento způsob práce je pro ně do jisté míry koníčkem“ (Malinová In Matoušek 2005: 253). Čteme zde generalizující pohled na životy žen, které se prostitucí živí, je zde patrná dvojitá viktimizace těchto žen a silný je tu podtext ohledně nebezpečnosti takovýchto aktivit, zvláště z hlediska přenosu životu nebezpečných chorob a nutnosti jejich eliminace.

Velmi častým jevem v obou dílech z pera O. Matouška je užívání generického maskulina, kdy se zde téměř výhradně hovoří o sociálních pracovnících, a to i v kapitolách o historii, profesionalizaci, formálnosti a deformalizaci sociální práce, kde je zřejmé, že u zrodu tohoto odvětví lidské činnosti byly až na výjimky ženy. O problematice feminizace sociální sféry zde žádnou zmínku nenajdeme.

Lenka Gulová ve své knize Sociální práce zahrnuje některé problematiky ze spektra sociálního vyloučení pod pojem sociální patologie.

„Souhrnný název sociální patologie se používá pro označení nenormálních, „nemocných“, všeobecně nežádoucích společenských jevů, které se ve stále hojnější míře objevují nejen ve společnosti, ve všech jejích sférách, ale také v prostředí rodin, ve škole i v mimoškolních zařízeních. Mezi tyto jevy řadíme např. záškoláctví, agresí a šikanu, delikvenci mladistvých, drogovou závislost, ale zejména chudobu a nezaměstnanost nebo rozvodovost rodičů, což bývá často impulsem pro spuštění všech ostatních patologií“ (Gulová 2011: 16).

Dále ve svých myšlenkách uvádí, že právě znevýhodněné prostředí je živnou půdou pro mnoho problémů dnešní doby. Oddělování společnosti od dalších institucí, jako je škola a rodina mi v tomto případě přijde značně nevhodné, protože je nelze ze společnosti vyjímát jako jiný subjekt, oddělený a závislý na zbytku společnosti. Jde z mého pohledu o velmi tendenční zaměření a čtení směrem k optice v sociální práci, která může mít dle tohoto příkladu mnoho podob. Autorka ovšem přiznává, že „je velmi obtížné určit, co je patologické, když nemůžeme zcela jasně vydefinovat pojem normy“ (Gulová 2011: 16).

Na výše uvedeném můžeme spatřovat nejednotnost, neukotvenost a mnohvrstevnatost samotného pojmu chudoba, kdy je tento pojem zařazován mezi

patologie, sociální vyloučení, ale také spouštěč dalších problematických jevů ve společnosti jako takové.

Genderová tematika není v publikaci řešena vůbec. Autorka se pokouší o analýzu sociální práce, organizační princip genderu je zde však naprosto potlačen, i když právě v sociální práci je genderový rozměr markantně viditelný a ovlivňuje výkon sociální práce na všech jeho úrovních. Nalézáme zde názvy kapitol, jako jsou např.: Okruhy činnosti sociálního pracovníka, Jak pracuje sociální pracovník, Etický kodex sociálního pracovníka, nebo Syndrom vyhoření ničí sociálního pracovníka a devaluje sociální práci. Generické maskulinum je prostoupeno celou publikací, nespátřuji zde žádné viditelné stopy po jiném pohledu na výkon sociální práce jako odvětví, které je genderem silně ovlivněno.

2.2.7 Intersekcionalita sociálního vyloučení

Do teoretického aparátu mé diplomové práce patří také teorie intersekcionality. Marta Kolářová se zabývá intersekcionalitou jako přístupem prolínání a křížení nerovností, který se začal rozvíjet ve feministických teoriích v rámci amerických ženských studií v 80. letech 20. století. Intersekcionalita je chápána jako perspektiva, skrze kterou lze nahlížet na problémy a jako nástroj, který se zaměřuje na mnohorozměrné, prolínající se mocenské vztahy určené rasou, třídou a genderem. Teorie intersekce poukazují na propojení útlaku a od počátku jsou silně propojeny s aktivismem a úsilím o změnu nerovných vztahů ve společnosti. V této perspektivě je nutné dávat pozor na vyzdvihování určitých znevýhodnění, kdy třídu/gender a rasu/etnicitu je nutné chápat jako propojené systémy jak útlaku, tak i privilegií (Křížková 2015).

Dokumenty, které jsem podrobila kritické genderové analýze, jsem získala na svém pracovišti (jejich názvy jsou uvedeny výše), kde jsou vnímány jako fakticky pravdivě vypovídající o situaci města v oblasti sociálního vyloučení. Vznik těchto dokumentů spadá do období let 2007 – 2015. Tyto dokumenty disponují schopností utvářet realitu. „Zobrazují a konstruují také společenské rozdíly a nerovnosti různé povahy, ať již jsou dané odlišností mezi společenskými vrstvami, muži a ženami, mezi jedinci různých ras a etnik“ (Kolářová 2008: 3). Nerovnosti existují i mezi aktéry jedné skupiny, neexistuje nic jako homogenní skupina.

Analyzované kategorie tak, jak jsou v dokumentech vyjmenovány, nás odkazují ke stereotypu nenormálnosti. Jak píše Kolářová, „odlišně definované identity v textech nalézáme nikoliv z důvodu snahy o reprezentaci „umlčovaných hlasů“, ale právě proto,

že jsou jiné, exotické, či divné. Vystupují zde viditelně zejména proto, že pomáhají utvářet kategorii normálního“ (Kolářová 2008: 68), v tomto případě: bílou majoritu, život v domech na dobré adrese v bezpečí, které je pro tuto majoritu zajišťováno. Tímto způsobem dochází nejen k reprodukci genderových stereotypů, ale také udržování hierarchií, mezi světem sociálního vyloučení, jež je dáno také lokalizací prostorovou a vydefinováním identit, které do něj můžeme zahrnout a tzv. normálním světem, který se do souboru sociálního vyloučení nezahrnuje. „V rámci plánů městského rozvoje, které se také mohou podílet na prostorové a sociální segregaci (srov. Rabinow 1995: 2 – 4), jsou do (městského) prostoru zakomponovány „jiné prostory“. Těch se rozvoj netýká, během (re)konstrukce a rozvoje měst jsou však brány v potaz, je s nimi kalkulováno“ (Růžička 2006: 129).

2.2.7.1 Bezdomovectví

Bezdomovectví je spojováno s konstruktem sociálního vyloučení od počátku své existence, neboť v sobě nese několik atributů, které sociální vyloučení definují. Zapadá také do teorie intersekcionality, neboť bezdomovectví v sobě významově nese prolínání charakteristik širokého spektra. Jde o kombinaci faktorů, jako je chudoba, nezaměstnanost, riziko, strach a absence či ztráta bydlení, od nichž se bezdomovectví odvozuje.

„V odborné literatuře se o bezdomovcích obvykle píše jako o osobách bez přístřeší, sociálně slabých či nepřizpůsobivých občanech“ (Marek 2012: 13).

„Typologie bezdomovectví poukazuje na jeho různorodost a určují také rozdílnost postupu sociální práce při kontaktu s určitým typem bezdomovce. Nejčastěji je rozlišováno zjevné, skryté a potencionální bezdomovectví. Tato typologie je výsledkem vztahu bezdomovců k veřejnému prostoru, v němž se prezentují viditelné znaky bezdomovectví. Zjevní bezdomovci splňují definici Hartla (2000) o osobách bez přístřeší, neboť jde o jedince, kteří z pohledu veřejnosti vypadají jako bezdomovci bez možnosti uchýlit se mimo veřejný prostor. Veřejnost je považuje za bezdomovce a oni sami nechtějí nebo nejsou schopni zastírat své bezdomovectví. Skrytí bezdomovci nemají žádnou možnost stálého bydlení, ale místo přežívání na ulici volí jinou strategii. Mají sice kde přespávat, ale po právní stránce jsou bezdomovci, protože nepřespávají v oficiálním bydlení a jejich způsob života je bezdomovectví podobný – uchylují se do ubytoven, nocleháren, ke známým. Potencionální bezdomovci jsou lidé, kteří prozatím bydlí, ale stálé bydlení je v nedohlednu a riziko bezdomovectví je pro ně aktuální. Tito jedinci často přejímají

bezdomovecké znaky a nejsou součástí veřejného prostoru, což znamená, že se o ně nestarají terénní a ambulantní služby. Pomoc jim bývá nabídnuta až ve zjevné fázi bezdomovectví (Hradecký, Hradecká, 1996). Je třeba mít na zřeteli celou skupinu ohroženou bezdomovectvím. Většina služeb pro bezdomovce se zabývá pouze bezdomovci zjevnými nebo skrytými. Služby pro bezdomovce potencionální v České republice chybí“ (Marek 2012: 14 – 15).

Je velmi důležité si osvětlit výše uvedené teoretické minimum, abychom lépe pochopili principy, na základě kterých je bezdomovectví pojímáno v dokumentech, které byly analýze podrobeny. Není možné si nepovšimnout generického maskulina, které je v případě bezdomovectví hojně užíváno i v erudovaných publikacích, viz výše (Marek 2012). Je však nutné také uvést, že tato publikace se jako jedna z mála, zabývá genderovými aspekty bezdomovectví, a to v rámci celé jedné kapitoly čítající 7 stran. Je zde tedy patrný jistý posun ve vnímání genderu jako kategorie, která prostupuje všemi sférami lidské existence jako organizační princip.

„Hradecký a Hradecká (1996) uvádějí 13 % žen mezi klienty služeb pro bezdomovce nabízené organizací Naděje. Upozorňuje, že u nás je podíl žen v bezdomovecké populaci nižší než v Evropě (20 – 30 %) i v USA (20-25 %). Předpokládá se, že počet žen na ulici se může zvyšovat. Podle sčítání bezdomovců v roce 2004 činil podíl žen kolem 15 %, v současnosti se počet žen využívajících služeb pro bezdomovce blíží k 20 %, z toho nejvyšší zastoupení mají mladé ženy (kolem 30 %), počet žen na ulici ubývá s narůstajícím věkem“ (Marek 2012: 107).

Marek a kol. uvádějí, že muži bezdomovci mají tendenci ženu bezdomovkyni ochraňovat a za to mohou požadovat sexuální služby. Ochraňovatelské tendence mají také sociální pracovníci/ce, neboť považují ženu na ulici za daleko zranitelnější objekt, než je muž (Marek 2012). „Janebová (2006) si všimla stereotypu u sociálních pracovníků, kteří se zaměřují na sexuální chování dívek, neboť chtějí zabránit jejich nechtěnému otěhotnění. Bezdomovkyně jsou chráněny jako potencionální matky. V tomto ohledu je rizikové sexuální chování ženy ve srovnání s muži více stigmatizující“ (Marek 2012: 107).

Stereotypem můžeme také nazvat chování státních vládních, ale i nevládních institucí, které se vzhledem k výrazně nižšímu počtu žen mezi bezdomoveckou populací o jejich životy příliš nezajímají. Jako by ženy bezdomovkyně neexistovaly, jako by nebyly skupinou, která si zaslouží pozornost, péči a ochranu. Toto zneviditelnování má za důsledek nastavení sociálních služeb pro bezdomoveckou populaci, které je ve své podstatě určeno převážně mužům. Pokud už je některá ze služeb určena i pro ženy, např.

bydlení v azylových domech, je toto bydlení určeno výhradně pro matky s dětmi, nebo je počet lůžek v azylových domech výrazně disproportčně rozdělen v neprospěch žen. Přitom jsou to právě ženy, které více využívají služeb a jsou ochotné k různým formám spolupráce a pomoci.

Fenoménu bezdomovectví se věnuje odborná literatura, která je určena i k edukaci sociálních pracovníků, pracovníc a kurátorů, kurátorek. Bezdomovectví od Jakuba Marka a kol., brožura *Začít znovu* (2006) a *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovectví* (2010) se zabývají konkrétními aktéry a aktérkami konceptu sociálního vyloučení, a to bezdomovci a bezdomovkyněmi, lidmi bez stálého domova. Jedná se o publikace autorů a autorek, kteří/é nejsou pouze teoretickými tvůrci a tvůrkyněmi konceptů, ale přímými účastníky a účastnicemi práce s touto vyloučenou subkulturou lidí na okraji společnosti. Publikace jsou určeny pro přímé aktéry, aktérky jako podpůrná pomoc a dále pro odborníky a odbornice, kteří/é se touto problematikou zabývají. Sociální vyloučení jako shrnující a obecně pokrývající koncept zde není řešen. Nejde ani o popularizační literaturu fenoménu bezdomovectví, spíše o analyzující a popisující stav této subkultury, který lze dále užívat jako nástroj poznání a pochopení s možnými návody na řešení konkrétních situací. Brožura *MěÚ Mělník – Začít znovu* (2006), s podtextem: *Brožura pro klienty sociálně vyloučené* je návodným řešením pro konkrétní situace začleňování klientů a klientek do společenského systému. Jde ovšem pouze o pokus, neboť zde nejsou zohledněny životní strategie jednání a chování aktérů, akterek sociálního vyloučení. Jde tedy spíše o příspěvek do knihovničky sociální/ho kurátorky/a, jakýsi návod, co všechno je možné klientovi či klientce nabídnout.

Genderová perspektiva je řešena v knize *Bezdomovectví* (2012), a to na 8 stranách. Autoři zde popisují ženské a mužské stereotypy týkající se bezdomovectví, specifika přístupů k životu na ulici a diference představ o životě mužů a žen na ulici. Generické maskulinum je v této kapitole výrazně potlačeno, ženy žijící na ulici jsou definovány jako bezdomovkyně a muži jako bezdomovci. V dalších částech knihy však nalzáme klasické užívání generického maskulina pro obě pohlaví ve formě výrazu „bezdomovec“. Další zmíněné publikace s tématem genderu nepracují, vyznívají genderově stereotypně, a to na úrovni užití generického maskulina či rolového zařazení dle pohlaví.

2.2.7.2 Konstrukce romství

„V evropském měřítku jsou Romové považováni za celoevropsky specifickou neteritoriální menšinu, jejíž odlišný způsob života vede tradičně (historicky) k intoleranci projevované většinovým obyvatelstvem. I když jsou Romové v mezinárodních dokumentech považováni za „evropskou“ menšinu, v praktické politice států se vždy uplatňují pragmatické zájmy a mezinárodní pohyb této menšiny je vnímán nepříznivě. Problémy vyvolané způsobem života části romské menšiny v evropských státech a problémy soužití s majoritou, jakož i volba integračních postupů, představují mimořádně složitý multispektrální problém, jehož řešení je i v ostatních evropských státech předmětem neuzavřených diskusí. Přes mnoho let trávající tlak na integraci romské menšiny, v minulosti uplatňovaný i nepřijatelnými praktikami, přetrvávají v romské menšině archetypy jednání, postojů a sociálních vztahů, které zřejmě brzdí a limitují jejich sociální vzestup a integraci. Tyto archetypy, váhu a význam je potřeba poznat“ (Lisá 1999: 1).

Výše uvedené vyjádření mapuje postavení romského etnika v rámci životního prostoru, který obývá společně s majoritou a sděluje, že neexistuje jedno správné řešení, které by bylo výslednicí pozitivních úvah o problému romství, etnicity a dalších proměnných, které se se životem Romů pojí. Dokumenty, které jsou vytvářeny jako podpora při řešení romské otázky, měly reflektovat výše uvedené argumenty a multisekcionální, která romskou problematiku provází.

Slovo Rom, nebo Cikán probouzí v myslích určité části majoritní společnosti vžité stereotypní představy o jinakosti, rase a negativní skutečnosti či zkušenosti. Tyto vžité představy umožňují lidem velmi rychlou orientaci v jednání, neboť „rasovou“ příslušnost můžeme dle fyzických a kulturních znaků poznat okamžitě. Jde ovšem o diskriminační sociální konstrukce a prostředek k uchování a posilování moci a jejich struktur (Šmausová 1999).

„Předkové dnešních Romů a Romek patřili pravděpodobně k původnímu obyvatelstvu Indie (Domové), které bylo někdy v polovině 2. tisíciletí př. n. l. buď vytlačeno do těžko přístupných a okrajových oblastí, nebo podmaněno a včleněno do velmi složitého sociálního systému“ (Nečas 2002: 10). Problémy, které vyplývaly z nízkého postavení v rámci kastovního systému, vyústily v exodus, který znamenal odchod předků dnešních Romů na jiná území.

„Na našem území se Romové a Romky objevili okolo roku 1400 n. l. Na většině území Čech a Moravy byli Romové známí jako kočovníci. Používali typické vozy kryté

plachtami, nebo maringotky tažené koňmi, ti nejchudší sami táhli své bědné vozíky. Prodávali své kovářské výrobky, kotel, koryta, atd., nebo levné zboží, které nakoupili“ (Říčan 1998: 16). Postupující vývoj společnosti a pohled na jinakost ve smyslu „my a ti druzí“, však v běhu staletí postupně omezoval možnosti kočovného romského obyvatelstva, z něhož se pod tímto tlakem vývoje stávali postupně lidmi druhé kategorie, nežádoucí na mnoha územích, obtížní a nepřizpůsobiví. V době před světovými válkami byla i na našem území přijímána opatření a právní normy, které život „cikánů“ upravovaly. Byly to legislativní úpravy pohybu romského obyvatelstva, kdy trestem mohlo být vězení, ale mnohdy také např. odebrání dětí (paternalismus státu – pro blaho dětí, zlepšení jejich životních podmínek).

„Od roku 1942 byli Romové, kteří neuposlechli vládního nařízení o trvalém usazení (1939), transportováni do „cikánských“ táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu (původně kárné pracovní tábory, později přeměněné na tábory sběrné a posléze „cikánské“). Tábory byly o rok později zrušeny a jejich obyvatelé byli deportováni do koncentračního tábora Osvětim II – Březinka, Buchenwald, Bittelbau a dalších. Ze zhruba 6 000 osob náležejících k českým a moravským Romům, kteří před válkou žili na území protektorátu, přežilo válku necelých 600 lidí“ (Budilová 2005: 25). Po roce 1947 započalo přesídlování Romů ze Slovenska do českého pohraničí, mnohdy i nucené. „V roce 1958 byl přijat zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob. Tento zákon ukládal všem osobám žijícím kočovným, nebo polokočovným životem zanechat dosavadního způsobu života a usadit se na jednom místě“ (Budilová 2005: 25).

Období 60. – 80. let 20. století můžeme v Československu zařadit do historické dekády, která se snažila různými způsoby tzv. romskou otázku vyřešit, nejčastěji ve smyslu asimilace romského obyvatelstva do majoritní společnosti. Na romské obyvatelstvo bylo pohlíženo jako na občany zaostalé, degenerované. Účelem komunistického režimu byla snaha o naprostou rezignaci Romů a Romek na svou kulturu, jazyk a způsob života. V roce 1989 došlo k velkým společenským změnám v celé společnosti, kdy se Romové a Romky stali svébytnou národnostní menšinou se všemi právy, které menšinám v ČR náležejí. Mnozí Romové a Romky této změny využili a začali hledat svou dávno ztracenou identitu a rozvíjet svou kulturu (Budilová 2005). V tomto období sehrála sociální práce důležitou roli, a to pro blaho státního zřízení, jako nástroj k uplatňování asimilačních praktik státu, či jako kontrolní, regulační a mocenský mechanismus.

„Na druhé straně však také došlo k výraznému zhoršení ekonomického postavení řady romských obyvatel. Ekonomická transformace způsobila prohlubování sociálních

nerovností a některé vrstvy obyvatelstva se ocitly na okraji společnosti. Zejména lidé, kteří byli v předchozím období zaměstnáváni jako nekvalifikovaná pracovní síla, se nedokázali adaptovat na nové podmínky na trhu práce“ (Budilová 2005:26). Mnoho Romů a Romek se tak dostalo do neřešitelné situace a koloběhu sociálního vyloučení, závislosti na sociálních dávkách, kdy jejich pobírání je již dnes generační problematikou, vysoké zadluženosti a ztráty bydlení z důvodu neschopnosti hrazení nájemného.

Na základě výše uvedeného je však nutné se ptát, jaké to byly důvody, které přivedly romské rodiny na okraj společnosti, jak píše Budilová (2005). Šmausová (1999) argumentuje, že obecné předpoklady majority ohledně romství jsou konstruovány na podkladě posuzování ne podle individuálních vlastností jednotlivých aktérů, ale podle příslušnosti k určité rase (rasistický stereotyp), kdy síla rasistického myšlení spočívá v jeho moci uspokojit zvědavost a udržovat moc. Konstruovanost romské identity, se dá také spojit s mediálním diskursem Romů, Romek jako občanů druhé kategorie, viktimizovaných a onálepkovaných příznaky rizika, kteří automaticky zapadají do představy konceptu sociálního vyloučení. Dalším důvodem je absence kapitálů (Bourdieu 2000), které vytvářejí možnosti pro působení jedince ve společnosti. Absence těchto kapitálů znemožňuje lidem plnohodnotný život, přístup ke zdrojům a situacím životní reality, která by zamezila intersekcionalitě, která se vlivem diskursivních praktik na romské obyvatelstvo stává jejich další „přirozeností“.

Negativní postoj k Romům je v české společnosti hluboce zakořeněn a tyto kořeny se staly téměř ontickými, s odstíny rasismu. Do romství se projektují všechny špatné vlastnosti majoritní společnosti (Šamusová 1999). „Obecně pak majorita vnímá Romy jako skupinu lidí, jež se od ní v mnoha směrech liší, což by nebylo tak zlé, kdyby se odlišnost neinterpretovala téměř všeobecně jako negativní skutečnost (Večerka 1999: 420). Daniel Soukup napsal: „...cikán je Druhý, jímž poměřuji své lidství“ (Soukup 2013: 7).

2.2.7.3 Seniorská populace

Seniorský věk a stáří tvoří kategorie, které nebývají příliš často v obecné rovině spojovány s fenoménem sociálního vyloučení. Častěji jsou tyto kategorie ve společnosti spojovány s ageizmem, tedy věkovou diskriminací, nebo s psychickým či fyzickým týráním. Finanční zajištění seniorů a jeho nedostačivost je častým společenským a mediálním tématem, stejně jako seniorská chudoba a sociální separace starších obyvatel. Z výše uvedeného vyplývá, že seniorská populace naplňuje znaky intersekcionality.

„Procesy stárnutí se zabývají lékaři (geriatrie), sociologové (sociální gerontologie), psychologové (gerontologie experimentální a klinická). Ekonomové se zabývají sociálními náklady, které tento proces ve společnosti vyvolává, a matematici se věnují pojistné matematice, jež je nezbytná pro vývoj sociálního pojištění. S komplexním přístupem se setkáváme v tzv. ageing studies“ (Tomeš 2011: 171).

Charakterizovat stárnutí není jednoduchou záležitostí a existuje několik teorií, které tento proces vysvětlují. „Teorie o působení zevních vlivů říká, že zevní vlivy pozitivně či negativně ovlivňují proces stárnutí. Teorie volných radikálů pracuje s myšlenkou, že volné radikály poškozují membrány buněk a další části buněk. Genetická teorie se přiklání k názoru, že délka života je předem naprogramována“ (Mlýnková 2011: 14). S problematikou stáří souvisí také psychické a sociální změny v životě člověka. Sociální stárnutí úzce souvisí s odchodem do starobního důchodu, kdy se tímto aktem mění sociální role seniora. „Končí role pracujícího člověka, který svou prací vytváří hodnoty pro obyvatelstvo a celý stát. Tento člověk získává novou roli důchodce, který naopak dostává od státu penzi a svou prací již společnosti ničím nepřispívá. Tím může dojít ke nížení společenské prestiže a autority. Velmi často je takové chápání seniorů podporováno reportážemi a články v médiích“ (Mlýnková 2011:25). V souvislosti se seniorskou populací se často hovoří o diskriminaci věkem, tzv. ageizmem. „Ageizmus vychází z předpokladu, že jednotliví zástupci určité věkové kategorie mají odlišné charakteristiky i jinou společenskou hodnotu. Z této charakteristiky vyplývá, že se ageizmus vůbec nemusí týkat pouze seniorské populace“ (Mlýnková 2011: 36). Diskriminován věkem může být kdokoli v jakémkoliv věku, i když společensky stereotypně je ageizmus spojován hlavně se seniorskou populací. „Násilí na seniorech je vážným zdravotně sociálním problémem. Objevuje se v domácí i v ústavní péči. Toto násilí nazýváme syndrom špatného zacházení se starými lidmi a zahrnuje závažné formy nevhodného zacházení se seniory, různé formy domácího a ústavního násilí či zanedbávání péče“ (Mlýnková 2011: 38). Často jsou senioři a seniorky vnímáni/y jako malé děti, neschopné se o sebe postarat, jako osoby plně závislé na péči druhých, bez správného názoru a neschopné vlastního života či existence.

„Důchodový věk je společenskou konvencí, která nikterak neurčuje, kdo je a kdo není starý. Tato konvence vychází z předpokladu, že v daném věku většina lidí již nemá sílu, aby se plnohodnotně věnovala výdělečné činnosti. Proces stárnutí ovlivňuje pracovní schopnost, starší lidé ale mnohdy vyrovnávají ztráty ve hbitosti, pružnosti a fyzické výkonnosti změnami pracovních metod, kdy využívají rozvahu a zkušenost, takže se stáří

nemusí projevit na úrovni pracovní výkonnosti. Pracovní trh zatím tuto změnu nevnímá, a proto stárnoucí lidé mají problémy se získáním a udržením zaměstnání“ (Tomeš 2011: 170). Dochází tak opět k diskriminaci věkem.

Ekonomické zajištění seniorské populace vychází z právního rámce ČR. Listina základních práv a svobod hovoří o tom, že starším občanům náleží přiměřené hmotné zabezpečení. „Protože však listina ponechává podrobnosti zákonné úpravě, pak cokoli schválí parlament, se bude považovat za přiměřené, bude-li to více než důstojné životní minimum. Dalším ekonomickým nástrojem je důchodové pojištění, které je upraveno zákonem (č. 155/1995 Sb.) o důchodovém pojištění. Dle tohoto zákona se starobní důchod poskytuje všem, kdo do tohoto systému přispíval/a po stanovenou dobu, po dosažení určitého věku. Penzijní připojištění také tvoří určitou možnost zabezpečení seniorské populace, právní rámec tohoto zabezpečení však v současné době netvoří takovou oporu, která by byla pro život seniorské populace zvláště významná. Senioři a seniorky, kteří/é nemají dostatečné finanční zajištění z výše uvedených ekonomických nástrojů, mohou požádat o dávky pomoci v hmotné nouzi, a to dle zákona č. 111/2006 Sb. Tyto dávky se poskytují na živobytí a bydlení v případě, že součet příjmů jednotlivce či okruhu společně posuzovaných osob nedosahují částky životního minima. Tito občané také mohou požádat o služby poskytované dle zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. (Tomeš 2011). Současný demografický vývoj v ČR hovoří o zrychleném stárnutí populace, kdy stárnutí populace má sociální a ekonomické důsledky. Vláda ČR reagovala na demografické změny vytvořením Národního programu přípravy na stárnutí, který se v pravidelných intervalech aktualizuje a vyhodnocuje. Jeho cílem je „podpořit rozvoj společnosti pro lidi všech věkových skupin tak, aby lidé mohli stárnout důstojně, v bezpečí a mohli se i nadále podílet na životě společnosti jako plnoprávní občané. K tomu je potřeba překonat a změnit dosavadní stereotypní pohledy na stárnutí a stáří, překonat předsudky o životě, postavení a významu seniorů ve společnosti“ (Hynková, Suralová In Janoušková 2007: 257).

2.3 Kontext

S výše vydefinovaným teoretickým rámcem úzce souvisí kontextuální témata, bez kterých by byla teorie neúplným naplněním svého významového rámce.

2.3.1 Sociální práce a její vývoj

Vše výše uvedené by bylo jen teoretickým pojednáním bez návaznosti na reálné životy lidí, kdyby jejich pokračováním nebyl odkaz na skutečnou existenci dané problematiky. Sociální práce, která je definována jako „společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti, aj.). Sociální práce se opírá jednak o rámce společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu“ (Matoušek 2008: 201). Sociální práci ve všech jejích aspektech a rozsahu vykonávají sociální pracovníci a pracovnice, kteří/ré pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout, nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé sociální podmínky.

V ČR je nyní sociální pracovník, pracovnice definován/a v zákoně č. 108/2006 Sb. jako „pracovník vykonávající sociální šetření, zabezpečující sociální agendy včetně řešení sociálně-právních problémů, poskytující sociální poradenství, provádějící analytickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních služeb sociální prevence, depistážní činnost, poskytující krizovou pomoc a sociální rehabilitaci“ (Matoušek 2008: 201).

Sociální pracovníci a pracovnice jsou těmi, kteří z pověření obce či jiného subjektu vstupují na území tzv. sociálně vyloučených lokalit, které jsou literaturou definovány jako „části města nebo obce, kde žijí lidé s nízkými příjmy, nízkým vzděláním, kteří jsou většinou nezaměstnaní. Tyto lokality jsou izolované od ostatní společnosti“ (Matoušek 2008: 195).

Sociální práce se svou podstatou zabývá eliminací sociálně nepříznivé situace jednotlivců a skupin, kterou rozumíme „oslabení nebo ztrátu schopnosti z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu, pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby nebo z jiných závažných důvodů řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo začlenění do společnosti a ochranu před sociálním vyloučením“ (Ledax 2015).

V obecné rovině se sociální problematikou zabývá obsáhlá škála institucí, které společně tvoří rámec sociální politiky, v jejíž oblasti je sociální práce vykonávána. „Sociální politikou chápeme činnost státu a dalších institucí a organizací, která má

pozitivně ovlivnit životní podmínky lidí. Cílem sociální politiky je vytvářet důstojné podmínky pro život občanů v případě nepříznivé sociální události (nemoc, stáří, chudoba, nezaměstnanost, invalidita)“ (Ledax 2015).

Výše uvedené by nebylo v diplomové práci možno analyzovat, kdyby dokumenty, které byly analýze podrobeny, nebyly vedeny určitým posláním či vizí, která je konsensuálním vyjádřením důvodů, proč se komunitní plánování sociálních služeb a sociální práce jako taková provádí, a čeho se tím chce dosáhnout, tj. jaký hlavní cíl má být naplněn v určitém časovém horizontu (KP 2008 – 2013). „Komunitní plán je smlouva, ve které se (přinejmenším) tři strany, tj. uživatelé, poskytovatelé a zadavatelé, navzájem zavazují ke spolupráci a součinnosti. Svobodný a informovaný souhlas musí být výsledkem svobodné rozpravy. Komunitní plánování tvoří spirálu, v níž se fáze, témata a mnohé problémy cyklicky opakují a je nutné se jimi znovu zabývat a vyhodnocovat na nové úrovni vývoje“ (KP 2008 – 2013: 4).

Sociální práce jako multidisciplinární kompilát vede od svého prvopočátku boj o pevné ukotvení v rámci vědních a profesních disciplín. Jako argument se objevuje poznatek, že obor nemá vlastní obecnou teorii, což může být důsledkem ovlivnění příbuzných oborů, za mnohé jmenujme sociologii, psychologii, psychoterapii (Úlehla 1999).

Je vhodné také zmínit polemiku, zda je sociální práce teorií, či pouze aplikací společenských teorií. Sociální práce jako společenská věda mimo jiné zkoumá příčiny sociálních problémů, snaží se je řešit a předcházet jim. Pomáhá, ale také kontroluje, diagnostikuje, vykonává poradenství, vytváří dohled. Obor však nemá jednotné paradigma (Opatrný 2013). Nejasné vymezení oboru sociální práce s sebou přináší například jeho nízkou prestiž, stejně tak k tomuto přispívá i feminizace této sféry.

Dalším problémem je závislost oboru na dalších institucích, které ho pomáhají financovat. „Ve většině případů výkon sociální práce zcela hradí a provádějí kontrolu. V rámci pozice „prosebníka o almužnu“ je pro sociální práci mnohdy obtížné vyrovnat se s nároky, které veřejná (resp. státní) moc stanovuje, a ještě více oslabuje bezradnost oboru samotného i jeho klientů. Role ochránců dotčených skupin sociální práce ve vztahu ke státním institucím je tak potlačena a postavena na nerovnou úroveň“ (Urbánek 2015: 6).

„Sociální práce vznikla jako samostatná profesní specializace v průmyslových zemích západní Evropy a v USA až na konci 19. století. Ve vlivných politických a ekonomických strukturách společnosti převládal názor, že sociální selhání je ve většině případů způsobeno osobní nedostačivostí, neschopností a leností jedinců, kteří se ocitli

tzv. na dně. Tento názor byl hojně podporován i Darwinovou teorií o původu druhů na principu přírodního výběru, tj. na principu vítězství silnějších nad slabšími v soutěži o přístup ke zdrojům“ (Matoušek 2007: 98).

Sociální systém, který byl v té době na počátku své existence, počítal s poskytováním dávek jen pro velmi malé množství obyvatel, u nichž bylo nad vši pochybnosti jasné, že si nemohou obživu zajistit jiným způsobem.

„Na přelomu 19. a 20. století však začaly některé politické strany a některé nevládní organizace prosazovat zavedení plošných podpor hendikepovaným. Tento trend se prakticky prosadil až v období mezi první a druhou světovou válkou a velmi zřetelně pak v době po druhé světové válce“ (Matoušek 2007: 98).

Sociální práce jako oborová specializace se začala formovat na přelomu 19. a 20. století, kdy první škola sociální práce byla otevřena v Amsterodamu, Londýně a New Yorku. Specializované vzdělávání mělo původně formu krátkodobých kurzů. V následujících desetiletích se sociální práce jako obor přenesla na půdu universit a začala se studovat jako magisterský obor (Matoušek 2007).

„Než se však stala sociální práce samostatnou profesí, musela projít třemi stádii: z práce neškolené, laické, k práci odborné, z práce dobrovolné k práci placené a z péče dobrovolných spolků k organizované veřejné péči. 19. století přineslo zjednodušení domácích prací, které již často nestačily zaměstnat matku i s dcerou a stěhování z vesnic do měst redukovalo výdělek otců natolik, že přestávali plnit roli živitelů rodin. „Ženy tak vstoupily do života, zvolily si povolání a staly se v mnohých z nich konkurentkami mužů. A to nejen z důvodu hmotných potřeb, ale i z potřeby vlastní samostatnosti a nezávislosti (Vostřebalová In Kodymová 2013: 72).

„Počátek 20. století přinesl postupný zrod profese sociální práce, postavené na kořenech svépomocných, dobročinných, charitativních a jiných prosociálních opatření.“ (Vostřebalová In Kodymová 2013: 72). A tak se stala sociální práce povoláním zcela novým, ačkoli jeho podstata byla stará jako kulturní lidstvo samo.

„Převládající metodou sociální práce byla v té době případová práce a práce s rodinou. Význačnou postavou tohoto období je členka protestantského (kvakerského) církevního sboru v Londýně Elizabeth Fryová, která věnovala svůj zájem vězněným ženám. V ženské věznici v Londýně organizovala kurzy šití pro vězněné ženy a vzdělávací kurzy pro jejich děti. Vymohla na správě věznic, že dozorkyněmi v ženské věznici budou zase jen ženy. Věnovala se i ženám propuštěným z věznice, pomáhala jim hledat ubytování a práci“ (Matoušek 2007: 101).

Na počátku 20. století se také objevují první studie týkající se sociálních souvislostí fenoménu chudoby, kdy se tento fenomén začíná být poprvé spojován s nezaměstnaností a příslušností k určité sociální vrstvě. Odbornou erudici oboru sociální práce a ustavení jejich prvních specializací datujeme od počátku 20. století. V této době se objevují první systémy sociální práce, nastavování standardů kvality péče o potřebné osoby a schémata činností. Zaznamenáváme v této době první pokusy o výzkum sociálních jevů a životních situací, které pomáhá obor sociální práce řešit.

Sociální práce se v prvních desetiletích 20. století stává jako obor součástí státního systému sociálního zabezpečení. Navazuje na systémy sociálního a zdravotního pojištění, je propojena se zdravotnictvím a školstvím. Rozvíjejí se státní sociální služby. Vznikají první národní společnosti sociálních pracovníků (Matoušek 2007).

Na našem území se obor sociální práce konstituoval a vytvářel v soustavě institucí v podstatě od středověku. „Za vrchol rozvoje můžeme považovat období 1918 – 1948. Zejména v meziválečném období bylo Československo řazeno mezi evropské státy s nejnávýspěšnější kulturou profese sociální práce. Zásadní podíl na tom měla i zakladatelka profese na našem území Alice Masaryková, která byla jmenována prezidentkou historicky první mezinárodní konference sociální péče konané v červenci 1928 v Paříži“ (Kodymová 2014: 16).

Další významnou představitelkou rozvoje sociální práce u nás byla badatelka a pedagožka Marie Krakešová, která již roce 1934 publikuje monografii Sociální případ. Významným přínosem pro teorii sociální práce je dílo Marie Krakešové–Doškové Psychogenese sociálních případů (Kodymová 2014).

Sociální práce v meziválečném období hledala své místo mezi dalšími profesemi a bojovala o ustavení své stavovské cti a společenský status. Vzhledem k tomu, že sociální práce byla mladou disciplínou, kterou navíc vykonávaly téměř výhradně ženy a zřizování sociálních úřadů, ústavů a spolků bylo v rukou jiných profesí, nebylo nabytí společenského uznání lehkou záležitostí. O mužích v sociální práci se mluví pouze okrajově a většinou v souvislosti s výkonem jiné než přímé sociální práce. Otázka péče je velmi genderovanou otázkou, kdy je pečovatelská činnost přisuzována dle některých autorek (např. Schimerlingová, Novotná 1992) ženám, jako nástroj jejich emancipace. S tímto argumentem nelze souhlasit zcela, neboť jde sice o formu vystoupení žen z domácí sféry do sféry veřejné a jistým naplněním práva na sebeurčení, nicméně nesmíme opomenout konstruovanost sociální práce jako oboru pro ženy, tedy pro „druhé pohlaví“, v rámci kterého je na tento obor nahlíženo jako na práci čistě „ženskou“, kdy je „péče“ stále

považována za obor „tradičně“ spojovaný se ženami a jejich „přirozenou“ rolí pečovatelek. Od tohoto argumentu se odvíjí společenský pohled na tuto profesi, její nižší prestiž i nižší finanční zabezpečení zaměstnanců a zaměstnankyň tohoto odvětví.

Spolupráce napříč obory byla zpočátku velmi obtížná a prosazování myšlenek a teorií sociální práce často naráželo na otázku, zda je sociální práce profesí s jasně vymezeným prostorem, anebo spíše prací dobrovolnou usilující o blaho bližního (Vostřebalová 2013 In Kodymová 2013).

Po roce 1948 je pro sociální práci na našem území typická centralizace péče a praktické zrušení soukromého sektoru. Komunistický režim předpokládal, že zrušením soukromého vlastnictví vykoření chudobu, nezaměstnanost, třídní rozdíly a také sociální problémy, které tyto jevy doprovázejí. Proto byly sociální problémy v nově se formující socialistické společnosti chápány jako pouhé přežitky kapitalistického společenského řádu, které automaticky zaniknou, až zmizí jejich ekonomická základna, která je plodí a zvítězí socialismus (Šiklová In Matoušek 2007). Byly zrušeny všechny charitativní organizace a sociální péče se z velké části soustředila a redukovala na vyplácení finančních dávek, což eliminovalo individuální vztahy pomoci člověka člověku.

Je třeba připomenout, že v době reálného socialismu byly sociální problémy často interpretovány jako „nemoci“, a proto byly medikalizovány. Jako příklad lze uvést problematiku potratů, jako výraz rovnoprávnosti žen a jejich práva na tělo a vlastní rozhodování kdy většina komunistických režimů interrupci povolovala, pokud ale docházelo k poklesu populačního růstu, neváhaly ji zakázat. Zacházení s interrupcí, a tedy se ženami, je často inkorporováno do ideologie a tedy do samotné podstaty politických systémů. Slouží jako nástroj k realizace jejich cílů a myšlenek (Dudová 2012).

V 60. letech 20. století, jak argumentuje Jiřina Šiklová, „docházelo k určité renesanci institucí sociální politiky. Řešení sociálních problémů ústavní zdravotnickou péčí nebo jí podobnou represivní institucionální formou (např. zavíráním pacientů do psychiatrických léčeben, protialkoholních léčeben, léčeben dlouhodobých nemocí či domovů důchodců, nebo ústavů pro mentálně retardované nebo jinak hendikepované osoby) začalo být kritizováno“ (Šiklová In Matoušek 2007: 144 – 145), a to v řadách členů vládnoucí komunistické strany i jejího vedení. „Objevují nové přístupy práce s klienty sociálně potřebnými a ohleduplnější jednání se všemi skupinami, které sociální péči a pomoc potřebují“ (Šiklová In Matoušek 2007: 144 – 145).

V 70. letech 20. století, v době tzv. normalizace byli již i vrcholní komunističtí představitelé srozuměni, že sociální otázky se musí řešit i v době reálného socialismu.

I když všechny sociální otázky měly v kompetenci okresní národní výbory, které byly také zřizovateli všech ústavů sociální péče, sociální práce se pomalu rozvíjela. Hlavním přínosem v tomto směru bylo znovuotevření a činnost sociálně–právních škol. V roce 1972 vznikla profese sociálního kurátora, kurátorky, pro řešení tzv. cikánské otázky. (Specializované vysokoškolské vzdělávání sociálních pracovníků bylo zrušeno krátce po nástupu komunistického režimu a jeho znovuzavedení datujeme na počátek 90. let 20. století). Mezi hlavní změny lze zařadit prodloužení mateřské dovolené až na tři roky, rozšíření pečovatelské služby o staré lidi, výrazně se zlepšila péče o dítě, kdy odbory zaměřené na tuto tematiku, započaly velmi úzce spolupracovat s pracovníky ve zdravotnictví. Začaly být vydávány odborné a edukační materiály úzce zaměřené na práci sociálních pracovníků (Matoušek 2007).

„Sociální práce se tak nerozvíjí jako odborná disciplína, ale spíše jako tematika nutná pro praxi, které se věnují osvědčení lidé, v jejichž činnosti, např. ve zdravotnictví, se jasně spojuje tematika sociální s tematikou zdravotní, jako je tomu např. v ošetrovatelských ústavech pro staré lidi, v domovech důchodců, v kojeneckých ústavech, v dětských domovech, ale i ve výchovných ústavech různého druhu, včetně vězení.“ (Matoušek 2007: 147).

Začínají se konat semináře, kongresy a odborné konference zaměřené na sociální témata a sociální práce se tak dostává do stále většího povědomí laické i odborné veřejnosti. V 80. letech 20. století bylo již patrné, že počet sociálních pracovníků naprosto neodpovídá potřebám tehdejší společnosti a byla nastolena myšlenka možnosti opětovného vysokoškolského vzdělávání sociálních pracovníků.

Vysokoškolské vzdělávání sociálních pracovníků započalo v roce 1990. Nejdříve se výuka sociální práce podařila obnovit na Karlově univerzitě v Praze díky výraznému úsilí Jiřiny Šiklové (subkatedra sociální práce při katedře vzdělávání dospělých na FF UK), na Masarykově univerzitě v Brně se výuka naplno rozběhla hlavně díky podpoře Iva Možného, L. Rabušice a L. Musila (Matoušek 2007).

Nová společenská situace po roce 1989 přinesla i nová témata sociální práce, jako je prostituce, bezdomovectví, propuštění po amnestii V. Havla, apod.

Hlavní změna v práci sociálních pracovníků konce 20. století a počátku 21. století tkví v deinstitucionalizaci sociálních služeb a nástup privátní a neziskové sféry do tohoto odvětví lidské společnosti. Nově je také pojímána penitenciární a postpenitenciární péče.

2.3.2 Legislativa a její dimenze - evropský a český politický kontext

V roce 2010 byl na půdě Evropské unie schválen koncepční dokument Strategie Evropa 2020, který je hlavní hospodářskou agendou EU s dosahem do roku 2020. Oblast sociálního vyloučení a chudoby je ukotvena v dokumentu Evropská platforma pro boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Členské státy EU v rámci naplňování agendy Evropa 2020 vypracovávají svůj vlastní plán a program reforem, který by měl znamenat udržitelný rozvoj, zmírňování chudoby a potlačování všech forem sociálního vyloučení (Národní plán proti chudobě 2015).

Sociálním začleňováním a bojem s chudobou pro roky 2014 – 2020 se zabývá hlavní koncepční dokument ČR pod názvem: „Strategie sociálního začleňování na období let 2014 – 2020“.

Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020 se zejména zaměřuje na oblasti:

- zvýšení uplatnitelnosti osob sociálně vyloučených a osob ohrožených sociálním vyloučením a chudobou na trhu práce;
- podpora efektivního, dostupného, dlouhodobě udržitelného a kvalitního systému sociálních služeb a služeb pro rodiny s dětmi;
- zajištění efektivního a dlouhodobě udržitelného systému sociální ochrany;
- zvyšování využívání principů mainstreamingu sociálního začleňování, kooperace aktérů založené na vyhodnocování relevantních statistických údajů (MPSV 2014).

Dalšími důležitými dokumenty jsou:

- Koncepce pro řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020, jejímž cílem je strategie boje proti sociálnímu vyloučení;
- Národní plán pro vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010 – 2014;
- Národní akční plán inkluzivního vzdělávání;
- Zdraví pro všechny ve 21. století (Národní plán proti chudobě 2015).

Za povšimnutí stojí fakt, že vrcholné koncepční dokumenty EU a České republiky v mnoha případech rozlišují mezi pojmy sociální vyloučení (exkluze) a chudoba, i když mnozí autoři uvádějí (Toušek 2007), že koncept chudoby byl během svého vývoje a zvláště v 80. – 90. letech 20. století pohlcen konceptem sociálního vyloučení a koncept chudoby dnes tedy tvoří pouze jednu z částí sociálního vyloučení, neboli exkluze.

Rok 2010 byl vyhlášen jako Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Nepamatují se však na žádné velkolepé akce, či marketingově zdařilé programy,

kteřé by se v tento rok na území ČR odehrály. Vím ovšem, že v naší středoevropské zemi je chudobou a sociálním vyloučením ohroženo asi 14,4 % populace, a to, že od dalšího nárůstu tohoto čísla dělí mnoho desítek tisíc lidí pouze stokoruny (Eurostat 2012). Sociální témata nejsou stále ta, která by zajímala majoritní část obyvatelstva. Pojem sociálna je v naší zemi téměř tabuizován, stejně jako smrt. Socioložka Jiřina Šiklová napsala knihu, která se posledních věcí člověka týká. Tato kniha nese název Vyhoštěná smrt. Je zde popularizována ta část lidského bytí, před kterou neutečeme, i kdybychom rádi a poukazuje na smutné skutečnosti zneviditelnování této problematiky v posledních sto letech (Šiklová 2013).

Základním nositelem a formálním subjektem v oblasti sociální je stát, který za pomoci svých mechanismů uskutečňuje práva a potřeby svých obyvatel. Tyto mechanismy představují instituce, které k tomuto účelu zřizuje. „Stát své instituce buď spravuje sám za pomoci svého aparátu, nebo jejich správu svěřuje jiným subjektům. Finance k výkonu sociální politiky stát získává především výběrem přímých daní, nebo tím, že určitým subjektům daně upraví. Sociální stabilitu vytváří stát tak, že tlumí sociální napětí a rozvíjí sociální ochranu ve společnosti tak, aby se sociální subjekty mohly rozvíjet a působit, realizovat svými silami své cíle“ (Matoušek 2007: 171).

Obec je nejmenší samosprávnou jednotkou státu a významným subjektem státní sociální politiky. Obec pro své občany na základě zákonných ustanovení státu koná, má k tomu přiděleny prostředky a stát obec kontroluje.

„Obec může zasáhnout, jestliže se některý z jejích občanů dostane do tíživé životní situace. Stát může takovou činnost podpořit, např. grantem“ (Matoušek 2007: 172).

Na konci roku 2011 došlo v rámci formalizovaného sociálního systému k velkým změnám v oblasti sociálních dávek pro osoby sociálně slabé a zdravotně či mentálně znevýhodněné. Vyplácení všech dávek tzv. nepojistných systémů stát obcím odebral a tuto povinnost přenesl na Úřad práce ČR. Důvodem bylo plánované ušetření státních finančních prostředků jak na úrovni nákladů s vyplácením, tak na úrovni zvýšení adresnosti tohoto vyplácení dávek. S odstupem dvou let můžeme konstatovat, že systém úspory nepřinesl, nárůst dávek na sanaci problematiky bydlení se zvýšil o 380 % a celkový nárůst dávek na živobytí se pohybuje okolo 180 % (Kulhánková 2014). Velký problém představuje adresnost dávek, kdy není z kapacitních důvodů vykonávána sociální práce s lidmi sociálně vyloučenými a prohloubila se vzdálenost mezi tzv. potřebným občanem a jeho obcí. Výše uvedené skutečnosti nenaplňují znaky úspěšného boje s konceptem sociálního vyloučení.

V témže roce byly na obcích zavedeny pracovní pozice terénní sociální práce, které tvůrce legislativy vyzval ke spolupráci s klienty, a také ke spolupráci se všemi zúčastněnými institucemi ve sféře boje se sociálním vyloučením. Terénní sociální práce je poskytována prostřednictvím terénních programů podle § 69 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. „Terénní sociální služby jsou poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Služba je určena pro problémové skupiny osob, uživatele návykových nebo omamných psychotropních látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny. Cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života“ (Zákon č. 108/2006 Sb.: 129).

V obci Kralupy nad Vltavou byl na počátku roku 2012 zaměstnán jeden člověk - žena, a to s úvazkem 0,5, kdy zbytek úvazku představoval výkon agendy sociální kurátorky. Během následujících dvou let se počet zaměstnankyň v oblasti výkonu terénní sociální služby zvýšil na tři. Obec Kralupy nad Vltavou do jisté míry zajistila výkon sociální práce a vyřešení všech sociálních problémů, které by se na jejím území mohly vyskytnout. Hlavní problém obce, tedy výplaty dávek pomoci v hmotné nouzi, které představovalo velkou administrativní zátěž pro ekonomický a sociální odbor a hlavně neustálé výtky tzv. nepřizpůsobivých občanů a občanek vůči výši a způsobu výplaty těchto dávek, byl přenesením této agendy na Úřad práce ČR vyřešen (Ivanová 2015).

Nedílnou součástí právního prostředí ČR je také agenda rovnosti žen a mužů před zákonem. Ve všech sférách života je rovnost žen a mužů legislativně ukotvena v mnoha dokumentech, které rámuje a ukotvuje náš občanský život. Jako příklad mohu uvést Listinu základních práv a svobod, nebo Lisabonskou smlouvu, jako vrcholný dokument EU.

„Genderová rovnost, neboli rovné zacházení s ženami a muži je zásadní výzvou pro každou moderní demokratickou společnost. Nejpozději v 60. letech 20. století se otázka rovných příležitostí stala vlivem druhé vlny feminismu nosnou agendou demokratizačních snah. Dnes je genderová problematika jedním ze základních pilířů politiky všech rozvinutých demokratických zemí, Evropské unie i Organizace spojených národů“ (Pavlík 2004: 8).

V prostředí České republiky se o genderové rovnosti začalo více hovořit po roce 1989, a to hlavně v souvislosti se snahami našich vrcholných představitelů začlenit naši vlast do institucionalizačních a společenských struktur, zvláště do struktury Evropské unie. S odstupem času lze konstatovat, že pravidla genderové rovnosti jsou v prostředí našeho státu přijímána velmi pomalu a normy, ke kterým nás v tomto ohledu členství

ve strukturách EU zavazuje, jsou naplňovány velmi pomalu, kostrbatě a v mnoha ohledech spíše formálně (Pavlík 2004). I přes výše uvedené pomalé tempo prosazování genderové rovnosti udělala Evropa jako celek v tomto ohledu za poslední desetiletí viditelné pokroky.

Podářilo se to zejména díky přijímání předpisů o rovném zacházení a implementaci zvláštních opatření na zrovnoprávnění žen v české společnosti do stávajících norem. Na trhu práce roste počet žen a daří se zajišťovat pro ně lepší vzdělávání a odbornou přípravu. Nicméně stále zůstávají genderové rozdíly a ženy jsou na trhu práce stále více zastoupeny v hůře placených odvětvích a nedostatečně zastoupeny na pozicích s rozhodovacími pravomocemi (EUR – Lex 2011).

Podle mého názoru problém dnešní společnosti představuje obecná představa, že populace mužů i žen v naší zemi a i v zemích okolních, ve velké míře nepovažuje problematiku rovnosti žen a mužů jako podstatnou, či nutnou a předurčenou k nějakému zásadnímu řešení. V okruhu mých přátel často slýchávám, že situace byla již v tomto ohledu vyřešena všeobíejmající emancipací žen, která byla společností ve druhé polovině 20. století zaznamenána. Ženy přece mohou chodit do práce, mohou dnes vykonávat všechna myslitelná zaměstnání, nejsou závislé na výdělku muže, mohou se libovolně vzdělávat, nemusí být doma s dětmi a mají přiměřený plat za své pracovní výkony.

V některých českých městech a obcích se postupně začíná prosazovat tzv. gender mainstreaming. „Gender“ v tomto kontextu odkazuje k odlišným potřebám žen a mužů, které plynou z jejich rozdílných zkušeností. „Mainstreaming“ pak znamená, že tyto potřeby se musí stát součástí „hlavního proudu“, tedy všech fází rozhodování – od plánování, přes provádění až po hodnocení. Gender mainstreaming tedy jednoduše řečeno zohledňuje odlišné potřeby žen a mužů na všech úrovních“ (Dobiášová a kol. 2015: 3).

Problematikou GPG (gender pay gap) se zabývá EK, která vydala jako vrcholový orgán EU dokument „*Strategie pro rovnost žen a mužů 2010 – 2015*“. Tento dokument navazuje na *Plán pro dosažení rovného přístupu žen a mužů 2006 – 2010* a přebírá priority *Charty žen*. Celkově se dokumenty snaží o naplnění strategie Evropa 2020 (EUR - Lex 2011).

Komise v rámci dokumentu *Strategie pro rovnost žen a mužů* konstatuje, že rozdíly v odměňování žen a mužů, které/ří vykonávají stejnou práci, neustále přetrvávají. Jako příčina je zde definována zejména segregace v oblasti vzdělávání a na trhu práce.

Komise se v dokumentu zavazuje k přijetí takových nástrojů, které zajistí postupné zmenšování rozdílů ve finančním odměňování žen a mužů:

- s evropskými sociálními partnery zkoumat možné způsoby, jak zlepšit transparentnost odměňování;
- podporovat iniciativy stejné odměny na pracovišti, jako jsou certifikáty rovnosti, „charty“ a ocenění;
- každý rok pořádat Evropský den stejné odměny;
- usilovat o to, aby si ženy častěji vybíraly v rámci svého pohlaví netradiční profese, například v tzv. ekologických a inovativních odvětvích (EUR – Lex 2011).

„Prostřednictvím příslušných opatření v rámci vnější činnosti může mít EU značný vliv na podporu rovnosti žen a mužů a lepšího postavení žen na celém světě. EK proto bude prosazovat zásadu rovného zacházení se ženami a muži v kandidátských zemích a potenciálních kandidátských zemích na vstup do EU, provádět akční plán EU pro rovnost žen a mužů a pro posílení postavení žen v oblasti rozvoje (2010 – 2015), vést pravidelný politický dialog a podporovat výměnu zkušeností s partnerskými zeměmi Evropské politiky sousedství a více zohledňovat genderové hledisko v rámci humanitární pomoci“ (EUR – Lex 2011). Na tento dokument dále navazuje Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

3.1 Výběr tématu

Výběr tématu diplomové práce prošel během přípravy přirozeným vývojem. Na počátku to byla myšlenka zmapování fenoménu sociálního vyloučení na území města Kralupy nad Vltavou, kdy je tento fenomén shledáván jako multidimenzionální a genderově zatížený. V další fázi bylo zamýšlené téma směřováno k analýze strategií, které město Kralupy nad Vltavou užívá ke zvládnání sociálního vyloučení na svém území a ve svých spádových obcích. Vzhledem k tomu, že pro zvládnání konceptu sociálního vyloučení musí město jako statutární orgán a právnická osoba spolupracovat na tématu zvládnání sociální exkluze s mnoha dalšími osobami, institucemi a organizacemi, bylo od tohoto velmi širokospektrálního zaměření práce upuštěno. Město samo za sebe sociální vyloučení zvládnout nemůže a analýza všech aspektů a aktérů zvládnání sociálního vyloučení by bylo počinem, který dalece přesahuje možnosti této diplomové práce.

V poslední fázi jsem dospěla k rozhodnutí, podrobit genderové analýze a hloubkovému čtení dokumenty, které obec Kralupy nad Vltavou ve spolupráci s dalšími subjekty vytváří jako nástroj pro zvládnání sociálního vyloučení, ale také jako účinnou navigaci pro svůj další rozvoj a směřování v oblasti sociální politiky, občanské společnosti, školství, zdravotnictví a mnoha jiných sfér, kde má město svůj zájem a dosah.

Myšlenka stínování jednotlivých dokumentů, které na sebe z větší části logicky a časově navazují, genderovou optikou není ničím novým a nikdy neobjeveným tématem. V prostředí středně velkého města a jeho snah o udržitelný rozvoj, k němuž jsou dané dokumenty v jedné ze svých rovin určeny, by však mohla být tato analýza použitelným návodem pro časy budoucí, kdy by se zpracovatelé dalších dokumentů mohli zabývat i myšlenkami genderové rovnosti.

Ve své diplomové práci se snažím pomocí kritické genderové kvalitativní obsahové analýzy zjistit, do jaké míry jsou předložené dokumenty určené jako nástroj ke zvládnání sociálního vyloučení genderované, jakou úlohu zde hrají genderové stereotypy, jak se tyto genderové stereotypy projevují a reprodukují.

3.2 Má pozicionalita

Pozicionalita výzkumnice, tedy mé osoby, je nedílnou součástí celého procesu výzkumu. V tomto konkrétním případě se jedná o genderovou kvalitativní obsahovou analýzu dokumentů, které si kladou za cíl zvládnání fenoménu sociálního vyloučení, a to na úrovni komunální politiky. V úvahu připadá několik různých rolových výšečí, které v rámci výzkumu přijímám a existuje několik bodů či pozic, ze kterých lze tuto pozicionalitu vnímat.

Jako zaměstnankyně Městského úřadu v Kralupech nad Vltavou jsem ovlivněna pozicí sociální kurátorky, která představuje určité povinnosti a limity, musím se vyrovnat s pozicí zaměstnankyně instituce, která deklaruje ve společnosti určitý názorový úzus a jejíž vedení předpokládá určité normativní rámce chování, jednání a loajalitu.

Další výšečí je pozice sociální pracovnice, která získala určité jasně definované vzdělání, které se pokud možno angažovaně snaží implementovat do každodenní práce s lidmi, kteří sociální službu, či sociální pracovníci vyhledávají.

Pozice studentky genderových studií nasazuje výše uvedenému kritickou optiku „viděného“, kdy se zde střetává můj vlastní konstruktivistický pohled a obecně esencialistické pojetí sociální práce jako činnosti vykonávané „přirozeně“ ženami, kdy androcentrická společnost utváří tento druh lidské činnosti jako částečně opomíjenou a zneviditelňovanou společenskou službu, která nemůže vzhledem k feminnímu zastoupení tohoto odvětví lidské činnosti nikdy dosáhnout prestiže, uznání a finančního ohodnocení, jako pozice „tradičně“ mužského spektra.

Uvědomění si vlastní pozice a jakási reflexe v rámci feministického výzkumu patří k jeho normativním atributům. Feministický výzkum se nesnaží tímto způsobem nalézat univerzální pravdy, povyšovat svou pravdu nad jiné, ale nacházet možná řešení v rámci žité zkušenosti.

Pozicionalita čistě lidsky bytostná se potom odvíjí od nastavení každého člověka, který je konfrontován s mocí i na té nejméně viditelné úrovni, skrze kulturu a instituce, které na nás denodenně a v každé myslitelné situaci působí.

Život člověka se změní, nasazování různých optik v různých situacích je tou nejlepší cestou k sebepoznání a k poznání těch druhých, kdy jen skrze interakci s těmi dalšími, druhými, jsme schopni poznávat a utvrzovat sami sebe jako bytosti jsoucího světa.

Je velmi nesnadné nebo spíše nemožné udržet si při analýze naprostý odstup od světa, jehož jsem nedílnou součástí, rozhodně se o to ale budu snažit. Osobně nemohu odmítnout to, co jsem, ale mohu se pokusit pochopit mechanismy, které na mé jednání a konání působí a zaujmout k danému určitý názor či postoj.

Můj osobní zájem o zkoumanou problematiku se odvíjí od bytostné, celoživotní potřeby pomoci bližním. Svou práci vnímám částečně jako poslání a šanci, jak skrze jiné poznat sám sebe, své možnosti a limity. Je to způsob, jak obohatit životy jiných o pozitivní zkušenost se systémem, jehož jsou mí klienti, klientky i já nedílnou součástí a který není primárně jako pozitivní vnímán. Snažím se lidem okolo sebe pomoci a ukázat jim, kolik dobrého či užitečného je v systému skryto. Systém sociální péče v naší společnosti bohužel není nositelem pozitivních konotací, spíše naopak. Je vnímán jako nepružný, neakceschopný a plný neangažovaných sociálních pracovníků a pracovníků. Snažím se tento obecný úzus nabourávat a provázet své klientky a klienty skrze nástrahy tohoto systému způsobem, který je vstřícný a dokáže účinně pomoci tam, kde je toho zapotřebí.

Sama nejsem přesvědčena o tom, že systémy v rámci sociální práce jsou nastaveny v jeho čirý prospěch a domnívám se, že mnoho je činěno jen proto, aby něco činěno bylo. Proto svou práci zaměřuji tam, kde by mohlo být v rámci systému zřejmé, že všem aktérům jde pouze o dobro, vzhledem k sociálně potřebným a sociálně vyloučeným jedincům. V tomto duchu jsou přece vynakládány nemalé finanční prostředky, je v tomto směru zainteresováno velké množství institucí a kvalifikovaných odborníků. Optika genderové analýzy poskytuje na výše uvedené jiný pohled a nabádá k zamyšlení nad tím, co v rámci „dobra“ činíme, komu je toto „dobro“ určeno a proč.

Výše uvedené mne ale neopravňuje a ani nevede k závěru, že vše je špatně. Je mnoho dobrého, a to se snažím svým klientům a klientkám ukázat, sdělit, být jim nápomocna.

Ženy hovoří „Iným hlasom“ (Gilligan 2001), ale je otázkou, kdo tento hlas slyší, kdo mu chce naslouchat a jak tento hlas rezonuje s obecně poplatným tématem řešení sociálního vyloučení. Genderová analýza by nám tedy mohla přinést alespoň o trochu více informací do míst, kde bychom nečekali, že informace chybí..., do komunální politiky a jejích snah o zvládání těžkých osudů lidských bytostí, které mají povinnosti a hlavně právo být ženou či mužem, se všemi náležejícími atributy lidství.

3.3 Výběr výzkumného vzorku a jeho popis

Dokumenty, které jsem si vybrala pro genderovou analýzu, popisují současný stav, který v oblasti sociální politiky a sociální oblasti v Kralupech nad Vltavou panuje a jedním z jejich cílů je eliminace, zmapování a zvládnání fenoménu sociálního vyloučení. Najdeme zde návrhy řešení pro různé skupiny obyvatel, které byly vybrány většinou dle předem daných pravidel, či na základě požadavků zadavatele.

Je zajímavé, z hlediska hloubkového čtení a genderové analýzy, jakými myšlenkami, popudy a náležitostmi či situacemi byli zpracovatelé vedeni, na které skupiny obyvatel se zaměřovali a proč vlastně. Zajímavé je rovněž sledovat směr sociální politiky města, kdy do doby nedávné – roku 2008, neexistoval systematizovaný plán rozvoje sociálních služeb ve městě, neexistoval jednotný přístup k sociální problematice a neexistovala zřejmě ani velká společenská poptávka po řešení sociálních problémů.

Je tedy za vznikem několika klíčových dokumentů, které sociální otázky a politiku města řeší, ona zmiňovaná společenská poptávka? Nebo je to odraz norem, které EU stanovila jako prioritní? Zhoršila se situace ve městě natolik, že si to vyžádalo vznik těchto dokumentů?

Dokumenty mají výpovědní hodnotu o mnoha věcech a záměrech. Tato diplomová práce se však hlavně zabývá genderovou analýzou v předložených dokumentech, jak se v těchto dokumentech odrážejí genderové stereotypy a jak by se dal podobný dokument z genderového hlediska posunout na úroveň, která současným požadavkům na genderovou pluralitu více odpovídá.

3.3.1 Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou na období 2008 - 2013

Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou 2008 – 2013 vznikl za účelem zmapování skutečných potřeb občanů města v oblasti sociálních služeb a byl veden základním zjištěním, že město nemá zpracovaný plán rozvoje sociálních služeb jako nástroj pro plánování a realizaci moderní sociální politiky.

Město Kralupy nad Vltavou se zapojilo do procesu komunitního plánování s cílem hledat odpovědi na otázky, jaké sociální služby občané města potřebují, kdo může tyto služby poskytovat a jaké budou požadavky na jejich finanční zajištění včetně zdrojů,

ze kterých je možné tyto prostředky získat. Do procesu byli zapojeni Ti, kterým jsou otázky sociální politiky blízké (KP 2008 – 2013).

Byl ustanoven manažer projektu a místní koordinátor, řídicí a pracovní skupiny, které zmapovaly současný stav a potřeby v oblasti sociálních služeb. V analytické části procesu vzniku prvního komunitního plánu byla zpracována sociodemografická analýza, byl proveden výzkum příjemců sociálních služeb a výzkum poskytovatelů sociálních služeb.

V *Komunitním plánu sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou 2008 – 2013* byly nadefinovány oblasti, které by měly být tímto dokumentem postihnuty, tzv. prioritní oblasti. Tyto prioritní oblasti zahrnují seniory a zdravotně postižené občany, rodinu, děti a mládež a osoby a skupiny osob ohrožené sociálním vyloučením. Mezi osoby ohrožené sociálním vyloučením byli v rámci vznikajícího Komunitního plánu zahrnuti lidé nezaměstnaní, zvláště se základním vzděláním, ve věku mezi 20 – 25 lety, 50 – 55 lety, kde převažují ženy a lidé se zdravotním postižením. Dále osoby drogově závislé, osoby bez příštířeší, osoby týrané a osoby romského etnika, kdy byla v tomto směru nadefinována jedna ulice a cca 65 obyvatel (sociálně vyloučená lokalita).

Posláním komunitního plánování města Kralupy nad Vltavou bylo ustaveno v tomto dokumentu sladování sociálních služeb s reálnými potřebami při optimálním využití reálných zdrojů a možností.

Vize rozvoje sociálních služeb: „Zajistit občanům města Kralupy nad Vltavou dostupné, efektivní a kvalitní sociální služby, odpovídající jejich potřebám“ (KP 2008 – 2013: 16).

Dále byly v tomto Komunitním plánu rozpracovány aktivity a opatření, včetně implementace sociálních a návazných služeb, které by měly situaci vydefinovaných prioritních skupin ve městě zlepšit a stabilizovat. Každý návrh obsahuje odpovědnou osobu, popis navrhované aktivity, potřebné kroky k její realizaci, dobu trvání, celkové náklady, zdroje financování, potřebný typ dokumentace a výstup. Celý dokument byl veřejně projednán zřejmě na veřejném zasedání zastupitelstva města Kralupy nad Vltavou, o čemž svědčí poděkování zástupkyni samosprávy v závěru dokumentu. Datum projednávání a schválení dokumentu *Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou 2008 – 2013* Radou města Kralupy nad Vltavou zde chybí.

3.3.2 Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 - 2019

Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019 vznikl v rámci projektu Vyhodnocení a aktualizace Komunitního plánu sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou a spádového území CZ.1.04/3.1.03/97.00040, který je podpořen z ESF prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu ČR (KP 2015 – 2019). Dokument navazuje a je aktualizací *Komunitního plánu sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou 2008 – 2013* a zahrnuje nově i potřeby celé spádové oblasti Kralup nad Vltavou. Nejprve proběhlo vyhodnocení *Komunitního plánu sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou 2008 – 2013*, na základě kterého proběhla SWOT analýza a byly definovány základní oblasti, které byly vyspecifikovány jako důležité pro další zkoumání.

Byly ustaveny pracovní a řídicí skupiny, které projednávaly v pravidelných časových intervalech předem určená témata, které bylo nutné více vydefinovat s ohledem na jejich zpracování do *Komunitního plánu sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019*. Pro každou oblast (např. seniory, bezdomovectví, rodinu, děti a mládež), byl vybrán garant, který pomáhal témata zpracovat a dále definovat (KP 2015 – 2019).

Do procesu komunitního plánování byli zahrnuti všichni významní poskytovatelé sociálních a návazných služeb a další aktéři, kteří se v sociální oblasti angažují, např. Úřad práce v Kralupech nad Vltavou, Městská policie Kralupy nad Vltavou, apod. Se všemi aktéry byly provedeny hloubkové rozhovory, které napomohly práci v pracovních skupinách. Souběžně byla zpracována aktuální Sociálně demografická analýza pro spádovou oblast Kralupy nad Vltavou, která slouží jako podklad pro komunitní plánování (KP 2015 – 2019).

Během tvorby a aktualizace výše uvedeného dokumentu byly osloveny všechny obce ve spádové oblasti, a to z důvodu, aby se vyjádřily ke svým potřebám a zapojily se do tvorby *Komunitního plánu sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019*. Se zástupci a zástupkyněmi obcí, které o spolupráci na Komunitním plánu projeví zájem, byly provedeny strukturované rozhovory s cílem zjistit potřeby těchto obcí, potřebnost sociální sítě a služeb a problémy, se kterými se spádové obce potýkají. Výsledky těchto rozhovorů byly ve formě získaných dat použity do *Komunitního plánu sociálních a návazných služeb 2015 – 2019*. Souběžně s výše uvedeným proběhlo také

mapování poskytovatelů sociálních a návazných služeb ve spádové oblasti Kralupy nad Vltavou, kdy byla na základě hloubkových rozhovorů nejprve vyhotovena Analýza poskytovatelů sociálních služeb a dále byl vyhotoven aktuální Katalog poskytovatelů sociálních a návazných služeb.

Vydefinované priority nového *Komunitního plánu sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019* byly předloženy Radě města ke schválení, aby mohly být dále rozpracovány. Po zpracování a vypořádání všech připomínek byl Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019 předložen ke konečnému schválení, které umožňuje jeho faktické uvedení do života města a celé spádové oblasti.

3.3.3 Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení

Text shrnuje výsledky situační analýzy, která byla zpracována v Kralupech nad Vltavou v měsících září – prosinec 2014. Zadavatelem výzkumu byla ČR – Úřad vlády České republiky, zastoupený Bc. Martinem Šimáčkem, ředitelem odboru pro sociální začleňování (Agentury, též Agentura pro sociální začleňování – ASZ). Dodavatelem výzkumu bylo občanské sdružení M'am'alloca. Cílem analýzy bylo zmapování výchozí situace sociálně vyloučených, nebo sociálním vyloučením ohrožených obyvatel žijících v Kralupech nad Vltavou. Analýza by měla být podkladem pro efektivní činnost Agentury ve městě v následujících letech (SA 2015).

Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení identifikuje sociálně vyloučené lokality - 3 ulice, 2 ubytovny a tzv. „ostatní lokality“ (další ubytovna, lidé žijící v nájemních bytech nižších kategorií a soukromých vlastníků, lidé žijící v Azylovém domě pro matky s dětmi, lidé žijící v Domě na půl cesty a v bytech pro matky s dětmi, které se nacházejí v objektu Farní charity (SA 2015).

Dále se tato analýza zabývá socio-demografickou charakteristikou vyloučené populace, počty těchto osob a její vnitřní strukturou, charakteristikami domovního a bytového fondu v obci, do kterého je zde zahrnuto i bezdomovství. Analýza řeší zadluženost, ekonomickou aktivitu a zaměstnanost v obci, spektrum sociálních služeb, vzdělávání a školství, rodinu, zdraví obyvatel sociálně vyloučených lokalit, kouření a alkoholismus, drogové závislosti, bezpečnost a její zajištění, pravicový extremismus, narušování veřejného pořádku a prevenci. *Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení*

se snaží postihnout celý záběr působnosti agentury, vydefinování problémových oblastí, a to na základě požadavků zadavatele.

3.4 Metodologie zkoumání

„Feministická metodologie představuje výzkumnou perspektivu, jež se zakládá na teoretickém předpokladu, že „volba“ výzkumných metod, předmětu zájmu a skupiny populace, jež sleduje, je vždy politický akt“ (Letherby 2003: 4). Feministický výzkum se snaží o náhled do genderové sociální skutečnosti, je závislý na normativním rámci, který vzájemně propojuje nespravedlnost a je rámován feministickými teoriemi, s cílem vyprodukovat takové poznání, které bude užitečné pro narovnávání genderových nerovností a nespravedlností (Ramazonglu 2002).

Vzhledem k tématu své diplomové práce jsem se rozhodla pro kvalitativní výzkum, neboť se nesnažím postihnout četnost zkoumaného jevu, která je typickou součástí kvantitativního výzkumu. Snažím se spíše o zachycení podob a projevů zkoumaného, v rámci analýzy tištěných dokumentů. „Proces kvalitativní analýzy dokumentu zahrnuje tyto fáze: vyhledávání a získání dokumentů, sběr dat, organizování a kódování dat, analýzu a interpretaci dat“ (Kolářová, M. 2008: 7). Kvalitativní obsahová analýza zažívá v současné době tzv. znovuzrození, kdy je využívána v sociálních vědách jako nástroj pro studium dokumentů a vysvětlování sociální reality.

V rámci feministické výzkumné perspektivy jde o velmi často užívanou metodu, která umožňuje badatelkám vystopovat v dokumentech skryté významy či zneviditelňované skutečnosti. Antropoložka Kamala Visweswarwn (1997) argumentuje, že feministická metodologie zdůrazňuje otázky sociálních nerovností u žen i u jiných marginalizovaných skupin. V tomto směru vidím metodu jako vhodnou pro můj vlastní výzkum genderových stereotypů a genderovanosti v rámci zkoumaných materiálů. Závěry mého výzkumu jsou závislé na mnoha proměnných, které budou z výzkumu vystupovat až během jeho vlastního procesu, jako např. zvýznamňování určitých dat, nebo můj osobní přístup k výzkumu, kdy tyto aspekty patří k rizikům výše popsané výzkumné metody.

Obsahová analýza v mé diplomové práci se zaměřuje na rovinu kvalitativní, i když někteří autoři uvádějí, např. Reichel, že „obsahová analýza je postup kvalitativně kvantitativní“ (Reichel 2009: 127). Dále uvádí, že „pokud teprve hledáme, co a jak bude třeba analyzovat a jaké fenomény apod. pro nás budou relevantní (tzn. koncipujeme

analytické kategorie i záznamové jednotky), půjde o kvalitativní přístup“ (Reichel 2009: 129).

Obsahová analýza jako metoda, dle Reinhartz vychází z analýzy obsahu, pracuje s daty, která jsou již dána, je objektivní. Jde o novější výzkumnou metodu, která byla znovuobjevena feministickými badatelkami. Její nespornou výhodou je skutečnost, že umožňuje repetice zkoumaných materiálů (Reinhartz 1992).

V rámci výzkumu jsem se inspirovala prací Marty Kolářové a Jitky Kolářové s názvem *Nerovnosti (třída, gender, rasa a sexualita) v mediích: svět celebrit v časopise Bravo*. Pro zkoumání sociální diferenciacce jsem také užila metodu kvalitativní analýzy médií dle Davida Altheida (1996), který tento přístup nazývá také etnografickou obsahovou analýzou (EOA). „Tato metoda se na rozdíl od kvantitativní obsahové analýzy, která ověřuje hypotézy, snaží odkrývat nové vzorce a vztahy v procesu dokumentování porozumění a komunikaci významu. Je vhodná pro zkoumání primárních dokumentu, u kterých se zaměřuje především na kontext, proces a vznik významu. Tato analýza vede k vytváření kategorií procesu neustálého objevování a komparace významu. Důležité je podat dobrou popisnou informaci, v tom se EOA liší od zakotvené teorie, jejímž cílem je vytvořit teorii“ (Kolářová 2008: 6).

Dle teorie Davida Altheida je důležité si stanovit osu nerovností, dále rámec a téma (Altheid 1996). Jako osu jsem si stanovila „sociální vyloučení“, které je zdrojem mnoha nerovností v rámci života společnosti a intersekcionalita je nosným bodem sociálního vyloučení. Na tuto osu navazují rozdíly v rámci genderu, etnicity, rodičovství, bezdomovectví a nebezpečí. Zabývám se těmito konstrukty jako kategoriemi, které utváří společnost a které se mění v čase a jsou závislé na společnosti, ve které fungují. Jako jednotku analýzy jsem si určila jednotlivá sdělení v dokumentech, která mají podobu vět či odstavců.

„Analýza mediálních sdělení podle EOA spočívá v čtení, členění a hledání v materiálech, kódování, hledání klíčových konceptů a slov, srovnávání uvnitř a mezi kategoriemi, psaní minisumáru kategorií, opětovném čtení protokolu i původních dokumentů. Klíčová kategorie kvalitativních studií zahrnuje význam a důraz. Altheide používá k postihnutí důrazu a významu především tyto koncepty: rámec a téma. Rámce jsou jakési úhly pohledu či způsob diskutování o problému, jsou to odlišné kategorie, do kterých můžeme stejnou věc zařadit. Témata chápe jako obecné definice nebo konkrétní zaměření. Většinou spolu rámce a témata souvisí, ale různé rámce mohou být užívány se stejným tématem. Rámce se zaměřují na to, co a jak se ne/diskutuje. Rámec je perspektiva,

jak se dívat na věci. Rámec lze ve vztahu k tématu chápat jako širší, zatímco téma je úžeji vymezené“ (Kolářová 2008: 7). Jako rámce jsem použila rozdíly etnické, genderové, sociální. Jako téma jsem definovala bezdomovectví, rodičovství, nebezpečí, romství, senioři a seniorky.

Stanovení kategorií předcházelo hloubkové čtení všech analyzovaných materiálů, ze kterých začaly tyto kategorie tzv. vystupovat a odpovídají tématům výše uvedeným v popisu metody výzkumu. Hloubkové čtení předpokládá kritický přístup k textu a získání určitého odstupu. Jedná se o typ čtení, při kterém se snažím vyhledávat v textu způsoby myšlení o daném tématu. „V kritickém čtení rozlišuji mezi povrchním a hloubkovým přístupem ke čtení textu. Povrchní čtení znamená, že memoruji psaná fakta a informace, hloubkové čtení nutí k porozumění faktům a informacím. Během tohoto procesu čtení si pokládám otázky a snažím se o interakci s předloženým textem, tedy že aplikuji popsané principy na každodenní realitu. Dále uvažuji nad popsanými argumenty, pokládám si otázky a hledám nové odpovědi“ (Hošková 2013).

Zajímavé pro mne bylo zjištění, jak odlišně vydefinované kategorie na čtenáře „promlouvají“ z pohledu potřebnosti a péče. V rámci své analýzy si také všímám diskursivních praktik moci, které analyzovanými kategoriemi prostupují.

Pro výzkum jsem stanovila kategorie bezdomovectví, romství, (ne)bezpečí, rodičovství a kategorie senioři a seniorky (v dokumentech označované jako senioři).

Senioři a seniorky – kategorie silně vystupující a promlouvající z dokumentů týkajících se komunitního plánování (KP 2008 – 2013 a KP 2015 – 2019). Dokument *Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení* se seniory a seniorkami a jejich problematikou nezabývá vůbec, přesto byla tato kategorie vzhledem k výše uvedenému zařazena. Problematika seniorství vystupuje jako hodna zájmu a pozornosti, potřebující ochranu a péči, i když nespadá do kategorie vyloučení, na což dobře poukazuje absence této kategorie v SA 2015, která se zabývá kategoriemi, které jsou společností vnímány jako vyloučené.

Romství – kategorie „vzdvihovaná“ ve všech dokumentech jako hodna péče a řešení v rámci komplexního spektra fenoménu sociálního vyloučení, romství, jako potencionální hrozba, nutnost řešení v rámci „ochrany“ společnosti, která nese zodpovědnost směrem dovnitř (vzdělávání, dostupnost bydlení, apod.) i směrem ven (ne)bezpečí, integrační snahy, apod.

Bezdomovectví/ství – velmi genderovaná kategorie ve středu zájmu zkoumaných dokumentů, např. dále i směrem k problematice rodičovství (žena – bezdomovkyně – matka X péče – ochrana – zájem).

Další, ne tak explicitní kategorie, hovořící o sociální potřebnosti a sociálním vyloučení:

(Ne)bezpečí – kategorie prolínání se všemi dalšími, automatický mechanismus definující pohled na skupiny ze spektra sociálního vyloučení.

Rodičovství – v rámci dokumentů není marginalizačním nástrojem, prostřednictvím této kategorie se vysvětlují užívané praktiky a další kategorie (zobrazování – ženy, pouze pokud jsou matky, i potencionální).

3.5 Genderová analýza materiálů

3.5.1 Obsah, genderový rozměr a sociální vyloučení v dokumentech

Jak jsem již zmínila v jiné kapitole, užívání generického maskulina v textu není záležitostí, kterou by si většina píšících odbornic, odborníků, novinářů a novinářek či sociálních pracovníc a pracovníků uvědomovala v okamžiku, kdy text píše. V předložených materiálech není generické maskulinum problematizováno, je užíváno zcela v souladu s genderovými stereotypy. Nemohu ovšem výše uvedené autorům či autorkám příliš vyčítat, neboť píší a jednají dle toho, jak se jazyk naučili používat, např. dle pravidel českého pravopisu, či ve vzdělávacím systému ČR. Je také zřejmé, že genderové citlivosti je potřeba se učit a český vzdělávací systém má v tomto ohledu jisté, nepřehlédnutelné mezery, tedy v tom smyslu, že se tematizaci genderu nevěnuje téměř žádný výukový prostor. Genderové stereotypy, generická maskulina, jsou tedy ve společnosti vnímána jako přirozená a automatická – lékař, sociální pracovník, aj., pro obě pohlaví. Zajímavostí, která stojí za zmínku je fakt, že v *Komunitním plánu sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019* jsem našla pojmy „respondentka“, sociální kurátorka a také „koordinátorem/kou“, což může poukazovat na možnou částečnou větší citlivost v některých aspektech oproti předešlým obdobím, kdy jsem zdvojené pojmy v předloženém textu (KP 2018 – 2013) nenašla.

Základní otázkou, kterou jsem si položila při čtení materiálů určených primárně, jako nástroj pro zvládnutí sociálního vyloučení v určené lokalitě bylo, komu jsou či byly tyto materiály určeny, pro koho byly vytvářeny a za jakým účelem. Je zřejmé, že zvláště

Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení vnímá koncept sociálního vyloučení jako problematiku spojenou s určitou lokalitou, tedy, že sociální vyloučení je pevně zakotveno v určité ulici či domě. V dalších zkoumaných dokumentech není toto předurčení takto explicitně vyjmenováno, nicméně je zde také patrná souvztažnost problematiky konceptu sociální exkluze a určitých míst ve městě, v lokalitě.

Komunitní plánování v obecné rovině slouží jako metodický pokyn pro rozvoj sociálních služeb a jako barometr potřebnosti určitých aktivit pro přesně vydefinované skupiny obyvatel. Je moderním nástrojem, kterým v současné době disponuje každé větší sídelní uskupení, kterému záleží na blahu svých obyvatel, neboť poukazuje na snahu o zlepšení života na daném území a eliminaci možných problematických záležitostí, mezi které se řadí i koncept sociálního vyloučení. Obdobnými charakteristikami disponuje i *Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení*, která má ve svém cíli zmapování kritických parametrů života ve městě a posléze nastavení možných scénářů, které povedou k jejich zlepšení.

Komunitními plány, které dalo město Kralupy nad Vltavou zpracovat na podporu svého občanského života (KP 2008 – 2013 a KP 2015 – 2019) se jako zlatá nit vine snaha o podporu a rozvoj života seniorů, rodin s dětmi a mládeže. Této problematice je v obou plánech věnován velký prostor.

V daleko menší míře se v dokumentech řeší problematika lidí ohrožených sociálním vyloučením. Mezi ně řadí *Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou 2008 – 2013* uchazeče o zaměstnání, zdravotně postižené, bezdomovce a drogově závislé. V komunitním plánu je explicitně uvedeno, že „podle provedené analýzy jsou mezi uchazeči o zaměstnání v největší míře zastoupeni uchazeči, tvořící rizikovou skupinu - základní vzdělání, věk mezi 20 – 25 lety a mezi 50 – 55 lety, převažují ženy“ (KP 2008 – 2013: 44).

Z genderové perspektivy je ostře vystupujícím argumentem skutečnost, že žena je v této části KP 2008 – 2013 spatřována jako samostatná kategorie, riziková skupina, problém, který musí společnost, v tomto případě obec, řešit. V jiných rizikových oblastech zájem o genderové pojetí problémových sfér nevidíme. Žena jako subjekt se ztrácí, jako by nebyla zastoupena, například mezi bezdomovci a bezdomovkyněmi. Žena nechráněná institucí rodiny či mužem, představuje obecný problém. Je častěji než jiní nevzdělaná, příliš mladá, nebo příliš stará, je riziková. Při rozklíčování jednotlivých priorit komunitního plánu není patrná snaha zpracovatelek a zpracovatelů o zohlednění genderové perspektivy.

Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019 nepracuje s termínem „osoby ohrožené sociálním vyloučením“, ale definuje oblasti, v nichž je zapotřebí rozvíjet pomoc a podporu. Mimo výše uvedených stěžejních oblastí je v dokumentu kladen důraz na rozvoj informovanosti, udržení kvalitních pobytových služeb a jsou zde také zmíněni romští obyvatelé a obyvatelky, kdy zpracovatelé/lky uvedli/y, že v rámci harmonogramu přípravy nového Komunitního plánu: “proběhl monitoring zaměřený na zmapování výskytu romské menšiny v ulicích města“ (KP 2015 – 2019: 22). Takovéto pojmenovávání získávání dat o určité skupině obyvatel města zdůrazňuje negativní konotace spojované obecně s romskou menšinou. Pokud je tak činěno stran instituce, jejímž posláním tvorba dokumentu, který má za úkol zlepšování životních podmínek romských obyvatel určité obce, můžeme takové vyjádření označit za dehonestující, diskriminační a skrytě xenofobní. Problematizaci genderového rozměru zde nenalézám.

Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení z roku 2015 pojímá problematiku odlišněji. Celý materiál definuje sociální vyloučení jako množinu oblastí života ve městě, které jsou konceptem sociálního vyloučení ohroženy. Velký prostor je zde věnován romství jako odkaz k potřebnosti, problémovosti a nutnosti řešení, bytové problematice města a bezpečnosti. Genderový pohled chybí zcela.

Z toho, co jsem uvedla výše, vyplývá, že materiály jsou určeny jako pomoc, kterou určité skupiny obyvatel ve městě potřebují a měly by se rozvíjet (seniorství, rodina a mládež) a dále jako ukazatel problémů města, které souvisí s konceptem sociálního vyloučení. Zadavatelem materiálů je subjekt města, objektem jeho zájmu obyvatelé, kterým je nutno pomoci. Vydefinováním problematických lokalit a skupin obyvatel se vytvoří jejich objektivní existence, ustaví je do role „problému“ a přiřkne se jim tím určitá nálepka.

Každý občan, občanka města či spádové oblasti si je vědom/a, a to na základě symbolického kapitálu aktérů a akterek, jednotlivých nálepek, které zástupci a zástupkyně rozličných skupin dostali. Od tohoto se odvíjí postoje a názory, které jednotliví aktéři a aktérky do komunikace a způsobů možných řešení přinášejí. Tím, že jsme danou záležitost pojmenovali, jsme ji uvedli v život. Další pohled na určité skupiny lidí přináší stigmatizace těchto osob a vnímání jejich domnělé menší lidskosti (Goffman 2003).

Z toho, co jsem uvedla výše je patrné, že žena je problémová kategorie, vše, co se týká romství je potřeba řešit jako problematiku jinakosti a potencionálního nebezpečí, bydlení zde defiluje jako možnost potlačení zjevného – uklidíme problém bezdomovectví

a vše rámuje generické maskulinum. Jako příklad uvádím: „ženy jako převažující skupina žadatelek o zaměstnání, chybějící možnost přespání a hygienické očisty pro bezdomovce, chybějící rómský poradce pro rizikovou lokalitu domu čp. 890, v ulici Přemyslova“ (KP 2008 – 2013: 44).

Samotný koncept sociálního vyloučení není žádnou sociální realitou, ale důsledkem praktik, které jsou uskutečňovány na aktérech sociálního vyloučení. Tyto praktiky dále formují představu o samotném konceptu sociálního vyloučení a naplňují obsah pojmu, který není ahistorický, vyvíjí se a v každém jedinci může vyvolávat jiné konotace vzhledem ke konceptu a společenskému rámci. Specifická je lokalizace konceptu sociálního vyloučení, historicita a zkušenost.

Kdo a proč formuje naše představy o konceptu sociálního vyloučení? Jsou to stereotypy, nevědomé konstrukce, naše zkušenosti a performativita. Subjekty moci, instituce jako je stát, škola, církev, rodina a dále tradice. Jde o těžký boj nevědomého utváření naší vlastní reality s mocí, která na nás působí. „Problém, zároveň politický, etický, sociální i filosofický, který dnes před námi vyvstává, nespočívá v pokusu osvobodit jednotlivce od státu a od jeho institucí, nýbrž v tom, že my se osvobodíme od státu a od typu individualizace, který je se státem spojen“ (Foucault 2003: 209).

Sociální vyloučení působí dále jako normativní konstrukce našeho vnímání vlastní hodnoty, neboť od odchylky lze definovat normu. Je tak činěno zdůrazňováním rozdílů. (Fausto-Sterling 2000).

Na základě takové odchylky, za jakou můžeme v určitém okamžiku koncept sociálního vyloučení považovat, potvrzujeme svou vlastní, vyšší hodnotu pro sebe i společnost, ve které žijeme. Proto je tak podstatné bydlet na tzv. dobré adrese, tedy na místě, která není fakticky, ani symbolicky spojována s lokalitami, které společnost – obec, vydefinovala jako sociálně vyloučené. Sociální vyloučení s sebou tedy nese i určitou míru prostorové dimenze. Jeho konotace se nám nepodaří „nalepit“ do míst, kam nepatří, není symbolicky zařazeno, vysloveno, definováno.

Nechceme být symbolicky ani fakticky spojováni s konceptem sociálního vyloučení, neboť na symbolické úrovni klesáme v mysli své i ostatních, druhých. Dominantní struktury společnosti takto udržují normativní rozdělení společnosti podle předem daných pravidel. Sociální vyloučení můžeme pojmenovat jako organizační princip, který odhaluje nerovnosti ve společnosti. Jde o autoritativní schopnost státu, jako nositele moci pojmenovat problém. Rozrušování těchto nastavených hranic je poté velmi obtížné, a to zvláště na symbolické úrovni. Foucault argumentuje, že „dnes není hlavním cílem

objevovat, nýbrž naopak odmítnout, co jsme. Musíme vynalézt a vytvořit, co bychom mohli být, abychom se vyhnuli totalizaci moderních mocenských struktur (Foucault 2003: 209).

Tím, že se město snaží koncept sociálního vyloučení řešit tím, že jej definuje, lokalizuje a zřizuje instituce a programy, napomáhá kontraproduktivně k replikaci a reprodukci stereotypů, které jsou s tímto konceptem neodmyslitelně spjaty. Dalším úskalím je určitá míra formalizace řešení tohoto problému, kdy jeho řešení úzce souvisí s obdobím před a po volbách do obecních, krajských a státních institucí, které mají moc o konceptu sociálního vyloučení ve všech jeho segmentech rozhodovat. V této souvislosti je důležitou součástí vnímání celku sociální percepce a schémata, ve kterých o ostatních přemýšlíme.

V konceptu sociálního vyloučení tedy nalézáme i rovinu nebezpečí, které je nutné řešit a od kterého je nutné majoritní společnost ochránit všemi dostupnými prostředky. Volby jsou zářným příkladem tohoto postoje a koncept sociálního vyloučení se v tomto světle mění v mocenský nástroj nevědomého ovládnutí jedinců ve společnosti, kteří se domnívají, že jejich rozhodování je svobodné. Dle Foucaulta lze „moc vykonávat pouze nad „svobodnými subjekty“, které před sebou mají pole možností, v němž lze realizovat více způsobů chování, více reakcí a rozdílných chování“ (Foucault 2003: 217).

Koncept sociálního vyloučení je nosným tématem předvolebních bojů a při, během setkávání zastupitelů obce vždy však jen na krátkou dobu, výše definovanou. Není nosným tématem v průběhu celého volebního období. Tuto pozici přebírá ekonomika, dopravní obslužnost a investiční záměry. Z genderové perspektivy jde tedy o problém femininity a maskulinity. Sociální tematika, kterou je koncept sociálního vyloučení prostoupen, je historicky a prakticky spojována s pečovatelskou prací a pomocí druhým, což je obecně, genderově stereotypně, vnímáno jako čistě ženská záležitost (srov. např. Gilligan 2001).

Ekonomika, doprava a investice jsou mužskou doménou, historicky, fakticky a personálně.

Řešení konceptu sociálního vyloučení na základě rozdělení výše uvedeného doplácí na svou domnělou ženskou perspektivu, a to především ekonomicky, kdy je ve většině zemí i obcí podfinancována a finanční zdroje na eliminaci sociálního vyloučení nikdy nedosáhnou výše, která je spojována s problematikou dopravy či investic do hmotného zabezpečení obcí, krajů a státu jako takového.

3.5.2 Bezdomovectví/ství

Oblastí, která zaujímá důležité místo v každém ze zkoumaných dokumentů je problematika bezdomovectví, nebo, jak uvádějí některé dokumenty a publikace, např. *Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení – „bezdomovství“* (SA 2015: 3).

Z dokumentů předložených k analýze se dozvídám, že na území města a jeho spádové oblasti není žádný azylový dům pro lidi žijící na ulici. Město v současné době disponuje azylovým domem pro matky s dětmi a Domem na půl cesty pro mladé lidi do 26 let. Potřebnost takového zařízení je deklarována, v blízké budoucnosti se s výstavbou takového zařízení ale nepočítá. Alternativou pro muže i ženy je bydlení na komerční ubytovně Viktor a V Olších, které byly z důvodu, že ubytovávají jedince bez přístřeší, dokumentem *Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení* zařazeny mezi sociálně vyloučené lokality (SA 2015: 19). Je zde patrné především symbolické vyloučení konkrétních staveb, neboť ulice, ve kterých budovy ubytoven stojí, nejsou za sociálně vyloučenou lokalitu považovány. V rámci ubytoven je také určeno výrazně více lůžek pro muže než pro ženy, zde je však tato disproporce dána ekonomickou rentabilitou, neboť je mnohem lehčí, vzhledem k počtu žen a mužů na ulici obsadit dvoulůžkový pokoj dvěma muži, než stejný pokoj dvěma ženami. Ekonomicky výhodnější, především pro ubytovatele i případné investory domů pro lidi bez domova, je tedy mužské bezdomovectví zjevné i skryté.

Marek a kol. ve své knize *Bezdomovectví* uvádějí, že právě bezdomovectví je sférou, kde lze rozdíly mezi ženami a muži dobře vidět a že je tato sféra doménou mužů (Marek 2012). Dokumenty podrobené analýze se genderovým pohledem na bezdomovectví nezaobírají, tento kontext zde zcela chybí.

Pokud bychom hovořili o mužských stereotypech, které jsou pro bezdomovectví typické, jedná se o míru pomoci, kterou muži vyhledávají. Ta je nižší oproti ženám právě proto, že muž má dojem, že je jeho povinností si pomoci sám, pokud to nedokáže, není plnohodnotným mužem. S tímto souvisí i míra agrese, která se na ulici projevuje výrazně častěji u mužů, než u žen (Marek 2012). Příklady tohoto tvrzení autor v publikaci neuvádí, zkušenosti z mé praxe sociální kurátorky výše uvedené ohledně míry agrese potvrzují, nicméně tento jev může souviset i s celkově vyšším počtem mužů bezdomovců na ulici.

Dokument *Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení* se otázkou bezdomovectví zabývá v kapitole čítající 3 strany (s. 40 – 43) Jak je z materiálu patrné, žádná z oslovených institucí nedokáže přesně specifikovat, kolik je na území obce a v její

spádové oblasti lidí bez domova jak ve zjevné, tak ve skryté formě. O potencionálním bezdomovectví se materiál nezmiňuje vůbec. Jiné počty lidí bez domova udává Městská policie Kralupy nad Vltavou (10-20 osob), jiné číslo vykazuje sociální odbor MěÚ Kralupy nad Vltavou (25 – 30 osob), jehož informace jsou založeny na přímé sociální práci s klienty a jiné číslo udávají pracovníci společnosti Semiramis (40 osob). Jeden z bezdomovců (zřejmě muž) udává další odhadované číslo počtu lidí bez domova, a to na základě své vlastní zkušenosti (30 – 40 osob). Z materiálu není patrné, zda a k jakému typu bezdomovectví se čísla vztahují (SA 2015). Je zřejmé, že počet lidí bez domova se mění vzhledem k ročnímu období a dále je zde možné do těchto vlivů započítat blízkost hlavního města Prahy, odkud lidé přicházejí a naopak zde mohou na určité období v roce hledat pro sebe potencionálně výhodnější živobytí.

Dokument udává, že: „V lednu 2009 a poté mezi prosincem 2009 a březnem 2010 byla pro lidi bez domova otevřena v Kralupech nad Vltavou noclehárna. Podle názoru pracovníků sociálního odboru se její provoz velmi osvědčil (plná obsazenost kapacity). V zimě následujícího roku už ale Rada města otevření noclehárny neposvětila a místo se přestavělo na byty. Proti znovuotevření noclehárny se argumentovalo zejména údajnými stížnostmi obyvatel okolních domů na hluk a nepořádek. Vedoucí sociálního odboru toto ale považuje pouze za účelově rozšířenou fámu, která měla zavření noclehárny ospravedlnit. Dle pracovníků odboru byl v místě klid a ani obyvatelé okolních domů si nestěžovali“ (SA 2015: 41). Co se týče početního zastoupení mužů a žen mezi bezdomoveckou populací v Kralupech nad Vltavou dokument sděluje, že: „ V druhém jmenovaném (delším) období využilo noclehárnu celkem 52 osob, z čehož bylo 41 mužů a 11 žen“ (SA 2015: 41). Je současnou realitou, že zástupci a vedení obce chtělo využít objekt jiným, finančně výhodnějším způsobem – adaptace prostor na byty. Tento záměr byl již realizován. Jde ovšem o motivy, které nejsou doložitelné ve své fakticitě.

Další ubytovací možnosti lidí bez domova, kteří na nájemní a podnájemní formu bydlení nedosáhnou z ekonomických, sociálních či sociokulturních důvodů, komentuje dokument takto: „Dále už zbývají pouze ubytovny či krizové ubytování u poskytovatelů sociálních služeb (dva azylové domy pro matky s dětmi, dům na půl cesty), i když i zde není nabídka lůžek dostatečná (chybí azylové ubytování pro muže a noclehárna pro lidi bez střechy nad hlavou). Lidé bez domova, kteří si jsou alespoň částečně schopni udržet bydlení pod střechou, jsou klienty ubytoven Viktor a V Olších. Ceny za ubytování se v těchto ubytovnách pohybují mezi 3-4 tisíci Kč, přičemž nejnižší jsou na ubytovně V Olších, která také nabízí nejhorší standard ubytování. Převážná většina osob dlouhodobě

ubytovaných v ubytovnách má bydlení hrazené prostřednictvím Úřadu práce“ (SA 2015: 42).

Ve výše uvedeném dokumentu je gender potlačen, až na sdělení počtu žen, které se v zimním období ubytovaly na přechodně zřízené ubytovně v zimě roku 2010. Pod tíhou generického maskulina, které je v případě bezdomovectví zdůrazněné již ve výčtu podob samotného bezdomovectví a s vědomím, že mezi lidmi bez domova převažují muži, dochází čtenář veden myšlenkou preferovaného kódu (Hall 1980), že ženské bezdomovectví neexistuje, že jde o doménu a mužů a hlavně mužům náleží pomoc a podpora, pokud se do tíživé životní situace, kterou život bez domova znamená, dostanou. Je zcela opomíjena potřeba azylového bydlení pro ženy - „chybí azylové ubytování pro muže“ (SA 2015: 42). Žena je tedy bytostí, která si poradí, i bez návazných sociálních služeb a její nárok na ubytování vzniká v případě, že je zároveň matkou. Sdělení výše uvedené, ohledně nedostatečného počtu lůžek v azylových domech pro matky s dětmi a v domě na půl cesty, odkazuje čtenáře pouze k vědomí, že je „něco“ činěno pro ohroženou skupinu žen - matek a dále pro mladé lidi genderově nerozlišené. Není tento přístup vodítkem k zamyšlení, proč společnost deklaruje výrazně nižší počet žen na ulici? Neodvídá se od přehlížení faktu, že i žena bez přídomku matka, se může dostat do situace, kdy potřebuje pomoc, protože díky souhře různých životních situací přišla o svůj domov? Komu má sloužit sociální péče a pro koho byla budována celá desetiletí? Genderová dimenze „muži, děti“ zde vyznívá velmi přesvědčivě jako odkaz k potřebnosti. Velmi doufám, že jde pouze o nedostatečné pochopení celého spektra sociálních problémů, které se týká stejně tak žen jako mužů. Je totiž pravdou, že naše společnost se s fenoménem bezdomovectví potýká „jen“ 25 let a dost možná ještě hledáme nástroje, kterými danou problematiku uchopit ve jménu sociální spravedlnosti a genderové rovnosti.

Vyjádření, že lidé bez domova: „kteří jsou si alespoň částečně schopni udržet bydlení pod střechem“ (SA 2015: 42) je dle mého názoru velmi dehonestující pro muže i ženy, takové vyjádření by v oficiálním dokumentu města, které chce řešit své sociální problémy, nemělo mít vůbec místo a všechny zúčastněné instituce by se měly snažit o nápravu myšlení, které reprodukuje právě taková vyjádření. Jde totiž o jasné sdělení, že bezdomovci a bezdomovkyně jsou Ti „jiní“ lidé, kteří nejsou schopni si žádné bydlení pod střechem udržet, že právě proto se stali lidmi bez přístřeší, nejsou schopni socializace a integrace do „běžné“ společnosti, která si je schopna udržet střechem nad hlavou, držet kapitál, což je statutem uznávané normy.

V Kralupech nad Vltavou je omezován veřejný prostor lidí bez domova, a to jak žen, tak mužů. K tomuto omezování dochází formou dokumentu: „*Obecně závazná vyhláška města Kralupy nad Vltavou č. 2/2012 o zákazu konzumace alkoholických nápojů a žebrání na veřejném prostranství*. Vyhláška výslovně jmenuje místa, kde jsou tyto činnosti zapovězeny. Kromě prostor všech parků, pískovišť, dětských hřišť a autobusových zastávek na území města to jsou prostory v jeho centru, zejména nejbližší okolí železničního a autobusového nádraží. Vyhláška je tedy zaměřena na specifickou skupinu osob, které se v těchto prostorech zdržují, tj. zejména osoby bez domova“ (SA 2015: 72).

Tato vyhláška je diskriminační praktikou, jejímž cílem je vytlačení nehezkého „jiného“ z území obce, která se zároveň zasazuje o řešení sociálního vyloučení těchto svých občanů, a to systémem komunitního plánování a výkonem sociální práce. Je omezován veřejný prostor pro ty „občany (lidé bez přístřeší)“, kteří nejsou součástí veřejnosti, právě proto, že postrádají soukromé vlastnictví a symbolický kapitál (Mitchell 1995). Společnost tímto popírá své vlastní principy, a to, z moci úřední. Prostřednictvím této vyhlášky je jasně řečeno, kdo má nárok na veřejný prostor a kdo už ne. Vyhláška je zaměřena na určité chování a jednání, které je typické pro určitou skupinu obyvatel. Nemají na něj nárok ti „jiní“, bezdomovci, bezdomovkyně a lidé jinak nepřizpůsobiví, Ti „jiní“, kteří si chtějí v letním odpoledni vypít lahev piva na lavičce? Nebo jsou to Ti, na které se zaměřuje Městská policie při svých pochůzkách městem? Jsou to všichni Ti, kteří naplňují symbolické znaky jinakosti a nepřizpůsobivosti. Lidé bez domova v sobě skýtají určitý paradox – jsou v centru veřejného prostoru a přitom nejsou součástí legitimní společnosti (Mitchell 1995). Za pojmem bezdomovectví vidím také pojem riziko a nebezpečí, které nepatří do „bezpečného“ veřejného prostoru a je potřeba toto bezpečí chránit i za přispění vyhlášky či policejních složek.

Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou 2008 – 2013 se bezdomovectvím zabývá v několika etapách. Ve výsledcích tzv. Swot analýzy je konstatováno, že „slabinou města ve výkonu sociálních služeb je chybějící ubytovna pro bezdomovce“ (KP 2008 – 2013: 19). Dále je konstatováno, v rámci „Opatření 3.3 Podpora krizového bydlení u sociálně vyloučených občanů – Aktivita vedoucí k naplnění opatření“ (KP 2008 – 2013: 22), že by měla být vybudována noclehárna pro bezdomovce a azylový dům (bez specifikace cílové skupiny).

Genderové hledisko je v tomto případě zohledněno genderovými stereotypy. Vzhledem k užití generického maskulina se občan města může tzv. automaticky domnívat, že toto přijaté opatření by se mělo primárně týkat bezdomovců, mužů, neboť na ulicích

města jsou to právě muži, kteří jsou ve větší míře viditelnou skupinou, o kterou je zapotřebí pečovat. Z daného vyjádření je patrná forma formalizace a účelovosti směrem k normativnímu rámci dokumentu (stereotyp), neboť zde vidím, že nejprve je hovořeno o ubytovně pro bezdomovce, což znamená možnost celodenního ubytování pro lidi bez domova. Na dalších stranách již čtu o záměru vybudovat noclehárnu pro bezdomovce, což znamená výkon služby, která je omezena časově, většinou přes noc a pouze v zimním období. Potřeba vybudování azylového domu, bez bližší specifikace se objevuje v dokumentu jednorázově. Jde tedy spíše o naplnění pojmu „Komunitní plán“, který z normativního hlediska svého pojetí předpokládá péči o celé spektrum tzv. potřebných občanů a občanek obce.

Dále je v dokumentu konstatováno, že: „ Pro osoby bez přístřeší chybí v Kralupech nad Vltavou možnost přespání na jednu noc (hlavně v zimních měsících) a možnost hygienické očisty. Problematika bezdomovců je řešena pouze v kritických situacích (zimní měsíce) a nárazově při naléhavých potřebách. Na přelomu zimy 2005/2006 bylo řešeno nouzové ubytování 25 bezdomovců. Následující mírná zima toto řešení nevyžadovala. Ve městě není Azylový dům, umožňující ubytování na krátkou dobu pro osoby, které se dostaly do přechodné sociální nouze, případně pro osoby týrané či jinak ubližované“ (KP 2008 – 2013: 44).

Formou hloubkového čtení jsem zjistila, že dokument podléhá genderovým stereotypům, které posuzují lidi bez domova jako objekty převážně mužského pohlaví, kteří vyžadují hygienickou péči, ale pouze v určitém období. Žena je na tomto místě zneviditelněna, potlačena až do místa, které hovoří o potřebnosti azylového bydlení, neboť pod osobou týranou či ubližovanou si pod tíhou stereotypu představíme spíše ženu než muže. Zcela zde chybí odkazy na organizace, které by „ubližovaným“ mohly nabídnout pomoc či podporu, jako např. Bílý kruh bezpečí, apod. Týrání osob je v dokumentu zevšeobecněno, přivlastněno „všemi“, i když ve skutečnosti jde o velmi genderovanou a společensky závažnou problematiku. Z dokumentu vyplývá také rozpor, kdy nejprve je čtenář/ka obeznámen/na se situací, kdy ve městě chybí noclehárna pro lidi bez přístřeší, dále však dokument sděluje, že v zimním období, je město schopno se o výše uvedenou skupinu lidí postarat, a to formou „nouzového ubytování“. Takové promluvy na jedné straně odkazují k humánnímu postoji obce vůči potřebným spoluobčanům v době krize, na straně druhé, se tento princip sám popírá vysokou mírou formálnosti, kdy bydlení pro lidi bez domova není v dokumentu dále rozpracováno do konkrétních možností a termínů řešení. Mohu se tedy domnívat, že město jako instituce nenechá nikoho na ulici

umřít zimou a výše uvedené řešení považuje za „bezpečné“ směrem ke své povinnosti postarat se o své občany a občanky. Nebezpečí je velmi silnou položkou ve vnímání bezdomovectví. Prolínání nerovností a stereotypní vnímání kategorie bezdomovectví tvoří neprostupnou hradbu směrem ke změně. V dokumentu zcela absentuje zamyšlení nad identifikací či prevencí důvodů, které vedou k bezdomovectví, jsou zde řešeny pouze jeho důsledky.

V dalších částech rozpracování dokumentu se dozvídám, že: „celkové náklady na vybudování či rekonstrukci objektů určených ke zřízení noclehárny pro bezdomovce a azylového domu bez specifikace cílové skupiny by měly dosáhnout výše 15 000 000,- Kč (3 mil. noclehárna + 12 mil. azylový dům)“ (KP 2008 – 2013: 49 – 50).

Vzhledem k celkové podfinancovanosti oblasti sociální péče je možné tyto plány pojmout jako formální naplnění *Komunitního plánu sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou 2008 – 2013*, a to i vzhledem ke skutečnosti, že k 01.10.2015 nebyl ani jeden z těchto plánů uskutečněn.

V dokumentu *Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019* jsem našla částečně jistý posun ve vnímání kategorie bezdomovectví a to zvláště ve formě rozsahu řešení této problematiky v rámci dokumentu. Název jedné z podkapitol „Návazná péče o osoby bez přístřeší, noclehárny“ (KP 2015 – 2019: 16) odkazuje k potřebě dalších služeb a práce s kategorií lidí bez domova. Dále v této části dokumentu čteme, že: „Ve městě Kralupy nad Vltavou a jeho spádové oblasti nejsou žádné návazné služby, které by zajišťovaly péči o osoby bez přístřeší a stejně tak zde nejsou k dispozici noclehárny, které by mohly osoby bez přístřeší využít. Celkově oblast péče o tuto cílovou skupinu je vnímána jako nedostatečná a velmi potřebná.“ (KP 2015 – 2019: 16).

Zde se ale ptám, kdo vnímá tuto oblast jako nedostatečně zajištěnou a velmi potřebnou? Jsou to pouze odborníci a odbornice, kteří/ré byli osloveni v rámci Swot analýzy (KP 2015 – 2019: 15) a kteří se rekrutují z řad sociálních pracovníků, pracovníc a lidí zainteresoovaných do přímé péče v rámci sociálních služeb v daném regionu? Nebo to jsou regionální politici, političky a občané, občanky? Lidé zodpovědní za naplňování teoretického konceptu komunitního plánování? To se na této stránce bohužel nedozvídáme. V úvodu dokumentu je napsáno, že na podzim roku 2013 byla aktualizována tzv. řídicí skupina Komunitního plánu a že se zástupci spádových obcí byly vykonávány hloubkové rozhovory, které poskytly ucelený přehled o tom, jaké služby na území obce absentují z hlediska své potřeby. Výsledný obsah, priority, či návrhy, poté schválila Rada města

Kralupy nad Vltavou na svém zasedání (KP 2015 – 2019). Z výše uvedeného je jasně patrný zásah mocenských struktur, které mají autoritu, pozici a definují, co je potřebné, nutné a vhodné řešení. Město jako mocenská instituce, na kterou povinnosti delegoval stát, jako vrchol mocenského uspořádání naší společnosti, dále deleguje své představitele a představitelky do čela svých rozhodovacích orgánů. Tyto řídicí jednotky dále generují povinnosti, které v rámci přenesené působnosti státu obec vykonává. Komunitní plán je tvořen na základě žádosti Města Kralupy nad Vltavou a jeho obsah je kontrolován a schvalován opět řídicími strukturami obce, státu. Je tedy patrné, že jde o předem danou konstrukci, která má zdání svobodné volby (Komunitní plán vytvořený nezávislou, nevládní, neziskovou institucí), nicméně je pod přímým tlakem mocenského patriarchálního uspořádání naší společnosti. Na obhajobu snah města o sociální práci a pomoc potřebným občanům a občankám ve všech sférách života je třeba uvést, že z daných konstruktů, které nastavuje sama společnost nelze vystoupit, a to v případě současného nastavení společnosti jako nositele moci.

V *Akčním plánu pro roky 2015 – 2016*, který je součástí *Komunitního plánu sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019* čtu, že prioritou je „řešení dostupnosti azylového bydlení pro muže a pro celé rodiny“ (KP 2015 – 2019: 33). Žena zde opět absentuje, zájem o ni panuje pouze za předpokladu, že je matka. V tomto ohledu jde o generovanou konstrukci potřeby. Chybí zde ale také jiné formy identity a projevuje se zde vůle státu a obce na pomoc pouze přesně vydefinovaným skupinám jedinců ve společnosti. Můžeme tuto zdokumentovanou skutečnost nazvat „Klubem vyvolených“, kteří si zaslouží naši péči a ochranu v rámci sociálního vyloučení, kde práh možnosti dosáhnout na pomoc obce není tak nízký, jak by si zasloužil být.

Z obsahu předešlé analýzy nepřehlédnutelně vystupuje intersekcionalita problematiky bezdomovectví, které je navázáno na problém genderový, váží se na něj pojmy jako nebezpečí, obavy a neznámé identity, která je či může být za bezdomovectvím ukryta. Když se rozhodnu být na základě své vlastní a svobodné vůle osobou bez přístřeší, musím na sebe vzít zodpovědnost skutečnosti, že pro část společnosti začnu být tímto okamžikem spíše mužem v rámci generického maskulina bezdomovec, potencionálně nebezpečnou osobou, nečitelná ve své identitě atp. Jako bezdomovkyně nebudu mít stejný nárok na veřejný prostor jako jiní lidé a má představa svobodného života bez zásahů společenských a symbolických konstruktů moci tím dostane několik nezanedbatelných trhlin.

3.5.3 Romství

V rámci diplomové práce, která se zabývá genderovou analýzou dokumentů, které by měly svou povahou napomoci k eliminaci sociálního vyloučení v Kralupech nad Vltavou, nemůže být pominut jakýsi základ celého problému konceptu sociálního vyloučení v Kralupech nad Vltavou. Tímto „základem“ je míněna příslušnost k romskému etniku. Šmausová k této problematice uvádí, že slovo Rom, nebo cikán probouzí v myslích velké části majoritní společnosti vžitě stereotypní představy o odlišnosti, rase, jinakosti a negativní skutečnosti. Jde tu o diskriminační sociální konstrukci a prostředek k uchování moci (Šmausová 1999). „V českých městech dochází k vytváření prostorově segregovaných lokalit, do kterých bývají systematicky sestěhovány rodiny a osoby, jež zároveň bývají identifikovány jako „etnicky odlišné“. Podstatným momentem je zde skutečnost, že daní lidé se do těchto prostor v naprosté většině případů nestěhují ze své vlastní vůle, nýbrž jsou do nich systematicky stěhováni z vůle místních samospráv“ (Růžička 2006: 119). Dle Situační analýzy v oblasti sociálního vyloučení tvoří romská populace v taxativně vyjmenovaných lokalitách města významný počet obyvatel. „Více než 80 % obyvatel lokalit Žižkova, Přemyslova a Šafaříkova a ubytoven V Olších a Viktor tvoří Romové. Toto etnikum je v místních podmínkách Kralup nad Vltavou sociálním vyloučením ohroženo relativně více, ale pětinový podíl neromských obyvatel těchto lokalit také není bezvýznamný. V malé míře (cca 5 %) se v lokalitách vyskytují také smíšené rodiny a domácnosti. Mezi Romy a neromy nepanují v SVL na základě etnicity napjaté vztahy, vůči Romům se více vymezují sociálně vyloučení obyvatelé z vnějšku lokalit. Pokud bychom nahlédli celou sociálně vyloučenou populaci, je zde artikulované napětí mezi lidmi bez domova a lidmi, kteří žijí v SVL Žižkova, Přemyslova a Šafaříkova, konkrétně Romy“ (SA 2015: 23 – 24).

Z výše uvedené citace je patrný jeden důležitý závěr. Celý dokument je veden snahou o zmapování celkové situace Romů, kteří tvoří vysoký podíl na celkovém počtu obyvatelstva (80 %), které je možno zahrnout místně příslušně, symbolicky či fakticky pod pojem sociálně vyloučený jedinec. Dále tedy dokument říká, že problémem, který musí město ve svém a spádovém území řešit, jsou především Romové. Je zde tedy opět patrná snaha o řešení problematiky, kterou definovalo samo město. Město najímá externí subjekt (Agentura pro sociální začleňování), aby se zjistilo a oficiálně, svobodně, konstatovalo, v čem je problém, a byl učiněn pokus o zlepšení tohoto fenoménu, za jehož způsoby řešení je často kritizována celá Česká republika. Abychom učinili důkaz o tom, že něco činíme.

Kralupy nad Vltavou se týká realita, kterou popisuje Robinson: „Etnicky definovaní žadatelé o byt (Romové) mají větší šanci získat méně ohodnocované a méně kvalitní bydlení v méně ohodnocovaných a méně kvalitních lokalitách“ (Robinson 2002: 94). Městská samospráva bude jistě, a po právu argumentovat, že v jejím majetku se v současné době nenachází objekt, který je možno zařadit do sociálně vyloučené lokality, či objekt s vyšší koncentrací etnicky odlišných obyvatel, tedy obyvatel romských. Je však neodmítkatelným faktem, že tomu tak bylo před privatizací bytového fondu a dále potom, že lidé, romské rodiny, které jsou zachyceny do sociální sítě vzhledem k neutěšeným sociálním a bytovým podmínkám, jsou velmi často odkazovány samotným sociálním odborem na MěÚ Kralupy nad Vltavou na možnost ubytování v domech dnes již soukromých majitelů, které se v těchto lokalitách nacházejí. Získat byt v majetku města, byť ze sociálních důvodů, je pro tyto rodiny velmi obtížné, a to zvláště s ohledem na dluhy, které tyto rodiny často vůči městu mají.

Růžička argumentuje, že „fakt, že v českých městech existují prostory, do kterých jsou systematicky koncentrováni lidé zároveň identifikovaní jako Romové, lze, krom jiného, považovat za průvodní jev tzv. institucionálního rasismu“ (Růžička 2006: 120).

Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení, kterou pro Město Kralupy nad Vltavou vydala jako podpůrný dokument ke zvládnutí sociálního vyloučení v obci předkládá důkaz o genderovém problému, který je zde patrný, a to opět v síle nevyřčené moci, která působí na zdánlivě svobodné subjekty (viz Foucault 2003) v rámci patriarchálního uspořádání společnosti. A problém etnicity zůstává. Je zde také jasně řečeno, že se vždy bude společnost vymezovat vůči slabším a ti slabší proti nejslabším. Je ale nutné se podívat na to, proč. Co je to „artikulované napětí mezi lidmi bez domova a lidmi ze SVL“, jak se o něm píše v Situační analýze v oblasti sociálního vyloučení.

Dle mých osobních zkušeností z práce sociální kurátorky jde o přístup ke zdrojům. Obě „privilegované skupiny“ těchto obyvatel města využívají služeb FCH Kralupy nad Vltavou, charitního šatníku a potravinové banky na MěÚ Kralupy nad Vltavou. Obě skupiny se cítí být na symbolické úrovni „těmi lepšími“, nechtějí se spolu setkávat a vadí jim, pokud má lepší přístup ke zdrojům jedna či druhá skupina. Jedná se o důsledek absence kapitálů (Bourdieu 2000) a také o výsledek absence informací v rámci jednotlivých sociálních skupin či mezi nimi, kdy pozici validní informace poté zaujme obraz nebo mýtus. Dochází k tzv. „vztyčování hranic“ mezi jednotlivými skupinami, které nacházejí jen velmi těžce průniky svých „dezinformačních“ postojů, praktik chování a jednání. (Růžička 2006). I zde je pole působnosti pro práci na odstraňování bariér za pomoci

otevřeného bezprahového jednání se všemi skupinami obyvatel. Toto hledisko však není ani v jednom z dokumentů tematizováno či zpracováno. Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení v širokém spektru oblastí (lokalita, bydlení, zdraví, vzdělávání aj.) popisuje problematiku spojenou s romskou minoritou na území obce, svým obsahem však nevykazuje neutralitu postojů vůči nastolenému problému.

Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019 se problematikou romských spoluobčanů, v intencích generického maskulina („problematika romských spoluobčanů“, „z pohledu romské komunity, respektive jejích členů“, „rozhovory se zástupci romské menšiny“) zabývá jen částečně (KP 2015 – 2019: 22). V jedné kapitole, kdy se souhrnně zkoumá, a to z pohledu samotných romských obyvatel, dostupnost bydlení, trhu práce, bezpečnost, přístup ke službám a volnočasové aktivity těchto obyvatel a obyvatel města.

Dokument o výzkumu sděluje, že: „v první fázi, tj. září 2014, proběhl monitoring zaměřený na zmapování výskytu romské menšiny v ulicích města“ (KP 2015 – 2019: 22). V dokumentu není vůbec přemováno či vysvětleno, jak, kde a za jakých podmínek tento monitoring proběhl. Takové vyjádření lze považovat za dehonestující, esencialistické a homogenizující, i když jsem v dokumentu zaznamenala také pokus o náhled do problematiky nejen ze strany majority, ale také ze strany samotných romských obyvatel a obyvatel, kteří/ré byli/y osloveni/ny v ulicích města.

Dále v dokumentu čtu, že „během výzkumu byla využita metoda polostrukturovaného rozhovoru se zástupci romské komunity na předem vytipovaných místech“ (KP 2015 – 2019: 23). Dokument však již nesděluje, dle jakých kritérií byla zkoumaná místa vybírána, jak byli identifikováni právě „Romové a Romky“, z jaké pozice výzkumníci/e k šetření přistupovali/y, či jaké byly předpoklady pro tento výzkum. Nejde tedy spíše o účelový sběr dat, který má ospravedlnit pohled určité části obyvatel města na danou problematiku? Kde a čím je zaručena nestrannost a relevantnost takového výzkumu pro majoritu i Romy/ky samotné?

V samotném závěru kapitoly je uvedeno: „Na závěr je také důležité uvést, že většinu rozhovorů provázela určitá rezignace a pesimismus respondentů pramenící z dlouhodobé složité sociální a finanční situace“ (KP 2015 – 2019: 24). Jak jsou pojmy „rezignace a pesimismus“ definovány, koho reprezentují, muže, ženy, kolik, které a v jaké míře? Jde o subjektivní a zavádějící vyjádření, které pouze podporuje společenský stereotyp o životě romského etnika.

Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou 2008-2013 o romské populaci ve městě pojednává na několika místech v rámci celého dokumentu. Stěžejním výstupem je sdělení, že romská problematika zaznamenává na území obce malý posun, není příliš řešena, ale také se nedozvídáme nic o tom, že by se romské obyvatelstvo nějakým zásadním způsobem vymezovalo vůči majoritě, nebo naopak. Nejsou zde explicitně vyjmenovány vyloučené lokality, které obývá z velké části romské etnikum, zmiňován je v této souvislosti pouze jeden dům v ulici Přemyslově, který byl označen za rizikový. Pojednávána je zde potřeba zřízení pozice romského poradce a zřízení Hřiště pro volný čas – zaměřeno na romskou komunitu, která žije v jeho těsné blízkosti (KP 2008 – 2013).

„Pro rómské etnikum chybí rómský poradce, který by pomáhal řešit případné problémové záležitosti Romů. Při sčítání obyvatelstva se k rómskému etniku přihlásily pouze tři rodiny. Přesto ve výzkumu prováděném Odborem sociálních služeb Ministerstva práce a sociálních věcí (organizací GAC, spol. s.r.o.) v termínech 01.11.2005 – 15.08.2006 byla zmapována lokalita (dům v Přemyslově ulici čp. 890 s cca 65 obyvateli), která byla označena za rizikovou“ (KP 2008 – 2013: 44).

Symbolické vyloučení a segregace je vyslovena v návrhu na zřízení hřiště, které by mělo primárně sloužit jako volnočasová aktivita pro romské děti. Mohli bychom také popřemýšlet o úloze dětí z majoritní části obyvatel, které by se tímto aktem mohly cítit poškozené, vyloučené a segregované. Opět zde vidíme intereskcionálnost pojmu Rom, kdy byl dům, kde žije ve větší míře romské obyvatelstvo „označen za rizikový“. Být Rom znamená být rizikový, nacházet se ve specifickém prostředí a vykazovat rizikové znaky. Tímto způsobem označování zřejmě cesta k integraci vést nemůže, žel si tuto optiku zpracovatelé dokumentu neuvědomují a jen tím replikují danost, která je uznávaným statutem v rámci společnosti.

Dokumenty dokládají Růžičkův argument ohledně selhávání samospráv v podpoře diverzity a sociální rovnosti. KP 2008 – 2013 je nepřisuzuje romské společnosti a jejím problematikám takovou míru problematičnosti, která se projevuje v dokumentech s pozdějším datem vzniku, na které je tato práce zaměřena – KP 2015 – 2019 a SA 2015. Jsou zde řešeny konkrétní problémy jako je pracovní pozice a dětské hřiště, globální zaměření na Romy/ky, kteří/ré se v dalších letech stávají nosnou myšlenkou konstruktivního sociálního vyloučení, zde v takové míře nenalézám.

Mohu se domnívat, zda je tento zajímavý nálezný průřez dokumentů způsoben jen místními podmínkami, které se v průběhu let mění, anebo zda mohu dát v tomto smyslu

přímý odkaz na vývoj společenského ovzduší, nálady a požadavky, které společnost definuje směrem ke své reprezentaci.

Pojmy Rom, Romka, romství můžeme bez zábran položit do jedné řady s pojmy bezdomovectví. Příjemci těchto pojmů na sebe berou tíhu negace, která je s pojmy a významy spojována. Náleží k ní absence jakéhokoliv kapitálu, konotace na riziko a nebezpečí a vysoký práh k určitým změnám v nazírání problematik, které jsou s těmito významy spojovány.

3.5.4 Senioři a seniorky

V teoretické části diplomové práce jsem se vyjádřila, že kategorie seniorské populace není společností vnímána jako sociálně vyloučená. Může však naplňovat znaky teorie intersekcionality. Jak argumentuje Marta Kolářová: “prolínání nerovností má vliv na všechny skupiny v různých konfiguracích. Třídu, gender a rasu/etnicitu je nezbytné chápat jako propojené systémy jak znevýhodnění, tak i privilegií“ (Kolářová 2008: 1). Vzhledem ke svému pojetí diplomové práce bych mohla seniorskou populaci v symbolické rovině zařadit do konceptu sociálního vyloučení, přesto to takto společnost nevnímá a zařazuje seniorky a seniory „pouze“ do kategorie potřeby, péče a ochrany. Od čeho se tedy odvíjí rozdíl ve vnímání jednotlivých kategorií? První zajímavou skutečností, která odkazuje k jinému vnímání jednotlivých kategorií v rámci společnosti, jsem našla ve zkoumaných dokumentech hned na počátku výzkumu. *Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení*, která se snaží podchytit celé spektrum sociálního vyloučení na území obce a její spádové oblasti, se seniory a seniorkami na území města Kralupy nad Vltavou a jeho spádové oblasti vůbec nezabývá, což považuji za jasný důkaz o tom, že seniorská populace není občany, ani představiteli obce, či zainteresovanými institucemi za vyloučenou považována. Další dva dokumenty, které byly podrobeny analýze, se zabývají třemi základními kategoriemi, na které je kladen v rámci dokumentů největší důraz. Jedná se o kategorii seniorů a seniorek, kategorii rodiny a kategorii sociálně vyloučených občanů a občanek. I z tohoto základního dělení je také možno vyčíst, že do kategorie sociálního vyloučení seniorskou populaci nikdo z aktérů či institucí nezařazuje. Z dalšího výzkumu také vyplynulo, že důraz na jednotlivé kategorie a možnosti jejich řešení souvisí do jisté míry s časem. *Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou na období 2008 – 2013*, který byl časově nejstarším zkoumaným dokumentem, se problematikou seniorů zabývá ve výrazně vyšší míře (15 stran textu), než

dokument *Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019* (8 stran textu). V *Komunitním plánu sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou na období 2008 – 2013* čtu, že: „ Volba zaměření pracovních skupin vycházela ze zkušeností iniciátorů procesu ve městě Kralupy nad Vltavou. Vzhledem ke stárnutí populace to byla především skupina pro problematiku seniorů, ke kterým byla přiřazena i oblast osob se zdravotním handicapem. Druhou skupinu tvoří problematika rodin, dětí a mládeže. Třetí oblastí je skupina osob ohrožených sociálním vyloučením“ (KP 2008 – 2013: 9). Z textu jasně vyplývají priority a záměr zpracovatelů materiálu ohledně míry pomoci pro aktéry jednotlivých kategorií, které neodpovídají záměrům sociální politiky ve smyslu rovného přístupu k potřebám všech uživatelů. Genderově stereotypně oba materiály hovoří o seniorech a důchodcích, kdy užití generické maskulinum odkazuje k zvnitřněné představě, že příjemci sociální pomoci a péče jsou hlavně muži. Potvrzuje se tak argument Valdrové, že nejde o to, aby se generické maskulinum v jazyce nepoužívalo vůbec, ale o to, aby se zredukovalo jeho užívání ve prospěch jazykového zviditelnění žen (Valdřová 2006).

Ze závěrů výzkumu poskytovatelů sociálních služeb, který byl proveden v rámci přípravy dokumentu *Komunitním plánu sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou na období 2008 – 2013* vyplynul závěr, že: „V oblasti sociálních služeb pro Kralupy nad Vltavou je v průzkumu zastoupeno deset různých zařízení. Nejvíce bylo sociálních poraden a zařízení pro seniory“ (KP 2008 – 2013: 14). Dokument tedy sděluje, že přesto, že pomoc pro seniory představuje již za stávajícího stavu v obci, největší podíl pomoci pro všechny své potřebné občany a občanky napříč vydefinovanými kategoriemi, zaměřuje se na zlepšení této pomoci opět a právě, ve prospěch seniorské populace. V dokumentu jsou detailně popsány potřeby a opatření, která by bylo vhodné pro seniory a seniorky učinit. Jde o velmi širokou paletu, kterou dokument odůvodňuje takto: „I když výsledky SWOT analýzy považují zařízení pro seniory za silnou stránku města, demografický vývoj věkové struktury naznačuje, že rozšiřování těchto služeb bude do budoucna nezbytné“ (KP 2008 – 2013: 24). Dále čtu, že mezi silné stránky patří: „Kladný postoj města ke kulturním akcím pro seniory“ (KP 2008 – 2013: 17). Kladný postoj vnímání seniorské kategorie tedy dle citovaných prohlášení zcela určitě souvisí s postojem obce, jejího působení na vnímání jednotlivých kategorií a jejího vedení, které tvoří vrchol mocenské struktury v rámci přípravy a tvorby dokumentu.“ To, co je mocenskému vztahu vlastní, je tedy způsob jednání působící na jiná jednání. Což znamená, že mocenské vztahy jsou

hluboce zakořeněny v sociálních souvislostech“ (Foucault 2003: 219). Postoj také odráží klima ve společnosti, která je více nakloněna určitým typům řešení pro určité skupiny obyvatel.

Dalších 8 stran (s. 26 – 33) dokumentu *Komunitní plánu sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou na období 2008 – 2013* se věnuje konkrétním rozpracovaným opatřením, včetně časového horizontu a možností financování jednotlivých opatření, vedoucích k podpoře aktivního života seniorů a zdravotně postižených. Tento přístup je velmi odlišný od přístupu dokumentu *Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019*, i když zaměření dokumentů splňuje obdobné zaměření pracovních skupin jako dokument časově starší (KP 2008 – 2013). V dokumentu čtu:“ Samotné obyvatelstvo, přestože stárne, nevykazuje výrazně negativních hodnot, spíše naopak, migrace zajišťuje relativně pozitivní strukturu obyvatel“ (KP 2015 – 2019: 13). Je zde patrna změna pohledu na seniorskou populaci, ve smyslu snížení obav ze stárnutí populace a dopadu tohoto stavu na celou obec. V dokumentu také nejsou detailně rozpracovány jednotlivé prioritní oblasti, jsou definovány pouze slabé a silné stránky práce s kategorií seniorů a seniorek, spolu s návrhy možných konkrétních řešení, která se přesouvají do oblasti doporučení, se zesílenou popsanou potřebou lepšího přístupu ke službám a především informovanosti o sociálních a návazných službách. V dokumentu se dozvídám, že:“ Větší problémy mají patrně obyvatelé SO ORP mimo samotné město Kralupy. Z veřejně dostupných zdrojů nelze zjistit, zda v těchto obcích rovněž působí některá z registrovaných pečovatelských služeb. Z výpovědi respondentů, včetně tří seniorů, kteří vyplnili dotazníky v obci Kozomín, lze usuzovat, že se veškerá pomoc tohoto druhu soustřeďuje právě do města Kralupy, což vede i k sestěhovávání potřebných OZP a seniorů do tamních domů s pečovatelskou službou, jak o tom svědčí některé výpovědi respondentů. Naopak respondenti žijící mimo Kralupy častěji uvádějí, že o ně pečují rodinní příslušníci a že žádnou jinou službu či pomoc nevyužívají. Současně však také uvádějí např., že se cítí osaměle, že postrádají možnost stravování a aktivit v blízkosti lidí stejných zájmů“ (KP 2015 – 2019: 25). Z dokumentu nelze vyčíst, jakým způsobem byli respondenti vybíráni, proč mezi nimi byli pouze 3 respondenti z řad seniorské populace, apod., což může odkazovat k nižší validitě výsledku zkoumání dané problematiky. Prolínání nerovností je zde však velmi zřetelné, neboť senior, či seniorka žijící mimo Kralupy nad Vltavou, nemá šanci na stejnou péči jako osoba žijící přímo ve městě a ze systémových důvodů jsou této osobě odpírány další služby či požitky. Jde o jistou

formu diskriminace těchto osob, čímž se dokument hlouběji nezabývá a nenavrhuje možná řešení této situace. Senioři a seniorky, byť nezařazení do kategorie sociálního vyloučení se ocitají na okraji zájmu společnosti, obce. Tento nezáměr je způsoben nízkou pozicí ve struktuře distribuce různých druhů kapitálu, jak uvádí Bourdie (Bourdie 2000). Dalším důvodem je prostorové a sociální vyloučení těchto osob z okruhu zájmu obce, kdy se tyto lidé v malých obcích stávají neviditelnými pro centrální institucionální mocenské struktury obce. Dochází tak ke „Vztyčování sociálních hranic, které spočívá v definování kritérií členství nějaké množiny objektů, přičemž kritéria, respektive hranice, určují, kdo do skupiny patří a kdo ne“ (Jenkins 1997: 80). Senioři a seniorky, kteří chtějí být zahrnuti do systému nároku na péči, se tedy musejí sestěhovat do prostoru, který obec určila. Jde zde o to, kdo nárok má a kdo ne, nikoli o úsilí o rovnost v přístupu na péči a ochranu.

Výše uvedené skutečnosti provedené analýzy mi do výzkumu jednotlivých kategorií přinesly velmi zajímavé zjištění o tom, že záleží především na tom, jak o jednotlivých kategoriích hovoříme a kdo o nich jak hovoří. Lze zvolit integrační i diskriminační rovinu. O seniorské populaci hovoří společnost v rovině integrační, zasluhující péči a ochranu, pod povrchem ale shledávám stejné možnosti pro přiřazení této kategorie do teorie intersekcionality či sociálního vyloučení. Naše vnímání jednotlivých kategorií je závislé na čase, formách moci a historickém kontextu.

3.5.5 (Ne)Bezpečí

Stát jako dominantní nositel patriarchálního uspořádání, nahlížení společnosti a moci, přenáší své politiky i na lokální úroveň. V oblasti terminologie ustavuje a přiřazuje významy zdánlivě neutrálním oblastem, jakou je například bezpečnost. Samotný jeho význam implikuje myšlenky na obavu. Zdůrazněním v textu, například za pomoci generického maskulina, se vytváří dojem přítomného nebezpečí a agresivního prostoru, kterého bychom se měli obávat. Tím normuje naše pohledy a požadavky na bezpečnost a umožňuje nositelům moci projevit svou vůli skrze souhlas širokých vrstev obyvatelstva.

V materiálech města Kralupy nad Vltavou, které byly podrobeny analýze, není problematika bezpečí občanů explicitně řešeným tématem, kterému by byla poskytována zvýšená pozornost či prostor. Je ale implicitní kategorií, která vyplynula tím, jak jsou uchopeny problémy a otázky k řešení.

V Komunitním plánu sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019 je tomuto tématu věnováno výslovně pouze pár řádků textu, ve kterých se dozvídám, že „policejní hlídky se v lokalitě pohybují a jsou zdrojem bezpečí a ochrany“ (KP 2015 -2019:21). Tímto, jak píše Hall (Hall 1980), preferovaným kódem, je sdělováno, kdo má být tím kýženým poskytovatelem bezpečí a ochrany. V tomto případě stát, obec a represivní složky policejních útvarů. Dále je zmíněno, že hlídky policie zajišťují ochranu spíše v denní době, a že „by bylo vhodné zintenzivnit přítomnost policie i ve večerních hodinách, a to zejména v rizikových lokalitách vyjmenovaných v analýze“ (KP 2015 – 2019: 21 – 22). Těmito taxativně vyjmenovanými lokalitami jsou ulice s vyšším poměrem romského obyvatelstva, které byly zahrnuty mezi sociálně vyloučené lokality. Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP města Kralupy nad Vltavou, jako profilový dokument situace v obci nám tedy sděluje, že v noci je město nebezpečné, a to zvláště v lokalitách, kde žijí Romové. Říká, že ochranitelem je stát a Romové potencionálně nebezpeční občané, zvláště potom v noci. Lokalita je závislá na časoprostoru, kdy v denní době je místem dobře viditelným, bezpečnějším, i se svými symbolicky rizikovými obyvateli. Je nutné zohlednit i fakt, že lokality, které jsou definovány jako vyloučené, taxativním způsobem vydefinovala obec, a to v analýze, která byla na zakázku města vytvořena externím subjektem.

Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení se věnuje otázkám bezpečnosti na jedné polovině strany A4. Je zde napsáno, že: „Obyvatelům sociálně vyloučených lokalit není zdejšími obyvateli a autoritami připisován zvýšený podíl na přestupkové či trestné činnosti ve městě. Potvrzením tohoto pohledu je, že ani jedna ze sociálně vyloučených lokalit není pod zvláštním hlídkovým režimem městské, ani státní policie“ (SA 2015: 69).

Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení ve svém textu přímo vyjmenovává sociálně vyloučené lokality města. Jde o tři ulice (Šafaříkova, Přemyslova a Žižkova) a dvě ubytovny (ubytovna Viktor a ubytovna V Olších). V kapitole, která se identifikací sociálně vyloučených lokalit zabývá, čteme, že: „Město Kralupy nad Vltavou v přihlášce ke spolupráci s Agenturou pro sociální začleňování (ASZ Praha) uvedlo dvě sociálně vyloučené lokality. Na prvním místě to byla „ubytovna v Žižkově ulici“, na druhém poté „ulice Přemyslova, Šafaříkova a okolí“. Toto vágní a částečně nepřesné vymezení bylo ihned po počátečních konzultacích s pracovníky ASZ a místními autoritami dále upřesňováno“ (SA 2015: 13).

Při bližším pohledu na zpracování popisu jednotlivých sociálně vyloučených lokalit (ulic) se o Přemyslově ulici dočtu, že: „Z prostorového hlediska přesto nelze lokalitu považovat za vyloučenou, neboť domy jsou součástí souvislé zástavby. Symbolické vyloučení registrujeme, ale jeho míra se snížila spolu s tím, jak se v posledních letech změnila situace v lokalitě. Lokalita je v rámci města považována za vyloučenou, ale již nikoliv za nebezpečnou, jak tomu údajně bylo ještě před několika lety“ (SA 2015: 15). Tímto výrokem je potvrzeno, čím vším je a může být vyplněn pojem sociálně vyloučené lokality.

Z výše popsaného vyplývá, že sociálně vyloučená lokalita není žádnou daností, ale konstruktem politických, sociálních a společensko-kulturních praktik, které jsou vytvářeny a uplatňovány z pozice moci. Dále dokument říká, že vyloučené lokality, které si sama nadefinovala, mají být vnímány jako primárně nebezpečné a problematické, a pokud tomu tak z nějakého důvodu není, jde o anomálii oproti statusu normy, které si rovněž společnost svými mocenskými a historizujícími strukturami určila. Jde o cílenou stigmatizaci nejen lokalit, které si subjekt, obec sám určí, ale hlavně o nevědomé vytváření stigmat, která postihují všechny obyvatele vyjmenovaných ulic a lokalit. Je patrné, že vzhledem k tomu, že dům v ulici Přemyslova historicky obývají téměř ze 100 % Romové a Romky, hlavně početnější romské rodiny, konotují nebezpečí a sociální vyloučení faktické i symbolické. Město Kralupy nad Vltavou svým zacházením s informacemi a mocí, kterou mu stát a společnost v přenesené působnosti poskytuje, legálním způsobem podporuje xenofobní nálady a postoje svých obyvatel, ovlivňuje jejich mínění o tom, co je skryto pod pojmem bezpečí, komu by toto bezpečí mělo být poskytováno a kdo tvoří potenciál opaku, tedy nebezpečného. Poskytováno má být všem držitelům a držitelkám kapitálů, lidem bez stigmat, kteří obstojí optikou normy majoritní společnosti. Příjemci pozornosti a péče jsou pod touto optikou Ti samí lidé, kteří splňují společenská kritéria vhodnosti a ne Ti, pro které jsou zpracovávány dokumenty, které mají za cíl pomoc a podporu – Romové/Romky, lidé bez domova, lidé po výkonu trestu odnětí svobody, apod.

M. Foucault ve své knize Myšlení vnějšku (Subjekt a moc) hovoří o tom, že není zřejmé, jaké úmysly s námi moc má. V tomto případě lze ale metodou subverzivního čtení nalézt minimálně obrysy, které moc má a uplatňuje na „svobodné“ subjekty. Neboť, jak píše Foucault, svoboda vybízí moc k aktivitě a činnosti (Foucault 2003).

Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou na období 2008 – 2013 pracuje s problematikou bezpečnosti velmi okrajově. Pouze na jedné straně se dozvídám o zapojení policie do problematiky města v rámci boje se sociálně patologickými jevy: „Účast městské policie ve spolupráci s Policií ČR na preventivních, ale i represivních činnostech, týkajících se sociálně patologických jevů“ (KP 2008 – 2013: 46). Je zde tedy patrný symbolický odkaz na problematiku drog na území města, nicméně je toto „břímě“ jako by z obce sejmuto poznámkou, že jde o spolupráci městské, tedy obecní policie, s policií státní, která má primárně na starosti boj s drogovou scénou na území celé obce, celého státního uskupení. Městská policie je zde míněna jako podpůrný nástroj, spíše v relaci preventivních opatření, např. besedy s mládeží, kontrola nezletilých v restauracích apod.

Kategorie analýzy (Ne)Bezpečí je v rámci zkoumaných dokumentů tématem, které by se dalo shrnout do závěru, že město je za denního světla bezpečné pro všechny své obyvatele a pouze navečer a v noci je dobré nasazovat zvýšený dohled policejních hlídek do míst, kde žije vyšší podíl romského obyvatelstva. Toto obyvatelstvo není svým vlastním založením nebezpečné, ale je dobré se na tyto oblasti, sociálně vyloučené více zaměřovat! Z pohledu analýzy jde o diskriminační praxi dokumentů, která nevysvětluje bezpečí jako nárok pro všechny. Sděluje, že něčeho či někoho je preventivně se potřeba obávat, a to v rámci zabezpečení vlastního bezpečí a vlastního majetku.

3.5.6 Rodičovství

Zkoumané dokumenty zaměřují svou pozornost na rodiny s dětmi, mládež a příkládají péči o tyto skupiny význam, za kterým můžeme vidět konstrukci sociálního státu a také zájem o zachování tradičních forem společnosti.

Je ale také nutno konstatovat, že *Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou 2008 – 2013* počítá ve svém výhledu se zachováním a podporou aktivity: „Podpora rozvoje konzultačního a poradenského centra“ (KP 2008 – 2013: 52), které provozuje Farní charita Kralupy nad Vltavou. Tato aktivita je popsána jako: „Poradna je zaměřena na vzdělávání žen, které jsou z důvodu mateřství vyloučeny dlouhodobě z pracovního procesu. Nabídkou vzdělávacích programů (jazykové kurzy, počítačové kurzy), které jsou pravidelně zveřejňovány, je ženám umožněno zvýšit si svoji kvalifikaci a lépe se zapojit do pracovního procesu“ (KP 2008 – 2013: 52).

Návrat žen po mateřské dovolené je zde vnímán jako problém, který se snaží dokument řešit možností dovzdělávání. Zároveň se zde ale mateřství projevuje jako handicap, který ženě brání v plnohodnotném životě, ve kterém by se mohla prosazovat jako matka a zároveň jako vykonavatelka zaměstnání, o které má zájem. Genderově stereotypně je zde „dovzdělávání“ určeno/vedeno pouze jako možnost pro ženy, což stereotypně předpokládá to, že ženy jsou na té mateřské a muži jsou těmi, kteří na mateřskou dovolenou nechodí a z pracovního procesu nevypadávají. Nejde tedy o poukaz na rovnoprávný přístup k ženám i mužům, ale o stereotypní vnímání postavení žen ve světě mužů.

Rodina je významným průřezovým tématem také v rámci *Situační analýzy v oblasti sociálního vyloučení*, kdy se zabývá především rodinou romskou, v sociálně vyloučených lokalitách. V rámci sociodemografického pohledu na charakteristiky vyloučené populace, jak se kapitola nazývá je napsáno, že: „Mezi populací SVL je vysoká natalita, běžné jsou tu rodiny se třemi a více dětmi, tzn. úhrnná porodnost na jednu matku je zde vyšší než v celém Česku (v současnosti cca 1, 5 dítěte na ženu). Přidruženým faktorem je nízký věk matek při prvním porodu, který je u naprosté většiny respondentek nižší než průměrný údaj za celé Česko (v roce 2012 to bylo v Česku 29, 8 let). Nejsou zde výjimkou prvorodičky před dovršením plnoletosti, v nedávné minulosti se dokonce narodilo v SVL Žižkova dítě dvanáctileté rodiče. Z opačné strany přistupuje vliv vyšší úmrtnosti v nižším věku a nižší naděje dožití (pouze devět osob z domácností respondentů v lokalitách Žižkova, Přemyslova a Šafaříkova, tj. 6, 5 % z celého šetřeného vzorku, bylo starších padesáti let). Tento ukazatel svědčí mj. také o vyšší nemocnosti v SVL“ (SA 2015: 23).

V *Situační analýze v oblasti sociálního vyloučení* je tedy popsán problém intersekcionality, propojení os znevýhodnění (Kolářová 2008), kdy je problémem žena, matka, prvorodička, která ještě nedosáhla plnoletosti, která je zároveň zřejmě Romka, neboť žije v sociálně vyloučené, taxativně vyjmenované lokalitě, kde je více než 80 % populace romského původu. Dle předloženého textu je tedy pravým původcem veškeré problematiky, která má být v rámci obce řešena a vyřešena. *Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení* nemá za cíl sdělovat řešení, neměla by však podporovat zažité stereotypy a replikovat postoje společnosti, která tyto postoje nastoluje. Měla by být průvodcem ke změně myšlení a vnímat genderové konotace, být vnímavější ke kontextu a historicitě problematiky, kterou řeší. Odborníkem, který si je vědom problematiky intersekcionality a organizačních principů naší společnosti, jako je gender.

Z dokumentu tedy na nás promlouvá pojednání o nezdravé a nemorální populační křivce romského etnika. Na jedné straně stát a obce „brojí“ pro vyšší porodnost, na straně druhé je ta samá vyšší porodnost romských matek zobrazována jako problém, který nezdravě ovlivňuje životy společnosti i romských matek samotných. Tato vyšší natalita je dále nepřímo spojována s nižším věkem dožití, což nás odkazuje k celkově nezdravému způsobu života romských matek. Není zde ani rodina, ani otec. Z výše popsané situace vystupuje matka, žena, Romka, která je původcem těchto „problémů“.

Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení se na několika místech zmiňuje o matkách samoživitelkách. „Výrazně vyšší podíl žen je způsoben dvěma faktory. Stejně jako v celé české populaci je i v SVL převaha žen v nejstarší věkové kategorii (z devíti osob starších padesáti let v hodnoceném vzorku je šest žen). Druhým faktorem může být rodinné zázemí a vyšší podíl matek samoživitelek mezi obyvateli SVL, i když na takovémto malém vzorku se tento ukazatel špatně vyčísluje (mezi respondentkami byly čtyři matky samoživitelky)“ (SA 2015: 23). Matka samoživitelka zde ale není popsána jako problém, ale jako členka společnosti, která nemá prostor či nárok na obecné řešení své komplikované životní situace, je pouze konstatována. Ve společnosti je status matky samoživitelky příznakem hrozícího sociálního vyloučení, sociální separace a hrozby finančního selhání, nikdo se však tímto fenoménem v *Situační analýze v oblasti sociálního vyloučení vážněji nezabývá*. V tomto případě jde o obecné vědomí, že matka je zároveň pečovatelka, v dnešním světě dostatečně emancipovaná na to, aby svou situaci zvládla bez zásadní pomoci okolí. Status vyloučení zde nenacházím v rovině sociální, politické a ani symbolické.

Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení se nezabývá ve svém popisu příčinami popisovaného stavu, kdy je mnoho matek v SVL mladších 18 let, nesleduje sociokulturní konotace jednotlivých rodin. Tyto mladé ženy však ve valné většině své děti vychovávají v souladu s předepsanými a předpokládanými kódy společensky akceptovaného jednání a chování. Jde zde o automatickou stereotypní stigmatizaci žen (Goffman 2003) jako nositelek života, jejich uvádění do archetypálně negativních pozic a reprodukci stereotypů, které spojujeme se ženami a také s romskou populací. Žádný pokus o nestranný pohled při popisu dané situace zde patrný není, o profesionálním přístupem sociálně kompetentních odborníků zde také hovořit nemůžeme.

Z dokumentu je dále možné vyčíst, že o skupinu žen, zařaditelných do skupiny matek samoživitelek se „stará“ Farní charita Kralupy nad Vltavou, která v současné době provozuje Azylový dům pro matky s dětmi. Tyto ženy jsou tedy v optice komunální politiky sanovány a nespádají do rizikové skupiny populace ohrožené sociálním vyloučením. Situační analýza sděluje, že však: „Cena běžných bytů (pronajímaných obálkovou metodou) je pro klientky z azylového domu neúnosná, je zde uvolněné nájemné (např. 10 tisíc Kč včetně služeb za byt 2+ kk) a na počátku se platí kauce, na což matky samoživitelky nemají prostředky a přechod do běžného bydlení je pro ně z tohoto důvodu velice komplikovaný“ (SA 2015: 30). Určitý problém tedy nastíněn je. Tyto ženy nedosáhnou na běžný nájemní byt, dlouhou dobu zůstávají v institucionalizované formě života, spolu se svými nezletilými dětmi a jejich šance na vymanění se z dané formy života se na časové ose zmenšuje. Žádný ze zkoumaných dokumentů se však skupině žen, která se stará o nezletilé děti v podmínkách osamělého rodičovství nezabývá, nevnímá je jako skupinu hodnou ohledu a péče. To samé můžeme konstatovat o mužích samoživitelích, kteří jsou ještě méně viditelnou skupinou ve společnosti, přestože jejich existence je nepopíratelnou skutečností. Mohu tedy opět konstatovat, že sociální vyloučení je konstrukt, který je poplatný době ve které se nachází a je také vlastně jakýmsi „Klubem vyvolených“, kterým náleží naše pozornost, péče a určitá ochrana práv. I když nikdo z aktérů a akterek sociálního vyloučení nemůže přijmout fakt, že by byl VIP osobností, odlišnou optikou, například genderem můžeme vidět, že jsou skupiny osob, žen i mužů, které na své právo být přijaty/i do skupiny sociálně vyloučených skupin hodných pozornosti stále čekají. A jde nám v tomto případě o romskou i neromskou populaci žen, jejichž etnicita se na půdě azylových domů a dětských hřišť smývá a vytváří nejlepší možné podmínky pro integraci v rámci spolupráce a podpory i bez vnějších vlivů společenského uspořádání společnosti.

V další části dokumentu se dozvídám o předškolní docházce dětí tuto informaci. „Podle vyjádření jednotlivých mateřských škol, se mezi dětmi najdou takové, jejichž materiální a sociální zázemí lze hodnotit jako zhoršené. Vždy to jsou děti s komplikovaným rodinným zázemím (matky samoživitelky, matka na drogách apod.)“ (SA 2015: 58). Být matkou samoživitelkou tedy není výrazem odvahy a životní situace člověka, ale být problémovou bytostí ženského pohlaví, u které předznamenává problém přidělený status a stigma. Otec je nevyjádřen, nepřítomen, o jeho povinnostech a právech zde nikdo nehovoří. Hovoří se zde pouze o matkách, ženách se slabším sociálním statutem,

neboť takto jsou na symbolické úrovni matky samoživitelky, ženy na drogách, ženy, které žijí samostatně, bez muže živitele a ochránitele nazírány. Jako jedinci bez kapitálu a možností participace (Bourdieu 2000). Dokument sděluje, že pouze na základě této nedostatečnosti mají tyto ženy nárok na péči a ochranu stran obce či státu. „Komplikované rodinné zázemí“ jako pojmenování nedostatku, problému, kde je muž zneprítomněn.

O vzdělávání dětí mladšího školního věku Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení sděluje, že: „ZŠ Třebízského je zapojena do vzdělávacího programu Varianty společnosti Člověk v tísní (Projekt systémová podpora inkluzivního vzdělávání v ČR). V rámci tohoto projektu byl dle doporučené metodiky zpracován přehled sociálního zázemí jednotlivých žáků a celkem osm žáků je považováno za žáky sociálně znevýhodněné. Dle vyjádření ředitelky jde o „nesourodou skupinu“, kde jsou např. děti matek žijících v azylovém domě, nebo děti dlouhodobě nezaměstnaných rodičů. Ani jedno z těchto dětí není Rom. Širší pozornost je nutné věnovat ZŠP, do které dochází celkem 18 žáků z lokalit Žižkova, Přemyslova a Šafaříkova a tvoří zde 24, 3 % všech žáků. Vzhledem k poměru romských a neromských obyvatel těchto lokalit (výrazně převažují Romové) může být překvapující, že romských žáků z těchto lokalit je mezi nimi deset, neromských osm“ (SA 2015: 60).

V rámci projektu pro sociální začleňování si určitá skupina lidí dle předem vydefinovaných charakteristik vybrala osm nezletilých jedinců, kterým byla dána nálepka sociálně znevýhodněného jedince. Nejsem vůbec přesvědčena o tom, zda o svém „pojmenování“ daný nezletilý jedinec ví, zda jsou o tomto experimentu informováni rodiče takto označeného dítěte a zda má takováto metoda inkluze nějaké hmatatelné výsledky. Řádky textu ale jasně dávají najevo, že děti, zařazené do tohoto projektu jsou nějak divné, neboť nesplňují kritéria plnohodnotně fungující rodiny či prostředí, které vyžaduje v tomto směru normativní konstrukce společnosti, ve které žijeme. Matka z azylového domu a dlouhodobě nezaměstnaní rodiče. Už to jsou negativní nálepky a stigmata pro dítě, které je dále diskriminováno, a to pro svůj nedobrý původ. Žena z azylového domu jako synonymum nižšího společensky akceptovatelného statusu osoby, která nedokáže udržet teplo rodinného krbu a dlouhodobě nezaměstnaný rodič, muž, který není schopen naplnit svou základní, genderově stereotypní roli, živitele rodiny. Výše uvedené potvrzuje Goffmanův argument o stigmatizaci jedinců a Bourdieho poukaz na důležitost držení kapitálů v rámci společenského zřízení, jak jsem popsala v teoretické části diplomové práce (Bourdieu 2000, Goffman 2003). Údiv nad situací, kdy v ZŠP převažují děti romského

etnika nad dětmi z majority jen o malý počet, je poukazem na údiv nad ztrátou automatického stereotypního zařazování dětí romského etnika mezi jedince s nižšími mentálními schopnostmi a školními dovednostmi, nese v sobě prvky xenofobie a diskriminace menšin, které má společnost znaturalizovány a zautomatizovány do té míry, že je nerozlišuje ani v psaném textu, který by proti takovým tendencím společnosti měl brojit. Opět zde lze vysledovat Goffmanův argument ohledně domnělé menší lidskosti stigmatizovaných členů společnosti (kmenová stigmata) (Goffman 2003).

Romům jsou připisovány negativní emoce, vlastnosti, způsoby života a atributy, o které majorita nestojí. Zda stojí tyto stereotypy na reálných, hmatatelných či průkazných skutečnostech nikdo ze zainteresovaných nezkoumá.

Komunitní plán sociálních a návazných služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019 se problematikou rodinného života a jeho potřeb zaobírá užší optikou, která nazírá rodiny, které již vyžadují pomoc a péči. Jedná se hlavně o sociálně slabé rodiny, pro které hledá možnosti zachování sociálně aktivizačních služeb. Zaměření je zde praktické, cílené a týká se hlavně dětí a mládeže z těchto sociálně slabých rodin (KP 2015 – 2019). Rodiče, matky samoživitelky a otcové samoživitelé řešení nejsou. Není ani specifikován pojem sociálně slabá rodina. Optikou symbolického vyloučení si představují rodiny neúplné, nízkopříjmové a ty z vyloučených lokalit, romské, i z majoritní společnosti. Matky a otcové jsou potlačeni, jako by ani nebyli aktéry těchto rodin. Chybí zde tedy věcná podpora tradičního modelu rodiny, který společnost preferuje a předkládá jako normu. V tomto ohledu můžeme nazírat tuto situaci jako změnu myšlení při tvorbě dokumentu, pozvolnou přeměnu konstruktů rodiny v rámci normativních rámců společnosti.

Rodina jako základní stavební jednotka státu a obce je v dokumentech zmíněna, je kladen důraz na potřeby dětí a mládeže, jakožto aktérů rodin. Jde o rodiny se specifickými potřebami, nikdo se příliš nezajímá o to, jaký model je v rámci dokumentů zohledňován. Rodina je zde pojímána jako norma, anebo jako nositelka problémových atributů – sociálně slabá, riziková, problematická. A problematická je proto, že je v ní žena bez muže, nebo že je to rodina romská. „Nasedání“ intersektionality se v tomto případě jeví jako přirozený běh světa.

4. Závěr

Sledované analytické kategorie se prolínají na podkladě sociálního vyloučení, které jsem vybrala jako východisko zobrazování v rámci dalších kategorií. Dokumenty se snaží o maximální odlišení kategorií, jejich vzájemné prolínání není nikde zmíněno, na čtenáře a uživatele dokumentů, mezi které patří kromě jednotlivců i obce a kraj je činěn dojem, že jde o zcela odlišné veličiny, s odlišnými problémy, zájmy a lokalizací.

Být členem či členkou romského etnika je dle výsledků provedené analýzy obdobné, jako být osobou bez příštěší, nebo-li aktérem či aktérkou bezdomovectví. Slova a jejich významy mohou volně zaměnit, konotace zůstávají stejné. S etnicitou stejně jako s bezdomovectvím se pojí riziko, strach, obavy, nízký sociální status, absence kapitálů, generické maskulinum, sociální vyloučení.

Romství jako takové v sobě obsahuje určitý, špatně exaktně zachytitelný kus lidské svobody, na kterou většinová společnost během svého vývoje a s příchodem moderní společnosti zapoměla. Tato svoboda v jistém smyslu společnost (mocenské struktury) dráždí, vybízí k akci a požadavkům na plnou integraci, a to z pozice moci, jak zmiňuje např. Foucault (Foucault 2003).

Rodina jako kategorie je v rámci dokumentů zdůrazněna jako důležitý nosný bod sociálního uspořádání společnosti, nicméně je zde důraz kladen na problematičnost uskupení rodiny, s upozorněním na negativní roli matky ve zmiňovaných rodinách, takže pro čtenáře nevychází tato kategorie jako jednoznačně pozitivní, a to zvláště z důvodu nepřítomnosti muže, jako záruky spořádaného uskupení. Rodina se také prolíná s ostatními zkoumanými kategoriemi. Budilová zmiňuje v této souvislosti s Romy, že „v prostředí českých měst dochází k obohacování skupinové identity člověka – jednotlivé roviny identit se překrývají a doplňují a vyplouvají na povrch podle konkrétních situací“ (Budilová 2005: 40).

Bezdomovectví vnímají všechny dokumenty jako problematickou rovinu, kde jsou navrhována jednoznačná a funkční řešení, jako např. zbudování denního centra, azylového domu pro muže, aj. Jde o zcela konkrétní možnosti a požadavky na řešení tohoto fenoménu, který komplexně zapadá do tématu sociálního vyloučení. Bezdomovectví je nahlíženo se všemi svými riziky stejně jako problematiky romství, je zde patrný důraz na jinakost.

Z pohledu provedené analýzy jde o důležité téma sociálního vyloučení s nabídkou jasných řešení. V rámci výkonu pozice sociální kurátorky je má zkušenost taková, že

o azylovém domu pro muže a bezdětné ženy se v současné době nehovoří a problematika denního centra pro osoby bez přístřeší je vedoucími představiteli obce střídavě podporována a zavrhována. Jde tedy z toho pohledu o ambivalentní postoj společnosti, kdy na jedné straně je tato problematika (v rámci zkoumaných dokumentů, jejichž zadavatelem je obec) hodnocena jako hodna řešení, na straně druhé řešení bezdomovectví nezapadá do preferovaných témat v oblasti konkrétního zpracování. Jde zde především o zdroje a zpětnou vazbu majoritní společnosti. Marada v této souvislosti argumentuje, že: „Občanská inkluze „vyčleněných skupin“ je totiž do velké míry závislá na tom, jak instituce reprezentující „ústřední skupinu“ tyto neokludované skupiny definují a označují a jak pojmenují jejich potřeby“ (Marada 2006: 224).

Důležitým výsledkem provedené analýzy dokumentů je závěr, že některé kategorie jsou zneviditelněné. Jde především o ženy v kategorii bezdomovectví, matky samoživitelky, kterým je věnována pouze tématická část o jejich nekompetencích v rámci řešení výchovy dětí, patří sem muži samoživitelé a dále například lidé v rámci penitenciární a postpenitenciární péče. Koncept sociálního vyloučení je tak svým pojetím tzv. Klubem vyvolených. Dokumenty přispívají k tradičnímu vnímání konceptu sociálního vyloučení a k preferenci jeho aktérů a aktérek, jako objektů, které si zasluhují naši pozornost, péči, ochranu a možnost pomoci v rámci společnosti. Sociální vyloučení se tak stává mocenskou strukturou, ochranitelkou tradic a genderových stereotypů, kde není dodržována zásada bezprahovosti.

Dalším výsledkem provedené analýzy je zjištění, že dokumenty jsou genderově stereotypní, a to v oblasti rolí i vlastností, které jsou genderově stereotypně přisuzovány v rámci společnosti mužům i ženám. Na základě těchto stereotypních představ jsou přisuzovány atributy jednotlivým aktérům, aktérkám i skupinám, a to i bez bližšího poznání konkrétních jedinců a jejich životních podmínek, kdy dále na místo validní informace nastupuje představa, nebo mýtus, od kterého se dále vyvíjí způsoby řešení problémů jednotlivců i skupin aktérů sociálního vyloučení, jak také upozorňuje Růžička (Růžička 2006). Mohu také konstatovat, že velmi záleží na skutečnosti, jak se na vybranou kategorii společnost dívá, kdo o ni hovoří a jakým způsobem o ní hovoří. Provedená analýza seniorské populace, jako inkluzivně nahlížené, jasně tyto fakta dokladuje.

Marta Kolářová ve své stati o intersekcionalitě připomíná, že tento koncept nebyl doposud v České republice zkoumán, a to z důvodu odporu k třídní rétorice a levicovému feminizmu a také z důvodu ignorance rasových a etnických rozdílů v rámci českého feminizmu. Přitom právě intersekcionalita a její teorie poukazují na provázanost útlaku

a jsou silně propojené s aktivismem a úsilím o změnu nerovných vztahů ve společnosti, na které se snažila upozornit i má diplomová práce (Kolářová 2008).

Není zřejmě možné, aby se obce hlouběji zajímaly o výše uvedené autory a jejich teoretické koncepty, které stojí za jednáním aktérů a akterek konceptu sociálního vyloučení. Bylo by však dobré, aby se těmito koncepty zaobírali všichni, kdo usilují o řešení konceptu sociálního vyloučení. Rámcová představa o konstrukci a působení by mohla být dobrým vodítkem při výběru vhodných řešení.

Jako jedno z těchto dobrých řešení by také mohl posloužit, tzv. gender mainstreaming, o němž jsem se krátce zmínila již v teoretické části. Gender mainstreaming, jehož cílem je zvýšení důrazu na genderovou rovnost, která by se měla stát součástí plánování a rozhodování ve všech sférách života měst a obcí. (Dobiášová a kol. 2015).

Mohlo by to vypadat, že se snažím propojit nepropojitelné. Obec, sociální vyloučení a gender mainstreaming pro obce, jako vzájemně se doplňující koncepty. Z mého pohledu jde ale o záležitost, jejíž podstata je odvozena od teorie intersekcionality. Jde tu o prolínání. Pokud obce budou zainteresovány do úsilí o potírání genderových nerovností na svém území, bude je také zajímat, jak je řešeno potírání nerovností v dokumentech, které řeší problematiku sociálního vyloučení, jak vysoký je práh pro všechny skupiny znevýhodněných obyvatel a jaké povědomí má o tomto konceptu sám zpracovatel či zpracovatelka příslušného dokumentu. A pokud by měl oslovený zpracovatel, zpracovatelka povědomí o intersekcionalitě, jejích dopadech a podobách, je obec na dobré cestě k vyloučení nejen konceptu sociálního vyloučení na svém území, ale také na cestě k vyloučení Klubu vyvolených v rámci tohoto sociálního vyloučení. Genderově stereotypní chování a jednání všech aktérů bude tak předurčeno ke změně, sociální, lidské a faktické. A to je to, oč tu jde, nejen v rámci feministického výzkumu.

Výše popsané výsledky výzkumu jsou zaměřeny na reálnou problematiku života obce a jejích aktérů a akterek. Uvědomuji si, že vše a všichni mají limity a že společnost, jejíž jsme nedílnou součástí, je utvářena činy nás všech. Nic není černobílé a zkušenost každého jedince je nesdělitelnou skutečností, která utváří realitu. I tato práce má limity, které jsou způsobeny např. mou pozicionalitou. Nemohu se zcela oprostít od zkušeností, které s sebou přináší má pozice sociální kurátorky v dané obci, a nemohu již nikdy zcela opustit genderový pohledu na sociální vyloučení. Doufám, že má práce přinese alespoň malé světlo do jednoho temného kouta fenoménu sociálního vyloučení, za který po provedené analýze považuji tzv. Klub vyvolených.

Literatura

Altheide, David L. 1996. *Qualitative Media Analysis. Qualitative Research Methods Series* 38. London: SAGE Publications.

Baláš, Ondřej, Hežová, Magda (eds.). 2010. *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovectví. Sčítání bezdomovců v Brně v roce 2010*. Brno: Centrum sociálních služeb.

Baumann, Gerd. 1997. „Dominant and Demotic Discourses of Culture: Their Relevance to Multi – Ethnic Alliances“. In P. Werbner, T. Modood (eds.) *Debating Cultural Hybridity*. London: Zed Books.

Bourdieu, Pierre. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.

Budilová, Lenka, Hirt, Tomáš (eds.). 2005. *Policista v multikulturním prostředí*. Praha: Člověk v tísní.

Connell, Raewyn. 2002. „*Gender on the Large Scale: Gender in the corporation. The state and gender, Gender in World society.*“ Pp. 97-114 in *Gender*. London: Polity Press.

Dobiášová, Petra, Klimentová, McGarell, Monika, Adamusová, Marcela. 2015. *Ženy a muži ve městech a obcích – aneb co je to gender mainstreaming*. Praha: Fórum 50 %.

Doporučení pro obce a města pro předcházení tvorby a rozšiřování sociálně vyloučených lokalit se zdůrazněním zajištění potřeby bydlení. 2009. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv.

Dudová, Radka. 2012. *Interrupce v České republice: zápas o ženská těla*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Fausto-Sterling, Anne. 2000. *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. New York: Basic Books.

Foucault, Michael. 2003. „O jiných prostorech“, „Subjekt a moc“. In M. Foucault *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann & synové.

Gilligan, Carol. 2001. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál.

Goffman, Erving. 2003. *Stigma. Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. Praha: Slon.

Gulová, Lenka. 2011. *Sociální práce*. Praha: Grada.

Hall, Stuart. 2003. „The Work of Representation“. In Hall, Stuart (ed.) *Representation. Cultural Representation and Signifying Practices. Culture, Media and Identities*. London: Sage.

Hall, Stuart. 1980. „Coding and Encoding in the Television Discourse“. In: Hall et al. (eds.) *Culture, Media, Language*, pp. 197 – 208. London: Hutchinson.

Harding, Sandra. 1990. *Feministische Wissenschaftstheorie: Zum Verhältnis von Wissenschaft und sozialem Geschlecht*. Hamburg.

Hartl, Pavel, Hartlová, Helena. 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

Havelková, Hana. 2004. „První a druhá vlna feminismu: podobnosti a rozdíly“. In L. Formánková, K. Rytířová (eds.). *ABC feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ, s. 169 – 182.

Havelková, Hana. 2012. *Feministické teorie I. Poznámky ze semináře*. Praha: FHS UK.

Hradecký, Ilja, Hradecká, Vlastimila. 1996. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje.

Hynková, Martina, Suralová, Adéla. 2007. Rovné příležitosti. In K. Janoušková (ed.): *Metodické a koordinační dovednosti v sociálních službách*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.

Ivanová, Eva. 2015. *Zápis z porady OSvŠaK, MěÚ Kralupy nad Vltavou, dne 18.2.2015*.

Jakoubek, Marek. 2004. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub.

Jandourek, Jan. 2012. *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada.

Janebová, Radka. 2006. práci s rizikovou Gender aspekty v sociální mládeži. In: *Riziková mládež v současné společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Jenkins, Richard. 1997. *Social Identity*. London: Routledge.

Kodymová, Pavla. 2013. *Historie české sociální práce v letech 1918 – 1948*. Praha: Karolinum.

Kodymová, Pavla. 2014. „*Jak využily sociální pracovníce první republiky čtvrt století k rozvoji profese*.“ In: *Listy sociální práce*. 2/2014: 16 – 18.

Kulhánková, Kateřina. 2014. *Nárůst sociálních dávek nepojistných systémů*. Písemný záznam z porady na KÚ Praha: Krajská pobočka ÚP Příbram.

Letherby, Gayle. 2003. *Feminist research in theory and practice*. Buckingham: Open University Press.

Lisá, Helena a kol. 1999. *Romové v ČR*. Praha. Socioklub.

Madanipour, Ali. 2003. „*Space and Social Exclusion*.“ In R.T. LeGates, F. Stout (eds.) *The City Reader*. London: Routlage.

Mitchell, Don. 1995. *The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy. Annals of the Association of American Geographers*, 85: 108 - 133. University of Colorado.

Malinová, Hana. 2005. „Sociální práce s ženami, které poskytují placené sexuální služby“. In O. Matoušek. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, s. 251 – 266.

Marada, Radim. 2006. *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Marek, Jakub, Strnad, Aleš, Hotovcová, Lucie. 2012. *Bezdomovectví*. Praha: Portál.

Matoušek, Oldřich. 2005. *Sociální práce v praxi*. Portál: 2005.

Matoušek, Oldřich. 2007. *Základy sociální práce*. Portál: 2007.

Matoušek, Oldřich. 2008. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.

Mlýnková, Jana. 2011. *Péče o staré občany*. Praha: Grada.

Nagl-Dočekal, Herta. 2007. *Feministická filozofie*. Praha: SLON.

Nečas, Ctibor. 2002. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého

Novotná, Eliška. 2010. *Sociologie sociálních skupin*. Praha: Grada.

Novotná, Věra – Schimerlingová, Věra. 1992. *Sociální práce, její vývoj a metodické postupy*. Praha: Karolinum.

Opatrný, Michal. 2013. *Sociální práce a teologie: inspirace a podněty sociální práce pro teologii*. Praha. Vyšehrad.

Pateman, Carole. 1988. *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press.

Pavlík, Petr (ed.). 2004. *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. Praha: Gender Studies.

Podivínská, Irena. 2006. *Začít znovu. Brožura pro klienty sociálně vyloučené*. Mělník: Městský úřad Mělník.

Rabinow, Paul. 1995. *French Modern: Norms and Forms of the Social Environment*. Chicago: University of Chicago Press.

Ramazanoglu, Caroline, Holland, Janet. 2002. *Feminist Methodology*. London: Sage Publications.

Ratcliffe, Paula. 2000. „Is the Assertion of Minority Identity Compatible With the Idea of a Socially Inclusive Society?“ In D. Askonas, A. Stewart (eds.) *Social Inclusion. Possibilities and Tensions*. Basingstoke: Macmillan Press.

Ratcliffe, Paula. 2004. *Race, Ethnicity and Difference: Imaging the Inclusive Society*. Maidenhead: Open University Press.

Reichel, Jiří. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.

Reinharz, Schulamit, Davidman, Lynn. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.

Robinson, David. 2002. „Missing the Target? Discrimination in the Allocation of Social Housing“. In P. Somerville, A. Steele (eds.) *„Race, Housing & Social Exclusion*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Rubin, Gayle. 1975. „The Traffic in Women: Notes on the ‘Political Economy’ of Sex“. In R. Reiter (ed.). *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press.

Růžička, Michal. 2006. *Geografie sociální exkluze*. Sociální studia. 2/2006. S. 117 – 132. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.

Růžička, Michal. 2006. „Sociální exkluze v Plzni.“ In Š. Waisová (ed.): *Bohatství a chudoba v současném světě*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Říčan, Pavel. 1998. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál.

Sibley, David. 1995. *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West*. London: Routledge.

Soja, Edward. 1989. *Postmodern Geographies: The The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso.

Soukup, Daniel. 2013. „Cikáni“ a česká vesnice. Praha: Lidové noviny.

Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020. 2014. Praha: MPSV.

Šiklová, Jiřina. 2013. *Vyhoštěná smrt*. Praha: Kalich.

Šiklová, Jiřina. 2007. Sociální práce v našem státě od druhé světové války do současnosti. In O. Matoušek a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál.

Šmausová, Gerlinda. 1999. „Rasa jako rasistická konstrukce“. In: Sociologický časopis. 35/4: 433 - 446.

Tomeš, Igor. 2011. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál.

Úlehla, Ivan. 1999. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Praha: Slon.

Urban, Luboš, Dubský Josef, Bajura, Jan. 2012. *Sociální deviace*. Plzeň. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Urbánek, Lukáš. *Revolta sociální práce*. Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky. 2015, roč. III. č. 3, s. 6-8. Tábor: RUDI, a.s.

Večerka, Kazimír. 1999. Romové a sociální patologie. In: *Romové v České republice*. Praha: Socioklub.

Visweswaran, Kamala. 1997. „Histories of Feminist Ethnography“. *Annual Review of Anthropology* 26: 591-621.

Vostřebalová, Vlasta. 2013. „Povolání sociální pracovnice“. In P. Kodymová *Historie české sociální práce v letech 1918 – 1948*. Praha: Karolinum.

Zkoumané dokumenty

Komunitní plán sociálních služeb města Kralupy nad Vltavou na období 2008 – 2013. 2007. Kralupy nad Vltavou.

Komunitní plán sociálních služeb ORP Kralupy nad Vltavou 2015 – 2019. 2015. Praha: CpKp Praha.

Osoba, Petr. 2015. *Situační analýza v oblasti sociálního vyloučení.* Praha: M'am' aloc, o.s.

Zákony

Zákon o sociálních službách č. 108/2006Sb. 2015. In: *ÚZ, Sociální zabezpečení 2015.* Ostrava: Sagit a.s.

Zákon o pomoci v hmotné nouzi č. 111/2006Sb 2015. In: *ÚZ, Sociální zabezpečení 2015.*

Elektronické zdroje

Český statistický úřad. 2015. [on line] *Počet obyvatel jednotlivých měst.* [cit.11.05.2015]
Dostupné z: https://www.czso.cz/staticke/cz/obce_d/index.htm.

Eurostat. 2012. [on line] *V Česku žije nejméně lidí ohrožených chudobou.* [cit.27.10.2015]
Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/12637>.

GAC spol. s.r.o. 2015. [on line]. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice.* [cit.28.10.2015] Dostupné z: http://www.esfcr.cz/mapa/int_sc2_11.html.

Hošková, Kateřina. 2013. [on line]. *Interpretace textu.* [cit.21.12.2015] Dostupné z: <http://www.slideshare.net/CEINVE/interpretace-textu>.

Kolářová, Marta, Kolářová, Jitka. 2008. [on line]. *Nerovnosti (třída, gender, rasa a sexualita) v médiích: svět celebrit v časopise Bravo.* [cit.15.11.2015] Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz>.

Kolářová, Marta. 2008. [on line]. *Na křižovatkách nerovností: gender, třída a rasa /etnicita/.* [cit.27.11.2015] Dostupné z: http://www.genderonline.cz/uploads/1fc5997dc3eb6aeab17bf255e04d353f72db88cb_na-krizovatkach-nerovnosti.pdf.

Křížková, Alena. 2015. [on line]. *Intersekcionalita v sociologickém výzkumu sociálních nerovností a důsledků ekonomické krize na zaměstnanost. I.*[cit.28.11.2015] Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/node/4341>.

Ledax, o.p.s. 2015. [on line] *Slovníček nejčastějších pojmů v sociálních službách.* [cit.08.5.2015] Dostupné z: <http://www.ledax.cz/slovnicek-pojmu/>.

Národní plán boje proti chudobě. 2015. [on line] [cit.10.6.2015] Dostupné z: <http://docplayer.cz/1258676-Narodni-plan-boje-proti-chudobe.html>.

Novák, Tomáš. 2001. [on line] *Feminismus a společenské vědy*. In: E-LOGOS 2001. [cit.12.12.2015] Dostupné z: <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/student/novak1.htm>.

Rovnost žen a mužů. 2015. [on line] [cit.10.6.2015] (http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/index_cs.htm).

Růžička, Michal, Vašát, Petr. 2011. [on line] „*Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus.*“ In: AntropoWEBZIN 7 (2): 129-133. [cit.11.11.2015] Dostupné z: <http://www.soc.cas.cz/publikace/zakladni-koncepty-pierra-bourdieu-pole-kapital-habitus>.

Simotová, Tereza. 2009. [on line] *Generické maskulinum*. [cit.14.7.2015] Dostupné z:<http://gender.webnode.cz/products/genericke-maskulinum/>

Strategie pro rovnost žen a mužů 2010 – 2015 [online]. [cit.12.6.2015] Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=URISERV:em0037>.

Šafr, Jiří. 2007. *Funkce kulturního kapitálu*. [online] In: Socioweb 9/2007, rubrika Teorie pro všechny. [cit.11.11.2015] Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=304&lst=103>.

Šmausová, Gerlinada. 2002. [online]. *Proti tvrdošijné představě o ontické povaze genderu a pohlaví*. In: Sociální studia. [cit.06.12.2015] Dostupné z: <http://www.socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080304142902.pdf>.

Šmausová, Gerlinda 2004. *Sociologická teorie genderu*. [on line] In: Duralová, Jolana, Košťalová, Katarína. *Sféra ženy – sociologie, etnologie, historia*. Banská Bystrica.

[cit.18.8.2015]

Dostupné

z: <http://www.ff.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=438>.

Toušek, Ladislav. 2007. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. [on line] In Přehledové studie 2007. Plzeň: CAAT [cit. 6.5.2015] Dostupné z: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/143_143_ladislav_tousek_socialni_vyloucení_a_prostorova_segregace.pdf.

Valdrová, Jana. 1999. [on line] *Jazyk to prozradí*. [cit.16.6.2015] Dostupné z: <http://www.translide.cz/jazyk-to-prozradi>.

Valdrová, Jana. 2005. [on line] *Jak jazyk zabíjí image odbornice*. [cit.09.11.2015] Dostupné z: http://www.genderonline.cz/uploads/4bd25679c2fcaac2ca403a0395672d458dc8d941_jak-jazyk-zabiji-image-odbornice.pdf.

Valdrová, Jana. 2006. [on line] *Je politička politik? O genderové stránce veřejného projevu*. [cit.09 11 .2015] Dostupné z: <http://padesatprocent.cz/cz/zpravodajstvi/je-politicka-politik-o-genderove-strance-verejneho-projevu>.

Vrbová, Lenka. 2006. [on line] *Český jazyk jako nástroj nerovnoprávnosti žen a mužů*. [cit.16. 06. 2015] Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/cesky-jazyk-jako-nastroj-nerovnopravnosti-zen-a-muzu>.